

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MUŞ İLİNDEN DERLENEN MÂNİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nevin ELİTOK

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2006; sayfa: IX+242

Muş İlinden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme adlı çalışmamızda mâninin tarihî gelişimi ve menşei incelenerek mâni ile türkü, ağıt, ninni, bilmece, atasözü, deyim, dua, beddua ilişkisi ele alınarak benzer ve farklı yönler tespit edilmiştir.

Çalışmamızda derleme işinin özellikleri hakkında bilgi vererek, mânilerin derlenmesiyle ilgili düşüncelerimizi belittik. Ayrıca mânilerle ilgili yapmış olduğumuz bir tasnifin yanında edebiyatımızda mâniler üzerine yapılan bazı tasnif çalışmalarına da yer verdik.

Muş ilinden ve ilçelerinden derlediğimiz 795 mâniyi inceleyerek şekline ve temalarına göre tasnif ettik. Yaptığımız tasnifte derlediğimiz mânilerden örnekler vererek çalışmamızı zenginleştirdik. Çalışmamızın sonunda derlediğimiz 795 mâniyi birinci mısralarının ilk harflerine göre alfabetik olarak düzenli bir şekilde verdik.

ANAHTAR KELİMELER: Mâni, Şekil, Tema.

SUMMARY

Thesis of Master Degree

AN EXAMINATION OF MANI COLLECTED FROM MUS CITY REGION

Nevin ELİTOK

University of Firat

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

2006; pages: IX+242

In this study, titled “An Examination of Mani Collected from Mus City Region”, following the evaluation of historical development and origin of mani, similarities and dissimilarities of mani with its relation to folk song, dirge, lullaby, riddle, proverb, idiom, prayer and curse were determined.

In our study, providing knowledge about characteristics of eclectic process, we emphasized our opinions on the collection of mani. Moreover, not only we included some classification of mani performed by us but also some other studies on the classification mani in the literature.

We examined and classified 795 manies collected form Muş City and its boroughs according to their formation and theme. We enriched our study giving examples from our collected manies of the classification. Seven-hundred and ninety-five manies collected at the end of our study were given as in alphabetical order according to their first letter of the first line of poetry.

KEY WORDS: Mani, Form, Theme.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ VII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÂNİ HAKKINDA GENEL BİLGİ 8

1.1. Mâni kavramının menşei..... 8

1.2. Mâni kavramı üzerine 12

1.2.1. Sözlüklerde mâni kavramı 12

1.2.2. Lügatlerde mâni kavramı 14

1.2.3. Ansiklopedilerde mâni kavramı 15

1.2.4. Bazı kaynaklarda mâni kavramı 16

1.3. Türk coğrafyalarında mâni kavramı 18

1.4. Mânilerin genel özellikleri..... 19

1.4.1. Mânilerde kafiye 19

1.4.2. Mânilerde durak 20

1.4.3. Mânilerde ağız özellikleri 21

1.4.4. Mânilerde mısra sayısı 26

1.5. Mânilerde doldurma mısra problemi 27

1.6. Mânilerin başlıca temaları 31

1.7. Mânilerle ilgili tasnifler 32

1.8. Mânilerin halk edebiyatının diğer türleriyle ilişkisi..... 35

1.8.1. Mâni - türkü ilişkisi..... 35

1.8.2. Mâni - ağıt ilişkisi 39

1.8.3. Mâni - ninni ilişkisi 42

1.8.4. Mâni - tekerleme ilişkisi 43

1.8.5. Mâni - bilmece ilişkisi 45

1.8.6. Mâni - dua ilişkisi 47

1.8.7. Mâni - beddua ilişkisi 48

1.8.8. Mâni - atasözü ilişkisi 51

1.8.9. Mâni - deyim ilişkisi 52

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÂNİLERİN DERLENMESİ..... 54

2.1. Derleme işi	54
2.1.1. Sahaya çıkmadan önce yapılacak hazırlıklar	55
2.1.2. Sahaya çıkma ve kaynak şahıslarla ilk münasebetlerin kurulması	56
2.1.3. Sahadan derlenen malzemelerin değerlendirilmesi	58
2.2. Muş'ta söylenen mânilerin derlenmesi	58
2.2.1. Derleme öncesinde yapılan hazırlıklar	59
2.2.2. Derleme esnasında yapılan hazırlıklar	59
2.2.3. Derleme ile ilgili bazı problemler	61
2.3. Muş'ta mâni söyleme geleneği	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUŞ'TAN DERLENEN MÂNİLERİN TASNİFİ	65
3.1. Yapılarına göre mâniler	67
3.1.1. Hece sayısına göre mâniler	67
3.1.1.1. Hece sayısı yediden az olan mâniler	67
3.1.1.2. Hece sayısı yedi olan mâniler	68
3.1.1.3. Hece sayısı yediden fazla olan mâniler	68
3.1.2. Mısralarına göre mâniler	69
3.1.2.1. Düz mâniler	69
3.1.2.2. Cinaslı mâniler	70
3.1.2.3. Yedekli mâniler	70
3.1.3. Kafiye yapısına göre mâniler	71
3.1.3.1. Kafiyesi a a b b şeklinde olan mâniler	71
3.1.3.2. Kafiyesi x a x a şeklinde olan mâniler	71
3.1.3.3. Kafiyesi a a a a şeklinde olan mâniler	72
3.1.3.4. Kafiyesi a b a b şeklinde olan mâniler	72
3.2. Temalarına göre mâniler	72
3.2.1. Sevda ile ilgili mâniler	72
3.2.1.1. Aşka davet	73
3.2.1.2. Sevgiliye yalvarış - yakarış	74
3.2.1.3. Sevgilinin güzelliği	75
3.2.1.4. Sevgilinin saçı	75
3.2.1.5. Göz - bakış	76

3.2.1.6. Kaş - kirpik	77
3.2.1.7. Boy - yürüyüş.....	77
3.2.1.8. Gizli sevda	78
3.2.1.9. Karşılıksız sevda.....	79
3.2.1.10. Sevdanın gücü.....	80
3.2.1.11. Sevdadan hastalanma.....	80
3.2.1.12. Araya engellerin girmesi.....	81
3.2.1.13. Gönlün seçim hürriyeti	81
3.2.1.14. Sevdanın yaşı	82
3.2.1.15. Sevdalıların küsmesi.....	83
3.2.2. Güzellik ve çirkinlikle ilgili mâniler.....	83
3.2.3. Dertle ilgili mâniler.....	84
3.2.4. Umutla ilgili mâniler.....	85
3.2.5. Sabırla ilgili mâniler	86
3.2.6. Felekle ilgili mâniler	87
3.2.7. Nazarla ilgili mâniler	87
3.2.8. Zamandan şikayetle ilgili mâniler.....	88
3.2.9. Ömür ve ölümlle ilgili mâniler	89
3.2.10. Kaderle ilgili mâniler	90
3.2.11. Kıskançlıkla ilgili mâniler	91
3.2.12. Vefasızlıkla ilgili mâniler	92
3.2.13. Evlat sevgisiyle ilgili mâniler	92
3.2.14. Anneyle ilgili mâniler	93
3.2.15. Kardeşle ilgili mâniler	94
3.2.16. Gelin - kaynanayla ilgili mâniler	94
3.2.17. Gurbetle ilgili mâniler.....	95
3.2.18. Mektupla ilgili mâniler	96
3.2.19. Yetim kalmak ve garip olmakla ilgili mâniler.....	97
3.2.20. Küçümsemeyle ilgili mâniler.....	99
3.2.21. Dağlarla ilgili mâniler.....	100
3.2.22. Bekârlıkla ilgili mâniler.....	101
3.2.23. Evlilikle ilgili mâniler.....	101

3.2.24. Unutulmakla ilgili mâniler.....	102
3.2.25. Soy - soplâ ilgili mâniler.....	104
3.2.26. Mertlikle ilgili mâniler.....	104
3.2.27. Düşmanlıkla ilgili mâniler.....	105
4. SONUÇ	106
5. METİNLER.....	108
6. KAYNAK ŞAHISLAR HAKKINDA BİLGİ.....	223
SÖZLÜK.....	234
BİBLİYOGRAFYA	238
ÖZ GEÇMİŞ	242

ÖN SÖZ

Dünden bugüne unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş mahallî değerlerin korunması, yaşatılması ve genç kuşaklara aktarılması halk edebiyatı sahasında çalışan herkesin önemli görevlerinin başında gelmelidir.

Halk edebiyatının en canlı ve temel ürünlerinden olan mâniler, halk edebiyatının en çok ilgi gören şekillerinden biri olmuştur. Mâniler, Türk insanının özüne uygun olan, Türk insanının samimiyetini, misafirperverliğini en iyi yansıtan nazım şeklidir. Bu küçük dörtlükler insanların ortak duyguları üzerine temel kurmuştur. Anadolu delikanlısı sevgilisine çoğu kez mânilerin dili ile açılır, sevdalısının niyetini de yine mânilerden öğrenir.

Karşılıklı konuşup anlaşmayı sıkı yasaklara bağlayan toplum, mâni söyleme geleneğini düğünlere, derneklere; ekin biçimi, bağ bozumu, bulgur çekimi gibi ekonomik faaliyetlere; bayram, Nevruz, Hıdrellez eğlencelerine getirerek adeta yasakların kapısını aralamıştır. Tarlada çalışırken çoğunlukla hoş vakit geçirme, işi kolaylaştırma, zamanı iyi değerlendirme, zamanın ağırlığını hafifletme, kültürel değerleri devam ettirme, çalışanları motive etme amacıyla mâniler söylenmiştir.

Mâniler yalnız Türklere mahsus bir nazım şeklidir. Türk halkının düşünce, zeka, zevk ve esprî anlayışını yansıtan birer belge niteliğindedir. Halkımız gönül derinliklerinden gelen sevgisini, neşesini, sevincini ve kederini mânilerde dile getirmiştir. Bu bakımdan hayatın bütün yönlerini kapsayan mâniler, her geçen gün değeri artarak gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Mâniler, söylenmesi ve akılda kalması kolay dörtlükler olması sebebiyle oldukça geniş bir sahaya yayılmıştır. Bundan dolayı memleketimizde sayısı binleri aşan mâni örnekleri toplanmıştır.

Günümüze kadar mânilerimizle ilgili çeşitli çalışmalar hazırlanmıştır. Anadolu'nun birçok yöresinde söylenen mâniler üzerine üniversitelerde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara rağmen yine de mâni hazinemizin hepsi elimize geçmemiştir, kültürümüzün önemli bir parçası olan mânilerimize sahip çıkmak gerekir. Çalışma sahamız olan Muş'ta söylenen mâniler üzerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Biz kültürümüze sahip çıkmak ve zengin mâni hazinemizin bir parçasını gün yüzüne çıkarmak amacıyla Muş'ta söylenen mânileri derlemek üzere çalışmamızın ilk adımını attık.

Çalışmamıza başlamadan önce mâni üzerine yapılan çalışmaları inceledik. Ayrıca çeşitli yörelerimizde mâniler derlenerek hazırlanan çalışmalardan ulaşabildiğimiz eserleri inceledik. Bu eserlerin ışığında çalışmamızda hangi metotları kullanacağımızı tespit ettik. Seçtiğimiz sahadan derleme yaparak elde ettiğimiz mânileri inceleyip değerlendirdik. Derlediğimiz metinleri orijinalliğini bozmadan, kaynak şahıslarımızdan dinlediğimiz şekilde, onların ifadelerine bağlı kalarak verdik.

Çalışmamız Ön Söz ve Giriş dışında, Üç Bölüm, Sonuç, Metinler, Kaynak Şahıslar Hakkında Bilgi, Sözlük ve Bibliyografya kısımlarından oluşmaktadır.

Çalışmamızın **Giriş**'te Mâninin Tarihî Gelişimi hakkında bilgi vermeye çalıştık. Üç ana bölümden meydana gelen tezimizin **Birinci Bölüm**'ünde Mâni Hakkında Genel Bilgiler'e yer verdik. Bu bölümde bibliyografyada belirttiğimiz kaynaklardan faydalanarak mâninin tanımı ve menşei hakkında bilgi vermeye çalıştık. Mânilerle ilgili Pertev Naili Boratav, Sami Akalın, Şükrü Elçin, Doğan Kaya, Hasan Göksu, Niyazi Eset, Ahmet Talat Onay, Cem Dilçin'in tasniflerine, mânilerde doldurma mısra problemine, mânilerde işlenen başlıca temalara ... yer verdik. Son olarak mâninin halk edebiyatının türkü, ağıt, bilmece gibi diğer türleriyle olan ilişkisini örneklerle değerlendirerek inceledik.

İkinci Bölüm'de derleme işi hakkında genel bilgi verdikten sonra Muş'ta söylenen mânilerin derlenmesiyle ilgili bazı önemli noktalara değindik. Bu bölümde, Muş'ta derleme yaparken karşılaştığımız bazı problemlere de yer verdik. Muş'ta mâni söyleme geleneğini de kaynak şahıslardan aldığımız bilgilere bağlı olarak bu bölümde ifade ettik.

Üçüncü Bölüm'de Muş'tan derlediğimiz mânilerin tasnifine yer verdik. Derlediğimiz mânileri yapısı ve teması bakımından ele aldık. Yapılarına göre mânileri hece sayısına, mısralarına, kafiye yapısına göre inceledik. Temalarına mânileri de sevda ile ilgili mâniler, dertle ilgili mâniler, umutla ilgili mâniler, sabırla ilgili mâniler ... şeklinde tasnif ettik. Bu bölümdeki örnek metinlere parantez içinde verdiğimiz numaralar, tezimizin Metinler kısmında yer alan mânilerin geçtiği sayfa numaralarıdır.

Sonuç kısmında ise yaptığımız bu çalışmanın kısaca değerlendirmesini yaptık.

Metinlerin yer aldığı bölümde, Muş merkezinden ve Bulanık, Malazgirt, Hasköy, Varto, Korkut ilçelerinden derlediğimiz 795 adet mâniyi birinci mısraların ilk harflerine bağlı kalarak alfabetik sıraya göre verdik.

Çalışmamızda 16'sı kadın, 21'i erkek olmak üzere 37 kaynak şahıstan istifade ettik. Kaynak şahıslarımızdan olan Sümmani Tangaç'tan 30, Alaattin Toplu'dan 21, Özhan Yakup'tan 22, Çilli Yardımcı'dan 21, Mehmetşah Yalçın'dan 30, Gülşenem Yavuz'dan 41, Gülsevin Yavuz'dan 5, Gız Hanım Yolcu'dan 9, Songül Balahan'dan 19, Eyüp Bilgin'den 36, Yusuf Çaldır'dan 21, Ali Çaydaş'tan 11, Ekber Çaydaş'tan 20, Esger Çaydaş'tan 14, Zahirre Deniz'den 22, Mustafa Dudunalı'dan 13, Rıfat Dudunalı'dan 40, Sakine Dudunalı'dan 18, Mustafa Er'den 21, Nermin Eroğlu'ndan 7, Muteber Ergül'den 11, Okyay Ergin'den 2, Ayten Karagöz'den 11, Nergis Karakoyun'dan 68, Hatem Koltuk'tan 24, Yusuf Menteşe'den 17, Medeni Muyan'dan 31, Gül Hanım Oğan'dan 24, Celal Özdemir'den 13, Kader Sözen'den 27, Sevda Sözen'den 24, Nazım Öztürk'ten 19, Bülent Polat'tan 20, Bedriye Sönmez'den 26, Evren Sönmez'den 19, Mehmet Şaşmaz'dan 23, Mirağa Şenaydın'dan 15 mâni derledik.

Çalışmamızın sonunda **Kaynak Şahıslar Hakkında Bilgi, Sözlük** ve **Bibliyografya** yer almaktadır. Kaynak şahıslar hakkında çalışmamızın sonunda bilgi verirken söyledikleri mânilerin numaralarını da belirttik. Sözlük kısmında mâni metinlerinde yer alan mahallî kelimeleri ve anlaşılması zor olan kelimeleri alfabetik olarak sıraladık. Bibliyografyayı yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenledik. Aynı yazara ait eserleri ise kronolojik olarak sıraladık.

Tez çalışma konusunun tespit edilmesinde ve hazırlanmasında bana yardım eden hocam Yard. Doç. Dr. Enver ARAS'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Birçok kaynak şahsa ulaşmamızda yardımcı olan Teknik Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali İNAN'a ve çalışmamızda yer alan mânileri söyleyen kaynak şahıslara ayrı ayrı teşekkür ederim.

Benden yardımlarını ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve eşime ayrıca teşekkür ederim.

GİRİŞ

Mâninin Tarihî Gelişimi

Mâni, Türk edebî geleneğine mahsus bir nazım şeklidir. Millî nazım şekillerimizin en küçük parçasıdır. Evde, tarlada, toplantılarda, düğün, sünnet gibi eğlencelerde, yaşlılardan çocuklara kadar herkes mâni söyler. Mâni söyleme geleneği geçmişten günümüze kadar gelen ve hâlâ devam eden bir gelenektir. Duyguları öz ve kesin bir ifadeyle dile getiren mâni üzerine birçok inceleme yapılmıştır. Yapılan incelemelerde mâninin kaynağı ve gelişme dönemleri hakkında kesin bir görüşe varılamamıştır.

Fuad Köprülü, mâninin İslâmiyet'ten önceki Türk edebiyatı ürünleri arasında yaşadığı fakat bu dönem edebiyatının yazıya geçirilememesinden dolayı bu mâni örneklerinin günümüze kadar ulaşmadığını belirtir¹.

Fuad Köprülü, devamla bir başka eserinde ilk mâni örneklerinin ilk Türk şairleri tarafından söylenmiş olabileceğini belirtir. En eski Türk şairleri Tonguzların 'şaman', Yakutların 'oyun', Altay Türklerinin 'kam', Kırgızların 'baskı-bakşı', Oğuzların 'ozan' dedikleri kişilerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok vasfı kendinde toplayan bu kişilerin halk arasında büyük bir yeri ve ehemmiyeti vardı. Muhtelif zamanlarda ve mekânlarda düzenlenen törenlere katılırlar, bu törenlerde birtakım şiirler okur, onları kendi musiki aletleri ile çalarlardı. Okunan şiirler Türk şiirinin en eski şeklini teşkil etmektedir². Şaman, oyun, kam, bakşı ve ozanların söylediği şiirler arasında ilk mâni örneklerinin de yer aldığı düşünülebilir.

Mâninin millî nazım şekillerimizin temeli olduğu, diğer nazım şekillerine kaynaklık ettiği söylenebilir. Mâniler, duygulara doğrudan tercüman olmuştur. Büyükten küçüğe kadar herkes mânilerin duygulara tercüman olma özelliğinden faydalanmıştır. Bunun için mâniler halk arasında en yaygın nazım şekli olmuştur. Bu özelliğinden dolayı mânilerin oldukça eskiye dayandığı düşünülebilir. Belki de şimdiye kadar ilk Türk şairlerinin söylemiş olduğu ve elimize geçmiş şiirler arasında mâniye benzer örneklerin de bulunduğu kanısına varılabilir.

XII. ve XIV. yüzyıllarda Mısır Memluklarının ordularında 'ozan'lar vardır. Bunlar Türkçe olarak eski hükümdarların geçmişini, savaş hikâyelerini, meşhur kahramanların menkıbelerini, Türkçe şiirleri nöbetle kemençe ve saz eşliğinde söylemişlerdir. Ayrıca

¹ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, 1976, s.29.

² Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara, 1999, s. 57.

Timur'un, Atilla'nın saraylarında ve halk arasında da mâniler söylenmiştir. XVII. asırda İpşir Paşa'nın Sadaret alayında Kağıthane, Göksu gibi mesire yerlerinde, kahveler ve Yeniçeri ocaklarında da mânilerin söylendiği bilinmektedir³.

Yazılı kaynaklarımız arasında ilk mâni örneğine **Divanü Lügati't Türk**'te rastlıyoruz. **Divanü Lügati't Türk**'te mâni özelliği taşıyan 14 dörtlük tespit ettik⁴. Bu dörtlüklerde düşman için kurulan tuzaklardan, pusudan, devrilen putlardan, komşunun ve misafirin öneminden, dünyanın geçici olduğundan, aşk uğruna çekilen acılardan bahsedilir. Tespit ettiğimiz mâniler 4+3=7 hecelidir. Kafiye düzeni ise 14 dörtlükte farklıdır. Mâniler genellikle a a b a kafiye düzenine sahiptir. Bu kafiye düzeninin dışında a a b b, a b a b, a b c b, a a a a kafiye düzenine sahip mâniler de vardır. **Divanü Lügati't Türk**'ten aldığımız 14 dörtlükten bir dörtlüğün a a b a, üç dörtlüğün a b a b, beş dörtlüğün a b c b, beş dörtlüğün a a a a kafiye düzeninde olduğunu tespit ettik. Tespit ettiğimiz bir dörtlüğü şekil ve tema bakımından inceleyecek olursak konunun daha iyi anlaşılabilmesi şöyle olabilir:

“Körklüg tonug özünge

Talıg aşıg adhınka

Tutgil konuk ağırlıg

Yodhsun konuk budhunka”⁵

“Görklü elbiseyi özüne

Tatlı aşı başkasına

Yedir de konuğu ağırla

Ününü yaysın buduna”

Divanü Lügati't Türk'ten alınan yukarıdaki dörtlük, esasında g/k ve a/e ses benzerliğine dayanan a a b a kafiye düzenine sahiptir. 4+3=7 hecelidir. Dörtlükte Türk toplumunda misafire verilen önemden bahsedilir. Bu özellikleri bakımından yukarıdaki dörtlüğün mâni özelliği taşıdığı söyleyebilir.

Divanü Lügati't Türk'te tespit ettiğimiz başka bir dörtlük ise a b c b şeklinde kafiyelenmiştir. Durağı da 4+3=7 hecelidir. Dörtlükte dünya malına fazla önem vermemek gerektiğinden, giden malın geriye gelmeyeceğinden bahsedilmektedir. Tespit ettiğimiz bu dörtlük gerek şekil gerekse tema bakımından mâni şeklinin özelliklerini taşımaktadır.

³ Fuad Köprülü, **XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri**, İstanbul, 1930, s.10.

⁴ Besim Atalay, **Divanü Lügati't Türk Tercümesi**, C. I, Ankara, 1998, s. 45, 89, 92, 114, 344, 363, 376, 380, 434, 472. C.II, s. 172, 264. C.III, s. 235, 258, 361.

⁵ Besim Atalay, age..., s. 45.

“Bulmuş menging seversen
 Akrun angar sevingil
 Barmış menging sakınma
 Azrak angar öküngil”⁶

“Eldeki mala sevinirsen
 Ona az sevin
 Giden mala acıma
 Ona çok pişman olma”

Fuad Köprülü, XIII. yüzyıl mutasavvıflarından olan Şeyyad Hamza’dan bahsederken mânilerin de söylendiği bir olaya yer verir. Şeyyad Hamza ile bir öğrencisi sefere giderken bir köye uğrarlar. Köydeki kadınların bir yerde toplandığını görürler. Şeyyad Hamza bu durumun sebebini sorduğunda kadınlardan biri şu mısraları söyler:

“Dam yanında damımız
 Yanında harmanımız
 Erimiz köyden gitti

Şeyyad Hamza da şikâyet eden köylü kadınlara karşılığında şunları söyler:

“Üşde geldik ikimiz
 Arkamızda yükümüz
 Destur verin kadınlar
”⁷

Fuad Köprülü, dörtlüklerin son mısralarında müstehcen sözler olduğundan bu mısralara yer vermediğini belirtir.

Yukarıdaki mısraları incelediğimizde dörtlüğün a a b a kafiye düzeninde olduğu görülmektedir. Mısralar 4+3=7 hecelidir. Bu mısralarda eşlerinden ayrılan kadınların ayrılık şikâyeti dile getirilmektedir. Bu mısralar Şeyyad Hamza ile bir kadın arasında karşılıklı söylenir. Karşılıklı atışma şeklinde söyleme geleneği mânilerde vardır. Tespit ettiğimiz bütün bu özelliklere bakarak XIII. yüzyılda mâni söyleme geleneğinin olduğu ifade edilebilir.

⁶ Besim Atalay, **Divanü Lüğati’t ...**, s. 361.

⁷ Fuad Köprülü, **Dergâh**, S. 4, İstanbul, 1921, s. 51.

İlk mesnevi eserimiz sayılan **Kutadgu Bilig**'de 114 yerde mânilerde olduğu gibi üçüncü mısrası serbest olan dörtlükler tespit ettik⁸. **Kutadgu Bilig**'den tespit ettiğimiz kafiye düzeni bakımından mâniye benzeyen dörtlüklerin hepsi 6+5=11 hecelidir. Tespit ettiğimiz dörtlüklerde doğruluğun öneminden, yalanın, riyakârlığın kötülüğünden, iyilik yapanın her iki cihanda iyilik bulacağından, erdemin öneminden, açık sözlülüğünden, sabır ve şükür etmenin gerekliliğinden, sır saklamanın öneminden, özümüzü ve atamızı unutmamak gerektiğinden bahsedilmektedir.

Muş'ta tarafımızdan derlenen mânilerin birçoğunda da benzer temalara değinilmektedir. **Kutadgu Bilig**'de bilginin öneminden bahseden birçok dörtlük vardır. **Kutadgu Bilig**'den aldığımız ve bilginin öneminden bahseden bir dörtlük aşağıda örnek olarak verilebilir:

“Bilig kıymetini biliglig bilir	“Bilginin kıymetini bilge bilir
Ukuşka ağırlık biligden kelir	Çok kişiye ağırlık bilgiden gelir
Negü bilge tilse kadrini	Bilge olan bilginin kıymetini bilirse
Bilig kayda bulsa biliglig olur” ⁹	Bilgelerin sayısı artar”

Yukarıdaki mısralar 6+5=11 hecelidir. Dörtlük a a b a kafiye düzenindedir. Hece sayısı farklı olsa da yukarıdaki dörtlüğün kafiye düzeni bakımından mâni özelliği taşıdığı ifade edilebilir.

Edip Ahmet Yükneki'nin meşhur eseri **Atabetü'l Hakayık**'ta 6+5=11 heceli, a a b a kafiye düzeninde olan 90 dörtlük tespit ettik¹⁰. Bilginin faydası hakkında 12 dörtlük, dilin muhafazası hakkında 17 dörtlük, cömertliğin methi ve cimriliğin kötülüğü hakkında 10 dörtlük, tevazu ve kibir hakkında 1 dörtlük, harislik hakkında 6 dörtlük, kerem, ilim ve diğer iyilikler hakkında 16 dörtlük, zamanın bozukluğu hakkında 21 dörtlük, kitap sahibinin özrü hakkında 5 dörtlük, Edip Ahmet hakkında 2 dörtlük bulunmaktadır. Zamanın bozukluğundan bahseden bir dörtlüğe yer verelim:

⁸ Yusuf Has Hacıp, **Kutadgu Bilig** (Hzl. Reşit Rahmeti Arat), Ankara, 1991, s. 55, 61, 68, 88, 91, 118, 128, 135, 138, 154, 157, 174, 179, 182, 188, 195, 208, 213, 217, 221, 225, 231, 237, 251-252, 254, 260, 262, 265, 271, 275, 278, 296, 301, 303-304, 310, 316, 323, 327, 329, 334, 336, 341, 343-344, 346, 352, 358, 365, 369, 372, 382, 390, 399, 409, 412, 414, 425, 428, 435, 443, 450, 455, 458, 465, 469, 472, 474, 480, 483-484, 486, 494, 501, 507, 514, 517, 520, 524, 526-527, 530-531, 534, 536, 540, 543, 548, 551, 556, 562, 566, 569-570, 573, 576, 579, 584, 587, 593, 597, 609, 612, 615, 621, 626, 628, 631, 633, 637-638, 640.

⁹ Yusuf Has Hacıp, age..., s. 62.

¹⁰ Edip Ahmet Yükneki, **Atabetü'l Hakayık** (Hzl. Reşit Rahmeti Arat), İstanbul, 1951, s. 47-53, 56-61, 64-79.

“Mecaz boldu dostluk hakikat kanı
Minger dostta biri bulunmaz köni
Öküşrek kişining içi gadr erür
Köni dostluk erse taşı bil munı”¹¹

“Dostluk mecaz oldu hakikat hani
Binlerce dosttan bir gerçeği bulunmaz
Birçok insan dıştan dost gibi görünse de
İçten vefasızdırlar bunu bil”

Atabetü’l Hakayık’tan aldığımız yukarıdaki dörtlük 11 heceli olmasına karşılık a a b a kafiye düzenindedir. Dörtlük, kafiye düzeni bakımından mâni özelliği taşımaktadır.

Mâniyle ilgili önemli kaynaklardan biri de Evliya Çelebi’nin **Seyahatnâme**’sidir. Evliya Çelebi, İznik’ten Söğüt’e doğru giderken Serdar Kara Abdullah Paşa’nın ordusuna rastlar. Paşanın askerlerinden biri atını tımar ederken şu dörtlükleri okur:

“Öyle mi hâlim felek
Dil bilmez zalim felek
Kestin can bahçesinden
İki nihelim felek

Baba kitab ile sen
Uğraşma nafile sen
Bunda bir iş eyle kim
Anda yatabilesen

Lalanın dîbasına
Aldanma dünyasına
Dünya benim diyenin
Dün gittik dün yasına”¹²

Evliya Çelebi’nin **Seyahatnâme** adlı eserinden alınan yukarıdaki dörtlükler 4+3=7 hecelidir. Kafiye düzeni a a b a şeklindedir. Dörtlüklerde felekten şikâyet edilir, dünyanın fani olduğu ifade edilir. Hem şekil hem de tema bakımından mânide

¹¹ Edip Ahmet Yükneki, **Atabetü’l ...**, s. 51.

¹² Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, C. III, İstanbul, 1986, s. 210-211.

bulunması gereken özellikler bu dörtlüklerde bulunmaktadır. Aldığımız drtlklere bağlı olarak **Seyahatnâme**'de mâni örneklerinin olduğu düşüncesine varılabilir.

Mâninin Türk Şiirinin en eski Şekli olduğu konusunda birçok araştırmacı tarafından çeşitli görüşler ifade edilmiştir. Araştırmacıların belirttiği görüşlerin mâni Şeklinin tarihçesini belirlemek açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Meselâ, Türk Şiiri zerine ciddî araştırmalar yapan W.Gibb, tuyuğ Őeklinden bahsederken mâniyle ilgili görüşlerine de yer verir. Tuyuğun Osmanlı edebî Şiirine hiçbir zaman girmedini belirtir. W.Gibb buna karşılık Osmanlı halk edebiyatında mâni adını taşıyan, Türklerin millî bir nazım Şekli olduğundan bahseder¹³.

Kowalski ise eski Türk Şiirinde mâni Şeklinin var olduğunu, b a c a Şeklinde kafiye düzenine sahip olduğunu, Osmanlı lehçesinde gelişerek a a b a Şeklini aldığını syler¹⁴.

Türk edebiyatı üzerine araştırmalar yapan Samoyloviç, mâni ile tuyuğ arasındaki bağlantıyı vurgulayarak, tuyuğun mâni gibi dört mısralı bir halk türküsü olduğunu ifade eder¹⁵. Araştırmacıardan Fuad Köprülü'nün görüşleri de bu yöndedir. Türk Şiirinin kaynağının iki mısradan meydana gelen beyitte değil de dört mısradan oluşan ve bugün de mâni Şekliyle tanınan müstakil kıtalar olduğunu belirtir. Bu müstakil kıtaların Türk Şiirinin en eski Şekli olduğunu kaydeder. Köprülü, Türk nazımının en eski Şeklinin bugün hâlâ mâni adı verilen, dört mısradan meydana gelen, müstakil kıtalar olduğunu belirtir. Bu mânilerin de zamanla birleşerek trk, koşma, sagu, destan adı verilen Şiir Şekillerini meydana getirdiği dřncesindedir¹⁶.

Köprülü'nn belirttiği Türk Şiirinin iki mısradan meydana gelen beyitte değil de dört mısradan oluşan ve bugün de mâni adıyla tanınan müstakil kıtalardan oluştuğu görüşünü benimsemeyen Pertev Naili Boratav, mâninin kendi başına müstakil bir Şekil olduğunu belirtir. Boratav, mâninin tuyuğ Şekli gibi müstakil bir Şekilde geliştiğini, menşeinin koşma gibi tamamen müstakil beyitlerden oluştuğunu, tuyuğ ve rbai gibi ayrı bir gelişme safhası takip ettiğini ifade eder¹⁷.

Ata Terzibaşı da, mâninin rbai ve tuyuğ gibi ayrı gelişme safhası takip ettiği görüşündedir. İşlâmiyet'ten nceki Şiir geleneğinde, bu Şeklin teşekkül etmiş olmasına ihtimal vermemiştir. En eski Türk Şiirinin ls umumi olarak Şiir tarihine dahil

¹³ W. Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi** (ev. Ali avuşoğlu), C. I, İstanbul, 1943, s. 82.

¹⁴ Pertev Naili Boratav, **İşlâm Ansiklopedisi**, "Koşma" [maddesi], C. VI, İstanbul, 1972, s. 879.

¹⁵ Fuad Köprülü, **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar**, İstanbul, 1934, s. 213.

¹⁶ Fuad Köprülü, age..., s. 216.

¹⁷ Pertev Naili Boratav, age..., s. 285.

olmayan iki kanatlı (tarafı), vezinli ve kafiyeli ‘atalar sözü’ nde aranmalıdır. Bu ufacık beyitlerin tesiri ile hasıl olan durum, XIV. veya buna yakın asırda yapıla gelen ilave veya değişikliklerle mâni biçimini doğurmuştur¹⁸.

W. Gibb, mâninin Türklerin millî bir nazım şekli olduğunu, Kowalski mânilerin kafiye düzeninin başlangıçta b a c a şeklinde olduğunu zamanla değişerek a a b a şeklini aldığını, Samoyloviç mâninin dört mısralı bir halk türküsü olduğunu ifade eder.

Fuad Köprülü, Türk şiirinin kaynağının dörtlüklerle kurulmuş mâniler olduğu ve zamanla bu mâni dörtlüklerinin birleşerek türkü, koşma, sagu, destan gibi diğer şiir şekillerini meydana getirdiği düşüncesindedir. Pertev Naili Boratav ise mânilerin türkü, koşma, destan gibi şekillerden ayrı bir gelişme safhası takip ettiği görüşündedir. Ata Terzibaşı, mânilerin İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında olmadığını bu şeklin XIV. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görüldüğünü ifade eder. Terzibaşı, Türk şiirinin kaynağını atasözlerine bağlamaktadır.

W. Gibb’in belirttiği gibi mâni, Türklere has millî bir nazım şeklidir. Mânilerin en önemli özelliği de budur. Kowalski, mânilerde kafiye düzeninin başlangıçta farklı olduğunu daha sonra a a b a düzeninde söylendiğini belirtir. Kanaatimizce mâni a a b a kafiye düzeninde oluşturulmuştur, daha sonraki dönemlerde farklılaşarak bazı mânilerde a a b b, x a x a, a a a a, a b a b şekillerini almıştır.

Fuad Köprülü’nün belirttiği gibi mâni Türk şiirinin temelidir. Türk şiirine kaynaklık etmiştir. Buna karşılık Pertev Naili Boratav’ın belirttiği gibi mâniler koşma, türkü, destan gibi şekillerden ayrı bir gelişme süreci takip etmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz görüşlere bağlı olarak mânilerin Türklere ait millî bir nazım şekli olduğunu, tarihinin oldukça eskiye, İslâmiyet öncesi Türk edebiyatına, dayandığını söylemek mümkündür.

¹⁸ Ata Terzibaşı, “Türk Edebiyatında Mani Biçiminin Doğuşu ve Gelişimi”, **Türk Yurdu**, C. III, Ankara, 1961, s. II.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÂNİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Mâni kavramının menşei

Günümüze kadar mâni kavramının menşei ile ilgili olarak çok şey söylenmesine rağmen, bu konuda kesin bir kanaata varılamamıştır. Mâninin menşei ile ilgili olarak Fuad Köprülü, Pertev Naili Boratav, Doğan Kaya, Niyazi Eset, Vasfi Mahir Kocatürk, Ata Terzibaşı, Sami Akalın, Sait Evliyaoğlu, Şerif Baykurt, Cemil Yener gibi bazı önemli araştırmacılar görüşlerini belirtmiştir. Bu görüşler mâni kavramının menşeiini belirleme açısından önemlidir.

Fuad Köprülü, Pertev Nail Boratav, Doğan Kaya, Abdalbaki Gölpınarlı, mâni kavramının Arapça mâ'nâ sözünden bozulduğunu ifade ederler. Niyazi Eset de 'Türkmanî' kelimesindeki ilk hecenin düşmesi sonucu ortaya çıktığını belirtir. 'Türkmanî' kelimesinde ilk hecenin düşmesi sonucu mâni kavramının ortaya çıktığı görüşünün kaynağı varsağı, bayatı, Türkî gibi özel isimlerin sonuna getirilen -î nispet eki ile yapılmış şekillerin olmasına bağlanmaktadır. Halk bilimi araştırmacılarının mâni kavramının menşei ile ilgili olarak kesinlikle birleştiği bir etimolojisi yapılmamıştır.

Fuad Köprülü, mâni kavramının Arapça 'mâ'nâ'dan bozulmuş olduğunu belirtir. Fuad Köprülü "Bu mâni isminin ortaya çıkmasından evvel bu cins manzumelere belki de tuyuğ adı verildiği yahut bu tuyuğ adının sadece imalı ve cinaslı mânilere alem olduğu tahmin olunabilir"¹⁹ şeklindeki ifadelerinde tuyuğla mâni arasındaki ilişkiye değinmiştir.

Pertev Naili Boratav'ın görüşü de Fuad Köprülü ile aynı yöndedir. Yani Pertev Naili Boratav mâni kavramının Arapça mâ'nâ (ma'nî) dan geldiğini düşünmektedir²⁰.

Fuad Köprülü ve Pertev Naili Boratav'ın görüşlerine katılan bir başka araştırmacı da Doğan Kaya'dır. Doğan Kaya'nın mâninin menşei ile ilgili görüşleri şöyledir: 'Mânâ' sözünü Farslar ma'ni olarak telâffuz ederler. Türkler eserlerinde, Arapça 'mani' sözünü (mâni) olarak kullanmışlardır. Az sözle derin anlamlar taşıyan bu ebedî ürünlerin "mâni" sözü ile zikredilişini 'anamlı, manalı söz' karşılığında kullanılan 'mânâ' ile doğrudan bağlantılı görüyoruz."²¹

¹⁹ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1926, s. 321.

²⁰ **İslâm Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul, 1972, s. 285.

²¹ Doğan Kaya, **Anonim Halk Şiiri**, Ankara, 1999, s. 9-10.

Abdülbaki Gölpınarlı mânî kavramının menşeyinin ‘mânâ’nın Farsça telâffuz şekli olan ‘mâ’ni’nin Türkçeleşmiş biçimi olduğu görüşündedir²².

Niyazi Eset mânîler üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda mânînin menşeyi ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. Niyazi Eset, mânînin menşeyi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Halk edebiyatımızda yaşamakta olan millî nazım şekillerinden Türkü, Türkmanî, Varsağı, Bayatı gibi isimler vardır ki söylendikleri Türk kabilelerinin isimlerine göre ad almışlardır. Buna göre bu isimler; Türk, Türkmen, Varsak, Bayat kelimelerinin nihayetine nispet eklentisi dediğimiz (ü, ı, i) harfleri gelerek teşekkül etmişlerdir. Mânî kavramı ‘man’ kelimesiyle nispet eklentisinden teşekkül etmiştir. ‘Man’ meçhûl bir kelime değildir. Adam, soy, sop manalarına gelir. Türkmen, Türk boylarından birinin ismiydi; nihayetine (î) nispet eklentisini alarak Türkmanî şekliyle Türk adamına, soyuna mahsûs veya mensûp manası çıkıyor ki; bir Türk deyişinin ismi oluyor. Kelime dikkate değer. (Türk + man + ı) gibi iki kelime ve bir ekten meydana gelmiştir ki; Türkmenler’in kendisine mahsûs ve muayyen beste ile söyledikleri bir Türk şiir şekli olduğu kabul ediliyor da onun bir kısmı olan ve Anadolu Türkleri tarafından tek başına (Mânî) şeklinde kullanılan kelimenin Türkçe olmasından niçin şüphe ediliyor?”²³

Vasfî Mahir Kocatürk mânînin menşeyi ile ilgili görüşlerini “Mâ’nâ – mânî benzerliği, mânî türünün Araplardan ya da Farslardan geldiği anlamında değildir. Arapların ‘ürûze’siyle, Farsların ‘rûbai’ siyle Türk mânîsi arasında çok ayrılık vardır”²⁴ şeklinde ifade eder.

Ata Terzibaşı ise İslâmiyet’ten önceki şiir geleneğinde mânî biçiminin olmadığını, bu türün XIV. yüzyılda ortaya çıktığını belirtir. Ata Terzibaşı, ‘ma’ni’ kavramının Kutadgu Bilig’de pek çok yerde geçtiğini ancak Köprülü’nün anladığı gibi mânî biçimini ifade etmeyip, bununla ‘mana’ kastedildiğini ifade eder²⁵.

Mânî kavramının Türkçe olabileceği görüşünde olanlardan biri de Sami Akalın’dır. Onun böyle düşünmesinin sebebi ise Türk halk edebiyatında kullanılan tür ve biçim adlarının hemen hemen hepsinin Türkçe olmasıdır. Akalın, kelimenin Türkçe olabileceğini belirtir ve bu konudaki görüşlerini maddeler halinde şöyle açıklar:

²² Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlana-Seçme Rubailer**, İstanbul, 1968, s. II.

²³ Niyazi Eset, **Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler**, Ankara, 1944, s. 7-8.

²⁴ Vasfî Mahir Kocatürk, **En Güzel Türk Manileri**, İstanbul, 1933, s. 3.

²⁵ Ata Terzibaşı, “Türk Edebiyatında Mani Biçiminin Doğuşu ve Gelişimi”, **Türk Yurdu**, C. III, Ankara, 1961, s. II.

1. “Mâni, “Türkmanî”den kısaltılmış bir söz olabilir. Türklerde ulus ve boy adlarından türetilmiş sözler çoktur. Başlangıçta bu söz Türkmen şiiri, Türkmen şarkısı, Türkmen malı ... anlamlarına gelmiş olabilir.

2. Mâni sözü Manglamak mastarından türemiş olabilir.

3. Mâni sözü Kaşgar Türkçesindeki ‘Mangmak’ mastarından türemiş olabilir. Bu söz sallanmak, salınarak yürümek anlamlarına gelir.

4. Mâni sözü Çağatay Türkçesindeki Mâne / Mane ‘yol başlarına konan işaretler’ sözüyle ilgili olabilir.”²⁶

Mâni kavramının menşei hakkında Ali Torun da görüşlerini belirtmektedir. Torun, mâni kavramının, Arapça ‘yasak etme, bırakmama, caydırma, durdurma’ anlamlarına gelen ‘men’ kelimesiyle ilgili olduğu kanaatindedir. Bu hükme varmasının sebebini de, “Mâni tarafından umumiyetle muhataba açık bir sataşma veya onu iğneleme gibi imalı bir ifade tarzı vardır. Ekseri de mâniler sataşmalara bir cevap niteliğindedir.”²⁷ şeklindeki ifadelerine bağlar.

Doğan Kaya, Ali Torun’un belirttiği mâni kavramının Arapça ‘yasak etme, bırakmama, caydırma, durdurma’ anlamlarına gelen ‘men’ kelimesiyle ilgili olduğu görüşüne katılmaz. Doğan Kaya “Mâni çeşitleri içinde atışma şeklinde yahut karşılık vermeye dayalı olanların olduğu bir gerçektir. Fakat bu tip mâniler oldukça az sayıdadır. Mânilerin sadece bir kısmının bu özellikte olması bütün hakkında hüküm vermemizi güçsüz kılar”²⁸ şeklindeki ifadeleriyle Ali Torun’un görüşüne katılmama sebebini açıklar.

Sait Evliyaoğlu ve Şerif Baykurt’un hazırlamış olduğu **Türk Halk Bilimi** adlı eserde, araştırmacılar mâni kavramının şimdiye kadar aydınlatılmadığını, Arapçadaki ‘mânâ’ sözünden gelmiş olabileceğini ifade ederler²⁹.

Cemil Yener de **Türk Halk Edebiyatı Antolojisi** adlı eserinde Arapça ‘mânâ’ sözünün ses değişimine uğraması ile ‘mâni’ sözünün oluştuğunu ifade eder³⁰.

²⁶ Sami Akalın, **Türk Manileri**, C. I, İstanbul, 1972, s. XIII.

²⁷ Ali Torun, “Mani Tarzı ve Bu Tarzın Menşei Hakkında Bazı Düşünceler”, **Milli Folklor**, Haziran 1989, s. 25.

²⁸ Doğan Kaya, “Mani Kavramı ve Mani Şeklinin Tarihçesi Üzerine”, **Mehmet Önder Armağanı**, Ankara, 1998, s. 316.

²⁹ Sait Evliyaoğlu, Şerif Baykurt, **Türk Halk Bilimi**, Ankara, 1987, s. 100.

³⁰ Cemil Yener, **Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 1973, s. 407.

Mânilerle ilgili araştırma yapanların çoğu mâninin şekil yönünden tuyuğ ile olan benzerlikleri üzerinde durmuşlardır. Bu konuda Ahmet Kabaklı, mâni ile tuyuğun aynı olduğunu, aradaki tek farkın aruz olduğunu söyler³¹.

Doğan Kaya ise, tuyuğlardan farklı olduğunu belirtip “Tuyuğlarla mânilerin hangisinin diğerinden eski olduğu hususunda, her ne kadar elde yeterli vesikalar bulunmasa da mâninin daha eski bir şekil olduğunu söyleyebiliriz.”³² demektedir.

Fuad Köprülü, Pertev Naili Boratav, Doğan Kaya ve Abdulkaki Gölpınarlı mâninin Arapçadaki ‘mânâ’ sözünden geldiğini ifade ederler. Arapçadaki ‘mânâ’ sözü Farsçada ‘mânî’ şeklinde telaffuz edilir. Yukarıda yer verdiğimiz araştırmacılar mâninin Arapçadaki ‘mânâ’ sözünden geldiğini belirtmektedir.

Niyazi Eset, mâninin menşei ile ilgili görüşlerini belirtirken ‘man’ şeklini ek değil, kelime olarak ele alır ve mâni sözünün meydana gelişini bu açıdan değerlendirir. Niyazi Eset ‘man’ sözcüğünün bir Türk boyunun adı olduğunu belirtir. Halbuki tarih boyunca Türk boyları içinde ‘man’ olarak anılan bir boy mevcut değildir. Bu yüzden Eset’in görüşleri kabul görmemiştir.

Mâni şeklinin eskiliği konusunda Ata Terzibaşı’nın görüşleri kanaatimizce yeterli değildir. Mâni şeklinin edebiyatımızdaki yerini XIV. yüzyıldan itibaren değil, İslâmiyet öncesi sözlü dönemden itibaren aldığı söylenebilir.

Vasfî Mahir Kocatürk’ün belirttiği gibi mâninin rübaiden farklı bir şekil olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Kocatürk’ün ifade ettiği gibi mânâ ile mâni arasındaki ses benzerliğine bağlı olarak mâni kavramının Araplardan ya da Farslardan geldiğini düşünmek kanaatimizce yanlıştır. Ali Torun’un mâninin menşei ile ilgili belirttiği görüşler kanaatimizce yeterli değildir. Bazı mânilerde iğneleyici, imalı bir ifade tarzının olduğu gerçektir. Fakat mâni denilince ilk akla gelen sevgi temidir. Az sayıda mânide görülen muhataba sataşma veya iğneleyici bir ifade tarzı özelliğini bütün mâniler için geçerli saymak ve genele yaymak bizi yanıltabilir. Bu bakımdan, bu görüşü kabul etmek mâniler açısından yanlış olacağı söylenebilir.

Mâni kavramının menşei ile ilgili olarak biz de Fuad Köprülü, Pertev Naili Boratav ve Doğan Kaya’nın görüşlerine katılmaktayız. Mâni kavramının Arapça mâ’nâ’ dan geldiği düşünülebilir.

³¹ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, İstanbul, 1973, s. 618.

³² Doğan Kaya, **Anonim Halk ...**, s. 9.

Mâniyi rûbai ve tuyuğla karşılaştırdığımızda, bilindiği gibi her üç şekilde de x a x a gibi istisnalar bulunmakla beraber mâni, rûbai ve tuyuğ a a b a kafiye düzenindedir, fikir ve anlam ağırlıklıdır. Bu sebeple mâni, rûbai ve tuyuğun yazılması, söylenmesi zordur. Bir diğer ortak özellik ise mâni, rûbai ve tuyuğda mahlasın olmamasıdır.

1.2. Mâni kavramı üzerine

Mâni hakkında geniş bilgi vermeden önce mâninin, sırasıyla sözlük, lügat, ansiklopedi ve bazı kaynaklarda geçen tanımlarına yer vermemizin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Sözlük, lügat, ansiklopedi ve kaynaklarda genellikle benzer tanımlar yapıldığı için tekrara düşmemek amacıyla sahamızla ilgili ulaşabildiğimiz kaynakları esas alarak mâni tanımlarını vermeyi uygun gördük.

1.2.1. Sözlüklerde mâni kavramı

Mâni kavramı **Türkçe Sözlük**'te "Türkü olarak söylenmek üzere yazılan ve çoğu birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olan halk koşuğu"³³; **Edebiyat Söz ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**'nde "Ezgi ile okunmak üzere, çoğu yedi heceli ve dört dizeli veya 7 + 7 heceli ve iki dizeli olarak meydana getirilen bir dörtleme türü"³⁴; **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**'nde "Türk halk şiir ve musikisinde bir şekil"³⁵; **Resimli Türk Dili Sözlüğü**'nde "Dört mısralı ve kendisine mahsus makamları olan manzume"³⁶; **Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu**'nda "Çoğu cinaslı olan, mâni gibi dörtlülüklerden halk şiiri. Ayrıca Azeri Türk müziğinde lirik bir formun adı"³⁷ şeklinde tarif edilmektedir.

Mâni **Türkçe Sözlük**'te halk koşuğu olarak ifade edilirken **Edebiyat Söz ve Söz Sanatı Sözlüğü**'nde bir dörtleme türü olarak değerlendirilmektedir. **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**'nde ise mâninin hem halk şiirinin hem de halk müziğinin şekli olduğu belirtilir. Yukarıda yer verdiğimiz sözlük çalışmalarının hepsinde mâninin kendisine has bir ezgisinin olduğu ifade edilir.

En Yeni Büyük Türkçe Sözlük'te "Çoğunlukla dörder mısralı ve yedişer heceli; birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli, türlü konuları ele alan halk şiiri"³⁸;

³³ **Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1945, s. 396.

³⁴ **Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1948, s. 71.

³⁵ **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**, İstanbul, [?], s. 816.

³⁶ Mustafa Nihat Özön, **Resimli Türk Dili Sözlüğü**, İstanbul, 1967, s. 668.

³⁷ Recep Albayrak Hacaloğlu, **Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu**, Ankara, 1992, s. 32.

³⁸ Ferit Devellioğlu, **En Yeni Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1975, s. 808.

Ansiklopedik Sözlük'te "Türk halk şiirinin en yaygın nazım şekli"³⁹; **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**'nde "İslâmlıktan önce Türk sözlü edebiyatımızdaki koşuklara dayanan Türk halk şiirinin en yaygın türü"⁴⁰; **Büyük Türkçe Sözlük**'te "Halk şiirinde ekseriya dört mısradan meydana gelen, birinci ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli nazım şekli"⁴¹; **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**'te "Çoğu birinci, ikinci ve dördüncü mısraları uyaklı olan halk koşuğu, dörder mısralık ve her biri bağımsız bir anlam taşıyan tekerlemeler"⁴² şeklinde kaydedilmektedir.

Yukarıda yer verdiğimiz sözlüklerde mâninin şekil özellikleri üzerinde durulmaktadır. Mâninin dört mısralı ve yedişer heceli olduğu, birinci, ikinci, dördüncü mısralarının kafiyeli, üçüncü mısralarının serbest olduğu ifade edilmektedir.

Türkçe Sözlük'te "Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri"⁴³; **Ansiklopedik Sözlük**'te "Türk halk edebiyatında genellikle dört mısradan kurulu, hecenin yedili kalıbıyla söylenen anonim şiir türü"⁴⁴; **Türkçe Sözlük**'te "Türk halk yazınında genellikle söyleyeni, yazanı bilinmeyen, birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı, üçüncü dizesi serbest olan, her biri yedişer heceli dört dizeden oluşan koşuk türü"⁴⁵; **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**'nde "Hece vezniyle yazılmış dört mısralık manzume"⁴⁶; **Açıklamalı Örnekli Edebiyat Sözlüğü**'nde "Türk halk şiirinin en küçük şiir çeşidi"⁴⁷; şeklinde kaydedilmektedir.

Ansiklopedik Sözlük ve **Türkçe Sözlük**'te mâninin anonim bir şekil olması özelliği üzerinde durulmaktadır. **Açıklamalı Örnekli Edebiyat Sözlüğü**'nde mâniler genellikle tek dörtlük olduğu için Türk halk şiirinin en küçük şiir çeşidi olarak değerlendirilmektedir.

Yer verdiğimiz bütün sözlük çalışmalarında daha çok mâninin şekil özellikleri üzerinde durulmaktadır. Mâninin dört mısradan kurulu, hecenin yedili kalıbı ile söylenen birinci, ikinci, dördüncü mısraları kafiyeli, üçüncü mısrasını serbest halk şiiri olduğu ifade edilir. Mânîyi diğer nazım şekillerinden ayıran da bu özellikleridir.

³⁹ Mustafa Nihat Özön, İbrahim Alaattin Gövsa, **Ansiklopedik Sözlük**, C. III, İstanbul, 1967, s. 1310.

⁴⁰ Seyit Kemal Karaalioğlu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, 1969, s. 457.

⁴¹ Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, 1982, s. 660.

⁴² Pars Tuğlacı, **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, C. IV, İstanbul, 1972, s. 1845.

⁴³ **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1983, s. 806.

⁴⁴ **Ansiklopedik Sözlük**, C. IV, İstanbul, 1993, s. 1584.

⁴⁵ Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1995, s. 1073.

⁴⁶ Mustafa Nihat Özön, **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İstanbul, 1954, s. 176.

⁴⁷ Ahmet Köklügiller, **Açıklamalı, Örnekli Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s. 214.

Edebiyat Söz ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü'nde farklı olarak mâninin 7+7=14 heceli, iki mısradan meydana geldiği belirtilir. **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**'nde mânî şeklinin tarihçesine değinilir. Mâninin İslâmiyet'ten önceki Türk sözlü edebiyatındaki koşuklara dayandığı ifade edilir. **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**'te mânî, her mısrası bağımsız anlam taşıyan tekerleme olarak tarif edilir. Mânilerin bir tür tekerleme olduğu belirtilir.

Ele aldığımız bütün sözlük çalışmalarının ışığında biz de mâninin şekil özellikleri bakımından diğer halk şiiri şekillerinden ayrıldığı düşünülebilir. Mânî dört mısralı, yedi heceli birinci, ikinci, dördüncü mısraları kafiyeli, üçüncü mısrası serbest anonim halk şiiri şeklindedir.

1.2.2. Lügatlerde mânî kavramı

Mânî, **Kâmus-i Türkî**'de “İnlemeye dayalı nağmeler, ezgiler”⁴⁸; **Yeni Türk Lügati**'nde “Bir nev'i türkü, halk türküsü”⁴⁹; **Büyük Osmanlı Lügati**'nde “Halk şiirinin başlıca nazım şekli”⁵⁰; **Resimli Yeni Türkçe Lügat**'te “Bir nev'i türkü, halk türküsü, melodie populaire”⁵¹ şeklinde kaydedilmiştir. **Edebiyat Lügati**'nde ise “Mânî tabiri Arapça'nın “mânâ” , “dâvâ” gibi Elif-i maksûre (a gibi okunan elif) ile yazılan Arapça kelimeler, Acemce'de “i” sedasiyle “mânî” , “dâvî” diye okunur”⁵²; **Resimli Kâmus-i Osmanî**'de “Bir şarkı veya taksim in ibtidasında teganni olunan elhan şarkı”⁵³; **Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati**'nde “Azerbaycan halk edebiyatında nazım şekillerinden biri; çoğu zaman dört mısrasından birinci, ikinci ve dördüncü mısralar birbiriyle kafiyeli, üçüncü mısra ise serbest olur”⁵⁴ şeklinde açıklama yapılmaktadır.

Mânî kavramı **Kâmus-i Türkî**'de, **Yeni Türk Lügati**'nde, **Resimli Kâmus-i Osmanî**'de ve **Resimli Yeni Türkçe Lügat**'te bir nev'i türkü olarak değerlendirilir. **Resimli Yeni Türkçe Lügat**'te halkın ifade ettiği türkü şeklinde ifade edilir. **Resimli Kâmus-i Osmanî**'de bir şarkı veya taksim in başlangıcında söylenen nağmeler olduğu ifade edilir ve mâninin halk müziği ile olan ilgisine değinilir. Edebiyat lügatinde mâninin menşei üzerinde durulur. Mâninin Arapçadaki mânâ sözcüğünden geldiği belirtilir. Bu sözcüğün Farsçada -î nispet eki ile okunarak mânî şekline dönüştüğü ifade

⁴⁸ Şemseddin Sami, **Kâmus-ı Türkî**, İstanbul, 1978, s. 1263-1264.

⁴⁹ İbrahim Alâettin, **Yeni Türk Lügati**, İstanbul, 1930, s. 683.

⁵⁰ Ali Rıza Alp, Sabahat Alp, **Büyük Osmanlı Lügati**, İstanbul, 1958, s. 942.

⁵¹ Ali Seydi, **Resimli Yeni Türkçe Lügat**, İstanbul, 1929, s. 784.

⁵² Tâhir-ül Mevlevî, **Edebiyat Lügati**, İstanbul, 1973, s. 94.

⁵³ Ali Seydi, **Resimli Kâmus-i Osmanî**, İstanbul, 1908, s. 924.

⁵⁴ **Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati**, I. Cild, Bakı, 1976.

edilir. **Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti**'nde mâninin kafiye düzeni üzerinde durulmaktadır. Birinci, ikinci ve dördüncü mısrasının kafiyeli, üçüncü mısrasının serbest olduğu belirtilir.

Yukarıda belirttiğimiz bazı lügatlerde mâni şekli bir nev'i türkü olarak değerlendirilir. Mâninin türküden farklı olduğu kanaatindeyiz. Gerek kafiye düzeni gerekse hece sayısı bakımından türkü ile mâni farklı şekillerdir. Her iki şeklin anonim olmasından dolayı mâni ile türküyü aynı şekilde değerlendirmek kanaatimizce yanlış olacaktır. Bazı mânilerin bestelenip halk arasında dilden dile dolaşmasının mânilerin bir nev'i türkü olarak değerlendirilmesine yol açtığı düşünülebilir.

1.2.3. Ansiklopedilerde mâni kavramı

Mâni, **İslâm Ansiklopedisi**'nde "Sözlü halk şiirinin başlıca nazım şekillerinden olan ekseriya hece vezninin yedili kalıbında yazılan ve dört mısradan meydana gelen tek kıta manzumeler"⁵⁵; **Türk Ansiklopedisi**'nde "Halk edebiyatı nazım şekillerinden biri; umumiyetle yedi heceli, dört mısralı ve tek kıtadan meydana gelmiş halk şiiri"⁵⁶; **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde "Genellikle dört dizeden oluşan ve hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk edebiyatı nazım biçimi"⁵⁷; **Yeni Türk Ansiklopedisi**'nde "Anonim halk edebiyatımızın bir nazım şekli ve türü"⁵⁸; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde "Anonim halk şiirinin en yaygın nazım şekli"⁵⁹; **Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyası**'nda "Lirik halk şiiri şekli. Yedi heceli dört mısradan ibarettir. Üçüncü mısrası serbest, kalanları birbiriyle kafiyeli olur. Esas fikir son iki mısradan ifade edilir"⁶⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Mâni, **İslâm Ansiklopedisi**'nde, **Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyası**'nda, **Türk Ansiklopedisi**'nde ve **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde benzer şekilde tarif edilmektedir. Bu ansiklopedilerde mâninin şekil özelliklerine yer verilir. Mâninin tek dörtlükten oluştuğu ve hecenin yedili kalıbıyla söylendiği ifade edilir.

Yeni Türk Ansiklopedisi ve **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde mâninin anonim olması üzerinde durulmaktadır. **Yeni Türk Ansiklopedisi**'nde mâni hem şekil hem de tür olarak değerlendirilmektedir. Mânilerde kafiye ve ölçü ön plândadır. Kafiye

⁵⁵ **İslâm Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul, 1972, s. 285.

⁵⁶ **Türk Ansiklopedisi**, C. XXIII, Ankara, 1976, s. 259.

⁵⁷ Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, 1982, s. 810.

⁵⁸ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1985, s. 172.

⁵⁹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1986, s. 134.

⁶⁰ **Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyası**, I. Cilt, Bakı, 1976, s. 542.

düzeni, hece sayısı ve tek dörtlük olması mâninin belirgin özellikleridir. Bu özelliklerin ön plânda olması mâninin tür değil, şekil olduğunu gösterir. Biz de mâninin anonim halk edebiyatı nazım şekli olduğu kanaatindeyiz.

1.2.4. Bazı kaynaklarda mâni kavramı

Birçok halk bilimi araştırmacısı mâni üzerine çalışma hazırlamıştır. Çalışmalarında gerek mâninin şekil özelliklerine gerekse mâninin temalarına değinmişlerdir. Halk bilimi araştırmacıları bu çalışmalarında Türk millî nazım şekli olan mâninin farklı şekillerde tarifini yapmaktadır. Çalışmalarına ulaşabildiğimiz bazı araştırmacıların isimlerine ve tariflerine bu başlık altında yer vermeye çalıştık.

İgnacz Kunoş; **Türk Halk Edebiyatı** adlı eserinde mâni kavramı ile ilgili olarak “Türk halk şiirinin en yaygın türüdür. İslâmiyet’ten önceki Türk sözlü edebiyatımızdaki koşuklara benzer. Kafiye düzeni genellikle a a b a tarzındadır. Çoğunlukla aşk ve özleyiş temalarını işler”⁶¹ şeklinde bir açıklama yapmaktadır.

Ahmet Vefik Paşa mâniyi “Asılsız, köksüz nağmeler ile söylenen vezinsiz, manasız güfte”⁶² şeklinde tanımlamaktadır.

Ahmet Talat Onay, mânilerin her mısrasının yedi heceli, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli, ilk beyitinin ikinci beyitle alâkasız nazımlar olduğunu ifade eder⁶³.

Cem Dilçin, mâninin tanımını “Mâni, halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli dört dizeden oluşur. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize serbesttir, uyak düzeni a a x a olarak gösterilir” şeklinde kaydeder⁶⁴.

Şükrü Elçin, mânilerin düğünlerde, kadın topluluklarında, işyerlerinde, tarlalarda vb. yerlerde söylenen, umumiyetle hece vezninin yedili veya sekizlisi ile meydana getirilen dört mısralık manzumeler olduğunu belirtir⁶⁵.

Faruk Kadri Timurtaş mâniyi şu şekilde tarif eder: “Yedili hece vezniyle, üçüncü mısrası serbest diğer mısraları kendi aralarında kafiyeli, dörtlük hâlinde söylenen nazım şeklidir.”⁶⁶

⁶¹ İgnacz Kunoş, **Türk Halk Edebiyatı**, (çev. Tuncer Gülensoy), İstanbul, 1978, s. 167.

⁶² Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmanî**, İstanbul, 1877, s. 1111.

⁶³ Ahmet Talat Onay, **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**, Ankara, 1996, s. 72.

⁶⁴ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1992, s. 279.

⁶⁵ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, 1986, s. 281.

⁶⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, İstanbul, 2000, s. 29.

Mâniler üzerine önemli bir çalışma hazırlayan Hasan Göksu, mâniyi dört mısralı ve kendisine mahsus makamları olan manzume, şeklinde açıklamaktadır⁶⁷.

Seyit Kemal Karaalioğlu'nun mâni ile ilgili açıklaması şu şekildedir: "Türk halk şiirinin en yaygın türü. İslâmiyet'ten önceki Türk sözlü edebiyatımızdaki koşuklara dayanır. Kafiye düzeni genellikle a a b a şeklindedir. Anonim olup tabiat ve aşk konularını karışık olarak işlemektedir."⁶⁸ Seyit Kemal Karaalioğlu, **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserinde ise "Ezgi ile okunmak üzere, çoğu yedi heceli ve dört mısralı halk şiiri"⁶⁹ şeklinde ifade eder.

Erman Artun, mâninin halk şiirinin en küçük nazım birimi olduğunu, bir dörtlükten meydana geldiğini, kafiye düzeninin a a b a şeklinde olduğunu ifade eder⁷⁰.

Ali Öztürk ise mâninin edebiyat alanında, Türk edebî geleneğine mahsus bir nazım şekli olduğunu belirtir⁷¹.

Tahir Kutsi, **Türk Halk Şiiri** adlı eserinde mâninin anonim halk şiirinin en yaygın türü olduğunu belirtmektedir. Mânilerin dört dizeden oluştuğunu, birinci, ikinci ve dördüncü dizenin kafiyeli, üçüncü dizenin serbest olduğunu ifade eder⁷².

Mâni ile ilgili en kapsamlı tarifi Doğan Kaya yapmıştır. Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, seveda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dörtlülük anonim şiirlere mâni denildiğini ifade etmektedir.⁷³ Doğan Kaya bu tarifinde mâni ile ilgili bütün özelliklere değinmiştir.

Bu bölümde yer verdiğimiz araştırmacılar mâni kavramıyla ilgili olarak sözlük, lügat ve ansiklopedilerdeki tariflere benzer tarifler yapmaktadır.

İgnacz Kunoş, mâninin geçmişini İslâmiyet öncesi döneme kadar götürür. Sözlü dönemde söylenen koşuklara benzediğini ifade eder. Seyit Kemal Karaalioğlu **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**'nda Kunoş'a benzer ifadelere yer verir. Ahmet Vefik Paşa mânilerin vezinsiz, manasız güfteler olduğunu belirtir. Ahmet Talat Onay, Faruk Kadri Timurtaş, Erman Artun, Cem Dilçin ve Tahir Kutsi mânilerin dört mısradan ve yedi heceden oluştuğunu, birinci, ikinci ve dördüncü mısraların kafiyeli, üçüncü mısranın serbest olduğunu belirterek benzer tarifler yapmaktadırlar. Faruk Kadri Timurtaş,

⁶⁷ Hasan Göksu, **Manilerimiz**, İstanbul, 1970, s. III.

⁶⁸ Seyit Kemal Karaalioğlu, **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**, İstanbul, 1975, s. 217.

⁶⁹ Seyit Kemal Karaalioğlu, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1980, s. 242.

⁷⁰ Erman Artun, **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Ankara, 2001, s. 102.

⁷¹ Ali Öztürk, **Türk Anonim Edebiyatı**, İstanbul, 1985, s. 381.

⁷² Tahir Kutsi, **Türk Halk Şiiri**, İstanbul, 1975, s. 39.

⁷³ Doğan Kaya, **Anonim Halk...**, s. 10.

Erman Artun, Cem Dilçin ve Tahir Kutsi'nin bu görüşlerinin dışında Ahmet Talat Onay farklı olarak mânilerdeki ilk iki mısra ile son iki mısranın tema bakımından alakasız olduğunu ifade eder. Yani ilk iki mısranın doldurma mısralar olduğu görüşündedir.

Şükrü Elçin mâni ile ilgili yaptığı tarifte mânilerin daha çok, söylendiği ortamlar üzerinde durmakta, düşünlerde, kadın topluluklarında, işyerlerinde, tarlalarda hemen hemen her yerde mânilerin dilden dile dolaştığını ifade etmektedir.

Ali Öztürk, mânilerin Türk edebî geleneğine mahsus bir şekil olduğunu ifade ederek mânilerin en önemli yönüne değinmektedir.

Doğan Kaya mânilerin hem muhteva hem de şekil özelliklerine yer verir ve mâniyle ilgili oldukça kapsamlı bir tarif yapar.

İgnacz Kunoş'un belirttiği gibi mânilerin İslâmiyet öncesi sözlü döneme kadar uzandığı kanaatindeyiz. İlk Türk şairlerinin söylediği şiirler arasında mâni örneklerinin de olabileceğini düşünmekteyiz. Ahmet Talat Onay, Cem Dilçin, Şükrü Elçin, Faruk Kadri Timurtaş, Erman Artun'un belirttiği şekil özelliklerinin sadece mânilerde olduğunu söyleyebiliriz. Kafiye düzeni ve hece sayısı bakımından mâninin diğer şekillerden ayrıldığı kanaatindeyiz. 4+3=7 hecenin ve a a b a kafiye düzeninin sadece mânilerde görüldüğü düşüncesindeyiz. Ahmet Talat Onay'ın belirttiği mânilerde ilk iki mısra ile son iki mısranın ilgisiz olduğu görüşüne katılmamaktayız. Mânilerde doldurma mısra denilen şeyin olmadığını düşünmekteyiz. Mânilerde doldurma mısra problemine daha sonraki bölümde geniş yer vereceğimizden burada bu görüşe katılmadığımızı belirtmekle yetineceğiz.

Biz de yapılan bu tanımlara ve açıklamalara bağlı olarak mâniyi şu şekilde tarif edebiliriz: Mâni, anonim halk şiirinin en eski nazım şekillerinden olan, genellikle a a b a şeklinde kafiye yapısına sahip; doğa, sevgi, nefret, ayrılık, gurbet gibi konulara yer veren, Türk sosyal hayatını en iyi şekilde yansıtan, dinleyeni derinden etkileyen anonim dörtlüklerdir.

1.3. Türk coğrafyalarında mâni kavramı

Mâni, az sözle derin anlamların ifade edildiği, sevda konusunun ağırlıkta olduğu müstakil dörtlüklü anonim şiirlerimizdendir. Mâniler insanlar arasındaki ilişkilerde, kaynaşıp anlaşmalarda önemli bir araçtır. Köylü kentli, geleneği göreneği, yaşı ne olursa olsun her insan mânilerin yaşattığı ılık hava içinde benliğinden ve bencilliğinden

kurtularak toplum psikolojisinin içinde erir gider. Mâniler insan hayatıyla bu kadar iç içe olduğundan halk edebiyatının en yaygın şeklidir.

Mâni Türk Cumhuriyetleri arasında lehçe, bölge ve boy ayrılıklarından dolayı başka başka isimlerle anılmaktadır. Mâni Azerbaycan Türkçesinde bayatı; Başkurt Türkçesinde şığır törö; Kazak Türkçesinde ölen türü; Kırgız Türkçesinde tört sap; Özbek Türkçesinde törtlik (halk şeri); Tatar Türkçesinde şığır töri; Türkmen Türkçesinde rubayı, rubağı; Uygur Türkçesinde törtlik şeklinde ifade edilmektedir⁷⁴.

Türkçe-Yakutça Sözlük'te mâni kelimesi karşılığında 'mehey, mohol' kelimeleri kullanılmaktadır⁷⁵.

Karaçay Lehçesi Sözlüğü'nde mâni kavramı karşılığında 'ınar' kavramı kullanılmaktadır⁷⁶.

Gagauz Türkçesinin Sözlüğü'nde mâni kavramının karşılığında 'maani' kavramı kullanılmaktadır⁷⁷.

Kırgız Sözlüğü'nde mâni karşılığında 'maana' ifade edilmektedir⁷⁸.

Mâni şekli Kıbrıs'ta da oldukça yaygındır. Mâni kavramına karşılık bazı bölgelerde 'mâni', bazı bölgelerde 'mâne' kullanılmaktadır. 1974 öncesinde Türk-Rum karma yaşayan yerlerde ise 'çatista' kavramı mâni yerine kullanılmıştır⁷⁹.

1.4. Mânilerin genel özellikleri

1.4.1. Mânilerde kafiye

Her mâni, kafiye düzeni bakımından müstakil bir birliktir. Mâniyi diğer Türk halk şiiri şekillerinden ayıran en önemli fark, kafiye düzeni ile bağımsız dörtlükler halinde söylenişe sahip olmasıdır. Mânilerin birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle kafiyeli; üçüncü dizesi ise serbesttir. Hikmet Dizdaroğlu, mânilerde üçüncü dizenin uyak bakımından bağımsız oluşunun mâni yakıcıya kolaylık sağladığı düşüncesindedir⁸⁰. Cem Dilçin de mânilerde üçüncü dizenin serbest olmasının mâni söyleyene kolaylık sağladığı görüşündedir⁸¹.

⁷⁴ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara, 1991, s. 558-559.

⁷⁵ Yuriy Vasiliev, Türkçe-Yakutça Sözlük, Ankara, 1995, s. 182.

⁷⁶ Wilhelm Pröhle, Karaçay Lehçesi Sözlüğü, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara, 1991, s. 41.

⁷⁷ Abdülmecit Doğru, İsmail Kaynak, Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Ankara, 1991, s.171.

⁷⁸ K.K.Yudahin, Kırgız Sözlüğü, (Çev. Abdullah Taymas), C.II, Ankara, 1994, s. 548.

⁷⁹ Oğuz Yorgancıoğlu, Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler, Gazimagusa, 2003 s. 59.

⁸⁰ Hikmet Dizdaroğlu, "Halk Şiirinde Türler", Türk Dili, S. 207, Aralık 1968, s. 219.

⁸¹ Cem Dilçin, Örneklerle Türk ... , s. 279.

Bilindiği gibi mâniler halkın yaşamını doğrudan yansıtan, halkın ortaya koyduğu dörtlüklerdir, tamamıyla halk ürünleridir. Halkın üç dizeye zar zor uyak bulduğu ve bir dördüncü dizeye uygun sözcüğü bulamayacağı düşüncesi kanaatimizce yanlıştır.

Halk şiirinde yarım kafiye esastır. Mâniler için de durum aynıdır. Derlediğimiz mâniler göz önünde tutulduğunda yarım kafiye ile söylenmiş mânilerin çokluğu bu görüşü doğrulamaktadır. Bununla birlikte nadir de olsa, kafiyesiz veya kafiyesi bozuk olan mânilere de rastlıyoruz.

Mâni üzerinde çalışan araştırmacıların çoğu, mânilerde, üstünde durmaya değer tek noktanın kafiye olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar, mânilerde kafiyenin yerini abartmış, mânilerde anlamın basit olduğu izlenimini yaratmışlardır. Aslında mâniler yalnızca hece ve kafiye cambazlığı değil, önemli bir toplumsal gereksinimi karşılayan halk ürünleridir. Bu görüş doğrultusunda bir mâninin neden birçok değişik toplumsal ortamda söylendiğini de anlamaktayız.

1.4.2. Mânilerde durak

Hecenin yedili şekli ile söylenen mâniler, $4+3=7$ duraklıdır. Yedi hece ile söylenen mânilerde durak genellikle bu şekilde olmakla beraber kimi zaman $3+2+2=7$ veya bozuk durak olarak $2+3+2=7$, $3+4=7$ şeklinde söylenmiş mâniler de vardır. Her mısrası aynı duraklı olan mânilerin dışında, her mısrası farklı duraklı olan mânilere de rastlamak mümkündür.

Çoğunlukla mânilerin her dizesinde yedi hece var diye, bu özelliği genel geçer bir kural olarak ileri süremeyiz. Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Bir sözcüğün anlamında pek değişiklik yapmadan o sözcüğe hece ekleyebilir ya da o sözcükteki bazı ekleri çıkarabiliriz. Türkçenin bu özelliği mânilerdeki hece sayısının değişmesinde etkili olmaktadır. Örneğin;

Gitti yâr gelmez geri
Sevdan öldürür beni
Muradına ermesin
Yârdan ayıran beni

(158)

şeklinde derlediğimiz yedi heceli mâninin aşağıdaki gibi sekiz hecelisine de rastladık.

Gitti yârim gelmez geri

Bu sevda öldürür beni

Muradına ermesinler

Yârdan ayıranlar beni

(158)

Derlediğimiz iki mâniyi incelediğimizde, anlam bakımından değişikliğin olmadığını, sadece söylenişte bazı eklerle ikinci mânide hece sayısının artırıldığını gördük.

Mısra başına yedi hece kuralının konulması, mâni düzmeyi yedi hece tutturma zorunluluğuna itiyor. Oysa, anlam tamamlanmışsa altı ya da sekiz heceden düzülmüş mâni dizelerinin de olduğu bir gerçektir.

1.4.3. Mânilerde ağız özellikleri

Muş'tan ve ilçelerinden derlediğimiz mânileri incelediğimizde Erzurum, Erzincan, Elazığ, Şanlıurfa gibi illerden derlenmiş mânilerle çeşitli benzerliklerinin olduğunu gördük. Bu benzerlikler, mânilerin halk edebiyatının en yaygın şekli olması özelliğine bağlanabilir. Bununla birlikte Azerbaycan ve Kerkük sahasında da benzer söyleyişlerin olduğunu çalışmamız sırasında tespit ettik. Biz burada Azerbaycan ve Kerkük sahasıyla çalışma sahamız olan Muş ve ilçelerinin benzer ağız özelliklerini ele alacağız.

Muş'tan derlediğimiz mânilere baktığımızda bazı mânilerin Azerbaycan sahasında dilden dile dolaşan mânilerle benzer özellikler taşıdığını tespit ettik. Benzer özellikleri daha iyi görebilmek için aşağıda yer verilen mâniler incelenebilir:

Bulanık'ta

Galeden indim ancak

Başımda yeşil sancak

Ne kız oldum ne gelin

Odlara yandım ancak

(150)

Azerbaycan'da

Galadan endim ancak

Başımda sarı sancak

Ne kız oldum ne gelin

Odlara yandım ancak⁸²

⁸² Günay Karaağaç, Halil Açıkgöz, **Azerbaycan Bayatıları**, Ankara, 1998, s. 210

Yukarıdaki mânileri incelediğimizde bazı ağız özellikleri dışında mısraların kelimesi kelimesine aynı olduğunu görmemiz mümkündür. Azerbaycan sahasında söylenen ‘galadan’ sözcüğü yerine Bulanık’ta ‘galeden’ ifadesinin söylendiğini görmekteyiz. Her iki sahada da ‘kale’ yerine ‘gala-gale’ ifadeleri kullanılmıştır. k-g ses değişimine Muş’ta ve Azerbaycan’da sıkça rastlandığını söyleyebiliriz. Bunların dışında Azerbaycan’da ikinci mısradaki söylenen ‘sarı’ sözcüğü yerine Bulanık’ta ‘yeşil’ söylenmiştir.

Muş’ta

Dut ağacı dutunca
Dut yemedim doyunca
Ağzın dilin gurusun
Yâr demedim doyunca

(145)

Azerbaycan’da

Tut ağacı boyunca
Tut yemedim doyunca
İsterdim helvet otağ
Söylemeye doyunca⁸³

Yukarıda yer verdiğimiz iki farklı sahada söylenmiş olan mâni örnekleri benzer ifadeleri taşımaktadır. Bu mânileri incelediğimizde ilk iki mısranın aynı olduğunu görmekteyiz. Azerbaycan’da söylenen ‘tut’ sözcüğü yerine Muş’ta ‘dut’ sözcüğü söylenmiştir. Ağız özelliklerine bağlı olarak t-d ses değişiminin olduğunu görmekteyiz. Mânilerin son iki mısrasında ise farklı ifadeleri yer almaktadır. Bu değişikliği de sözlü geleneğe bağlayabiliriz.

Aşağıdaki mânileri inceleyecek olursak:

Muş’ta

Bu dağlarda gar menem
Gün vursa erimerem
Yedi yıl yerde galsam
Civanam çürümerem

(130)

Azerbaycan’da

Dağların garı menem
Gün düşse erimerem
Gebrimi gazıda gaz
Cevanam çürümerem⁸⁴

Yukarıdaki mânilerde ‘ben’ yerine ‘men’ söylenmiştir. Azerbaycan sahasına mahsus olan bu ağız özelliğinin Muş’ta ve ilçelerinde de olduğunu çalışmamız sırasında tespit ettik. Ayrıca ‘menem, erimerem, çürümerem’ sözcüklerinde yer alan ‘em’ birinci

⁸³ Günay Karaağaç, Halil Açıkgöz, **Azerbaycan ...**, s. 4.

⁸⁴ Günay Karaağaç, Halil Açıkgöz, *age...*, s. 243.

tekil şahıs eki her iki sahada da ortaktır. Azerbaycan'da 'genç' yerine kullanılan 'civan' sözcüğü Muş'ta da halk arasında oldukça yaygındır. Yukarıdaki mânide de bu sözcüğün kullanıldığını görmek mümkündür. Aşağıdaki mâni örneklerini inceleyecek olursak,

Bulanık'ta

Derde kerem

Neylesin derde Kerem

Goşmuşam gam kotanın

Derd sürer derd ekerem

Azerbaycan'da

Ezizim derd ekerem

Yoldaşdı derde Kerem

Goşmuşam gam kotanın

Her gece derd ekerem⁸⁵

(143)

Farklı sahalardan derlenmiş yukarıdaki mânilerde benzer ifadelerin yer aldığını görülmektedir. 'pulluk' anlamına gelen 'kotan' hem Azerbaycan hem de Muş'ta halk arasında kullanılan bir sözcüktür. Bu kullanım her iki sahanın ağız özellikleri bakımından yakınlığını gösterir. Bununla birlikte Muş ve ilçelerinin Azerbaycan Türkçesinin dil özelliklerinin etkisi altında olduğunu söylemek mümkündür. Cinaslı söyleyişlere mânilerde sıkça rastlanmaktadır. Yukarıdaki mânilerde cinaslı söyleyişlerin de ortak olduğunu görmek mümkündür. 'Derde Kerem' ve 'derd ekerem' sözlerinde cinas vardır. İlk ifade 'Âşık Kerem'den bahsedilir. Dert ile Kerem bütünleştirilmektedir. Diğer ifade ise 'gam pulluğuyla dert ekmek' anlamı taşımaktadır. Sözcüklerin yazılışı aynı fakat taşıdıkları anlam farklıdır. Her iki mânide de cinasın ortak bir özellik olduğunu söylemek mümkündür.

Rıfat Dudunalı'dan derlediğimiz aşağıdaki mâni de Azerbaycan Türkçesinin dil özelliklerini taşımaktadır:

Yâr diyarı yâr diyarı

Su geldi yar diyarı

Alçahlan yüce dağlar

Görsensin yâr diyarı

(215)

Yukarıdaki mâninin üçüncü mısrasında yer alan 'alçahlan' ifadesi 'alçak ol' anlamında kullanılmıştır. Bu emir kipinin kullanımı Azerbaycan sahasında da oldukça

⁸⁵ Günay Karaağaç, Halil Açıkgöz, *Azerbaycan ...*, s. 247.

yaygındır. Yine dördüncü mısradaki ‘görünsün anlamına gelen ‘görsensin’ ifadesi de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır.

Muş’tan ve ilçelerinden derlediğimiz bazı mâniler Kerkük sahasında söylenen bazı mânilerle de benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler ele alacağımız birkaç mâni üzerinde incelenebilir:

Bulanık’ta

Gülem gülü neylerem

Güle hizmet eylerem

Öz gülümü verseler

Başga gülü neylerem

(161)

Kerkük’te

Gülem güli neylirem

Güle hizmet eylirem

Öz gülüm mene yeter

Sayir güli neylirem⁸⁶

Yukarıdaki iki farklı sahada söylenmiş mâniler incelendiğinde bazı ağız özellikleri dışında benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Mânilerin üçüncü mısrasında söylenen ‘kendi’ anlamına gelen ‘öz’ ifadesi hem Muş’ta hem de Kerkük sahasında oldukça yaygındır. Bununla birlikte Kerkük’ten derlenmiş yukarıdaki mâninin dördüncü mısrasında yer alan ‘sayir’ sözcüğü ‘başka’ anlamına gelmektedir. Bulanık’tan derlediğimiz mâniyi incelediğimizde ‘sayir’ sözcüğünün yerine ‘başka’ sözcüğünün söylendiğini görmekteyiz. Bu ifadelerin kullanımı her iki sahanın ortak özellikler taşıdığını gösterir.

Bulanık’ta söylenen ‘neylerem, eylerem’ ifadelerinin yerine Kerkük’te ‘neylirem, eylirem’ ifadeleri kullanılmıştır. e-i ses değişimi dışında her iki sahada da kullanılan birinci tekil şahıs eki ‘em’ ortak ağız özelliklerinin olduğunu gösterir.

Bulanık’ta

Dağın başına felek

Gözüm yaşına felek

Akıbet guş gondurdun

Mezar taşıma felek

(139)

Kerkük’te

Aşına felek

Didem yaşına felek

Akıbet kuş kondırı

Kabrim taşıma felek⁸⁷

⁸⁶ Ata Terzibaşı, **Kerkük Havaları**, İstanbul, 1980, s. 114.

⁸⁷ Ata Terzibaşı, **Kerkük Hoyratları ve Mânileri**, C. 1, İstanbul, 1975, s. 128.

Mânileri incelediğimizde iki mânide de benzer mısraların olduğunu görülmektedir. Mânilerde işlenen tema ortaktır, felekten şikayet edilmektedir. Olumsuz durumlarda söylenen ‘akıbet kuş kondurmak’ deyimini iki mânide yer almaktadır. Bu ortaklığa bağlı olarak Muş ve Kerkük sahasında benzer deyişlerin olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki Muş’tan ve Kerkük’ten derlenmiş mânileri inceleyelim:

Muş’ta

Şu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allah’ın emri

Ayrılış olmasaydı

(209)

Kerkük’te

Bu dağlar olmasaydı

Saralıb solmasaydı

Ölüm Allah’ın emri

Ayrılığ olmasaydı⁸⁸

Yukarıdaki mânileri incelediğimizde mısralarının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Mânilerde bazı ağız özellikleri farklılık göstermektedir. Muş’ta söylenen ‘olmasaydı, solmasaydı’ fiilleri Kerkük sahasında ‘olmasaydı, solmasaydı’ şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca Muş’ta ‘ayrılık’ sözcüğü ‘ayrılış’ şeklinde söylenirken Kerkük sahasında ‘ayrılığ’ şeklinde ifade değişikliği göstermektedir. Bu da farklı ağız özelliklerinin olduğunu gösterir.

Muş’ta

Bağçalarda saz olur

Gül açılır yaz olur

Men yârime gül demem

Gülün ömri az olur

(121)

Kerkük’te

Bağçalarda saz olı

Gül açılı yaz olı

Men yârıma gül demem

Gülin ümri az olı⁸⁹

Mâni örneklerine baktığımızda bazı ses değişimleri dışında benzer ifadelerin yer aldığını görebiliriz. Özellikle zaman eklerinin farklılığı dikkati çekmektedir. Geniş zamanın kullanımı Kerkük sahasında farklı şekildedir. ‘olur’ sözcüğü yerine Kerkük’te ‘olı’ ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanım iki sahada bazı farklı dil özelliklerinin olduğunu gösterir. ‘ben’ anlamına gelen ‘men’ birinci tekil şahsı benzer ağız özelliklerinden

⁸⁸ Ata Terzibaşı, **Kerkük Hoyratları ...**, s. 255.

⁸⁹ Ata Terzibaşı, *age...*, s. 193.

biridir. Farklı ağız özellikleri de olsa Muş ve Kerkük sahasında dilden dile dolaşan benzer mâni dörtlüklerinin olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.4. Mânilerde mısra sayısı

Mânilerin büyük bir kısmı dört mısralıdır. Bu hükümde, mânilerin şekil ve mahiyeti hakkında bilgi verenlerin büyük bir kısmı birleşmişlerdir. Bununla birlikte farklı görüşte olan araştırmacılar da vardır.

Niyazi Eset'e göre, mâni metinlerinde mısra sayısı çifttir. Beş mısralı ve yedi mısralı mâni yoktur. Elde mevcut olanlar görülüyorsa da Niyazi Eset bu mânilerin hatalı söylenmiş oldukları düşüncesindedir⁹⁰.

Hasan Göksu da Niyazi Eset ile aynı görüştedir. Hasan Göksu'nun görüşü şu şekildedir: "Mâni metinlerinde mısra sayısı daima çifttir ve dört mısralı olduğuna göre de birinci, ikinci ve dördüncü mısralar birbirleri ile uyumludur. Bağımsız ve kendi başına olan yalnızca üçüncü mısradır. Geleneksel kafiye düzeni a a b a 'dır. Metin dört mısradan çoksa, ilk dördünde a a b a düzeni esastır ve bundan sonra gelenlerin ilk mısraları bağımsız, ikinci mısraları ilk dörtlüğün birinci, ikinci ve dördüncü mısralarıyla uyumludur. a a b a c a d a düzeni mısra sayısı arttıkça sürüp gider."⁹¹

Sami Akalın, Niyazi Eset ve Hasan Göksu'nun görüşüne karşı çıkar. Sami Akalın görüşlerini "Mâni türü, geleneğe uyan biçimiyle dört satırlıdır. Dört satırdan az mâni olmaz. Uzunluğu dört satırı geçen mâniler de vardır, bunlardaki satır sayısının ille çift olma zorunluluğu da yoktur."⁹² şeklinde ifade etmektedir.

Cem Dilçin, mânilerin mısra sayısının tek veya çift olma zorunluluğuna karşı çıkar. Mânilerin beş mısralı, altı mısralı, yedi mısralı, sekiz mısralı, dokuz mısralı, on mısralı ve on dört mısralı olabileceği düşüncesindedir. Beş mısralı mânilerin uyak düzeninin a x a x a şeklinde olduğunu belirtir. Ona göre altı mısralı ve altı mısradan çok olan mânilerin uyak düzeni ise a a x a x a x a ... şeklindedir⁹³.

Seyfi Karabaş, bu konuyu Niyazi Eset ve Hasan Göksu'ya göre farklı bir açıdan değerlendirir. Seyfi Karabaş iki ya da üç mısralık mâniler olduğu gibi on üç ya da on dört mısralık mânilerin de olduğunu belirtir. Seyfi Karabaş'a göre mânilerin dört mısradan oluştuğu düşüncesi bir genellemedir; bir şekil olarak mâniyi bağlamaması

⁹⁰ Niyazi Eset, **Mukayeseli ve ...**, s. 11.

⁹¹ Hasan Göksu, **Manilerimiz**, İstanbul, 1970, s. XIII.

⁹² Sami Akalın, **Türk ...**, s. XVIII.

⁹³ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk ...**, s. 282-283.

gereken bir genellemedir. Kimi mâniler iki ya da üç mısralı olarak söylendikleri için öyledirler, kimi parçaları zamanla unutulduğu için iki ya da üç mısralı değildir⁹⁴.

Anlam bütünlüğü açısından bu konuyu ele alırsak, mısra sayısı mânileri belirlemede bağlayıcı bir özellik değildir. Bir mâni kaç mısralı olarak söylenmişse o sayıda mısrası var demektir. Bir mâninin mısra sayısını belirli sayılara bağlamak doğru değildir. Mânideki her mısranın işlevi ayrıdır. Her mısra o mâninin bütün olarak anlamını belirler.

1.5. Mânilerde doldurma mısra problemi

Mâni ile ilgili araştırma yapanların üzerinde durduğu önemli bir konu da mânilerdeki ‘doldurma mısra sorunu’ dur. Araştırmacılardan bazıları mânilerdeki ilk iki mısranın, üçüncü ve dördüncü mısra ile anlam bakımından bağlantısız olduğu ve bu mısralara doldurma mısralar dendiği, asıl anlamın üçüncü ve dördüncü mısralarda olduğu görüşündedir. Bu konuyla ilgili olarak bazı araştırmacıların görüşlerine yer verelim.

Ahmet Talat Onay, mâninin tarifini yaparken ilk iki mısranın son iki mısrayla ilgisiz olduğunu belirtir⁹⁵.

Halk edebiyatı ile ilgili önemli çalışmaları olan Şükrü Elçin mânilerde ilk iki mısranın bir bakıma duygu, düşünce ve hayalin girişini teşkil ettiğini, dinleyen veya okuyanın dikkat ve ilgisini çekmeye yaradığını, bu iki mısradan sonra üçüncü ve dördüncü mısraların asıl konuyu vermeye çalıştığını ifade eder⁹⁶.

Önemli araştırmacılardan Pertev Naili Boratav da, ilk iki mısranın doldurma mısralar olduğu düşüncesindedir. Boratav, bu düşüncesini “Mânicinin ne kendisi, ne de dinleyiciler bu ilk iki mısraya önem vermezler”⁹⁷ şeklinde ifade etmektedir.

Cem Dilçin de mânilerin ilk iki dizesinin uyağı doldurmak ya da temel düşünceye giriş yapmak için söylendiği görüşündedir⁹⁸.

Hikmet Dizdaroğlu da şöyle diyebiliyor: “Hatta kimi mânilerde aradaki iki mısrayı çıkarmakla da mâninin kuruluşu bozulmaz. Çünkü mânilerde anlam birimi beyittir,

⁹⁴ Seyfi Karabaş, **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**, Ankara, 1981, s. 55-56.

⁹⁵ Ahmet Talat Onay, **Türk Halk ...**, s. 72.

⁹⁶ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 324.

⁹⁷ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, 1973, s. 189.

⁹⁸ Cem Dilçin, **Örnekle Türk ...**, s. 279.

mâni kıtalarında beyitlerin birbiriyle anlam bakımından bağlantılı olması zorunluluğu yoktur, her beyit anlamca bağımsızdır.”⁹⁹

Ali Öztürk’ün doldurma mısralarla ilgili görüşü Doğan Kaya, Şükrü Elçin, Pertev Naili Boratav ve Cem Dilçin’e göre farklıdır. Öztürk konuya iki farklı açıdan bakar ve iki mâni şeklinin olduğunu belirtir. Birinci şekilde, mânide anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin yükünü son iki mısra taşır, birinci ve ikinci mısralar asıl duygunun ifadesi için birer basamak görevinde, hazırlayıcı düşünceleri sergiler. Böylece üçüncü ve dördüncü mısra işlenecek duygu ve düşünceye güç kazandırır. İkinci şekilde ise dört mısrayı birbirine bağlayan duygu bütünlüğü vardır. Bu şekil mânilerde asıl ifade ağırlığı son iki mısraya yüklenmiş olmasına rağmen, ilk iki mısra da yer alan duygu, mâninin teması içinde bütünlük gösterir¹⁰⁰.

Doğan Kaya’ya göre, mânilerin ilk iki mısrasında genellikle hazırlık sözlerine yer verilir. Eskiler bu sözlere ‘mühmelât’ veya ‘zevaid’ derlerdi. Bir başka deyişle bu mısralar ‘doldurma mısralar’ olarak isimlendirilir. Mânilerde asıl anlam ve incelik üçüncü ve dördüncü mısralarda bulunur¹⁰¹.

Hasan Gökusu, mânilerde birinci ve ikinci mısranın genellikle diğer mısralara uyum sağlamaya yaradığını ve düşünce açısından diğerlerini tutmadığını, asıl vuruşun son iki mısra olduğunu, yükün onlarda bulunduğunu belirtir¹⁰².

Mâni şekli üzerine önemli çalışmaları olan Niyazi Eset, ilk iki mısranın başlangıç olduğunu, asıl mevzu ve anlatılmak istenen fikrin son iki mısra da toplandığını belirtir¹⁰³. Niyazi Eset bu görüşünü daha ileriye götürerek, **Mâniler Kılavuzu** adlı eserinin giriş bölümünde “... yayımlandığını görebildiğimiz eserdeki binlerce mâninin öz duygu ve konuyu anlatan son beyitleri fişlere alındı.”¹⁰⁴ şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Niyazi Eset, eserinde daha sonra bu mısraları mâniler diye sunmuştur.

Cevdet Kudret, mâninin mısraları arasındaki anlam bağına şu şekilde açıklamaktadır: “Mânilerde ilk iki mısra (1. beyit) ile son mısra (2. beyit) arasında genellikle anlam bağı yoktur. İlk iki mısra bağımsız bir bütün, son iki mısra da bağımsız

⁹⁹ Hikmet Dizdaroğlu, “Halk Şiirinde Türler”, **Türk Dili**, S. 207, Aralık 1968, s. 224.

¹⁰⁰ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...**, s. 383-385.

¹⁰¹ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...**, s. 29.

¹⁰² Hasan Gökusu, **Manilerimiz**, İstanbul, 1970, s. XIII.

¹⁰³ Niyazi Eset, **Mukayeseli ve ...**, s. 16.

¹⁰⁴ Niyazi Eset, **Maniler Kılavuzu**, Ankara, 1946, s. 22.

başka bir bütündür. Bu bakımdan halk edebiyatımızdaki öbür dörtlüklerden ayrılmaktadır¹⁰⁵.

Mehmet Yardımcı da mânilerin ilk iki mısrasının doldurma mısralar olduğunu, asıl anlamı son iki mısranın taşıdığını kaydeder¹⁰⁶.

Hüsrev Hatemi, ilk iki mısra doldurma veya hazırlama, son iki mısra ise asıl kısımdır,¹⁰⁷ der.

Ahmet Köklügiller, mâni hakkında açıklama yaparken, mânilerde anlamın daha çok üçüncü ve dördüncü mısralarda toplandığını, ilk iki mısranın asıl anlamı veren son mısralara hazırlık için düzenlenen ‘doldurma mısralar’ olduğunu ifade eder¹⁰⁸.

Mehmet Önder mânilerdeki ilk iki mısranın çoğunlukla ses uyumunu sağlamak ve halkın ayak dediği kafiye düzenini kurmak için söylendiğini belirtir¹⁰⁹.

Mânilerin ilk iki mısrasının doldurma mısralar olmadığını düşünen, bu görüşe karşı çıkan araştırmacılar da vardır. Burada Ramazan Korkmaz, İlhan Başgöz ve Seyfi Karabaş’ın bu konudaki görüşlerine yer verdik.

Ramazan Korkmaz’ın doldurma mısra ile ilgili görüşleri şöyledir: “Aslında bütün araştırmacıların fonksiyon olarak fazla değer vermedikleri ve adına ‘doldurma mısra’ dedikleri şey yoktur. İlk mısralar, genellikle mâninin iç formunu hazırlayan ve imaj bakımından şiirle bütünlük oluşturan unsurlardır. Onları ‘doldurma mısra’ diye adlandırmak ve önemsememek hatalıdır. Zira, düşünce kendini ifade için seçtiği kelimelere gizli bir mesaj yükler ve bu kelimeler şiirin bütünlüğünü oluşturan sistemin ayrılmaz birer parçası durumundadırlar.”¹¹⁰

İlhan Başgöz’ün araştırmacılar arasında yaygın olan ‘doldurma mısra’ görüşüne karşı çıkarken duyduğu tedirginliğini ifadelerinden anlamamız mümkündür. “...Böylece her mâni, ikisi anlatılmak isteneni, diğer ikisi de ona uygun tabloyu hazırlayan dört mısradan meydana gelir. Bu ikişer mısralık kısımlar arasındaki ilgi bazen zayıftır.

¹⁰⁵ Cevdet Kudret, **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, C. I, İstanbul, 1980, s. 72.

¹⁰⁶ Mehmet Yardımcı, **Başlangıcından Günümüze Aşık Şiiri, Halk Şiiri, Tekke Şiiri**, İstanbul, 1998, s. 48.

¹⁰⁷ Hüsrev Hatemi, “Azerbaycan Bayatıları”, **Türk Kültürü**, S. 3, Ocak 1963, s. 36.

¹⁰⁸ Ahmet Köklügiller, **Örneklî, Açıklamalı, Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s. 214.

¹⁰⁹ Mehmet Önder, **Aldı Sözü Anadolu**, Ankara, 1976, s. 89.

¹¹⁰ Ramazan Korkmaz, “Genel Olarak ‘İfade’ Kavramı ve Bir Mani Çözümlemesi”, **Millî Eğitim**, S. 90, Ekim 1989, s. 34-38.

Fakat çok defa, ilk bakışta kolayca fark edilmeyecek bir bağ, dört mısrayı birbirine bağlar. Bazen de dört mısra gayet sağlam bir yapıyı örerler.”¹¹¹

Mânilerin ilk iki mısrasının ‘doldurma mısralar’ olduğu görüşüne şiddetle karşı çıkan araştırmacılardan biri de Seyfi Karabaş’tır. Ona göre, mâniyi mâni yapan sadece son iki mısra değil, ilk iki mısra ile son iki mısra arasındaki ilişkidir. Mânilerin ilk iki mısrasının anlamsız olduğunu varsayan görüş çevresinde o mısraların hece sayısından çok, sağladıkları kafiyenin önemli olduğu ortadadır¹¹². Ayrıca araştırmacıların mânilerin ilk iki mısrasının anlamsız olduğunu varsaymayı bırakıp mânilerin ilk iki mısrası ile son iki mısrası arasındaki anlam ilişkisi üstünde durması gerektiğini de ifadelerine eklemektedir.

Hikmet Dizdaroğlu, mânilerin ilk iki mısrasının doldurma mısralar olduğu düşüncesini daha ileriye götürerek, mânilerde anlam biriminin beyit olduğunu ifade eder. Oysaki bu özellik mâni şekli için geçerli değildir. Bazı mânilerde her mısra ayrı bir anlam taşır, bazı mânilerde her beyit kendi arasında anlamını tamamlar, bazı mânilerde ise dört mısra anlamlı bir bütünü oluşturur.

Niyazi Eset, **Mâniler Kılavuzu** adlı eserinde son iki mısrayı mâni olarak kabul etmiş, eserin metinler kısmında sadece bu mısralara yer vermiştir. Böyle bir düşünce mâni şekli için önemli bir eksikliklerdir. İlk iki mısrayı mâniden çıkardığımızda anlamın tamamlanmadığını görmekteyiz.

İlhan Başgöz’ün ifadelerini ele aldığımızda önce mânilerde ilk iki mısranın son iki mısra ile ilgisiz olduğunu düşünürüz. Fakat ona göre, ilk bakışta fark edilmese de mânilerimiz her iki beyitiyle anlamlı bir bütündür.

Bizim de ‘doldurma mısra’ konusundaki görüşümüz Ramazan Korkmaz, Seyfi Karabaş ile aynı yöndedir. Mânilerde ‘doldurma mısra’ denilen şey yoktur. İlk iki mısranın son iki mısra ile ilgisiz olduğunu varsaydığımızda, mânilerde nazım biriminin dörtlük değil, beyit olduğu düşüncesi de ortaya çıkar. Oysaki mânilerimizi incelediğimizde, mânilerimizin dört mısrasıyla anlamlı bir bütün oluşturduğunu görmek mümkündür. Bu düşüncemizi bir örnekle açıklayalım:

¹¹¹ İlhan Başgöz, **Manilerimizden**, Ankara, 1957, s. 10.

¹¹² Seyfi Karabaş, **Bütüncül Türk ...**, s. 59.

Yeşil gözlere yandım
Benim olacak sandım
Meğer vefasızmışsın
Yazık sana inandım

(219)

Verdiğimiz mâni örneğini incelediğimizde, dört mısranın mükemmel bir tablo çizdiğini görmekteyiz. Bu tabloda göze ilk çarpan hayal kırıklığıdır. Mânide vefasız bir sevgili tarafından hayal kırıklığına uğramış bir âşık vardır. İlk iki mısradaki sevgilinin aklını başından alan yeşil gözlerinden ve âşığın umutlarından bahsedilmektedir. Fakat daha sonraki iki mısradaki âşık yanıldığını ve vefasız sevgili tarafından aldatılıp hayal kırıklığına uğratıldığını anlar. İlk iki mısradaki umut ve aydınlık, son iki mısradaki yerini hayal kırıklığına ve karanlığa bırakır. Görüldüğü gibi, mâninin her iki yarısı arasında mükemmel bir bütünlük vardır. Bu bütünlüğü hiçe sayarak ilk iki mısranın ‘doldurma mısralar’ olduğunu söylemek doğru değildir.

1.6. Mânilerin başlıca temaları

Mânilerimizin doğup gelişmesinde ve yaygınlaşmasında en büyük etken sevgi ve aşktır. Düşünün, bir yanda seven ve sevilenlerin psikolojisi, öte yandan da bunlara karşı çıkıp direnen, araya türlü yasaklar koyan toplum yasaları vardır. İşte mânilerimizin doğmasını, yayılmasını ve hızla gelişmesini bu tür bir ortam hazırlar. Sevgiden ve sevgi ile yakından ilgili meselelerden iz taşımayan mâni yoktur. Mânilerde öyle kuvvetli bir sevgi yaşıyor ki ona karşı gelen değerler ne kadar sağlam ve köklü olursa olsun bir çırpıda sökülüp atılıyor. Bu sevginin önüne çıkıldığı vakit mânilerde isyan başlıyor.

İlhan Başgöz, mânilerdeki sevgi anlayışına ilişkin olarak şöyle demektedir: “Halk edebiyatı nevelerimiz içinde mücerretten en uzak sevgiyi mânilerde buluruz¹¹³.”

Sevgi teminin yanı sıra askerlik, ayrılık, ana babaya bağlılık, aile ve çevre sorunları gibi daha birçok temanın izlerini de mânilerimizde görmek mümkündür. Kimi zaman doğrudan söylenemeyen düşünceler mânilerin aracılığıyla daha rahat ifade edilir.

Mânilerdeki bir başka hedef de kaynanalardır. Kaynana yıllarca emek verip büyüttüğü oğlunu bir elkızı ile paylaşmayı kabullenemez. Gelin de üzerinde gölge gibi hissettiği kaynananın varlığına, hele kocası üzerindeki anne nüfuzuna bir türlü alışamaz.

¹¹³ İlhan Başgöz, *Manilerimizden*, Ankara, 1957, s. 10.

Dolayısıyla gelin ve kaynana arasında bitmek bilmeyen bir çekişme başlar. Bu çekişmeler de çoğu zaman mânilere konu olmuştur.

Mânilerde işlenen bir başka tema da sıla ile gurbettir. Gurbetin acıları, sıla özlemi, kavuşmanın sevinci, yârin aşkıyla yanıp tutuşan gönüllerin sesi, mânilerde dile getirilmiştir.

Mânilerimizde tabiat unsurlarının da yeri büyüktür. Dört mısradaki tabiat bütün ayrıntılarıyla inceden inceye işlenmiştir. Başlı karlı ve dumanlı dağlar; üstü çimenli, çevresi sulu, taze çiçekli, taşlı, kuşlu bağlar; coşkun sular, yar, dere, yıldız, göl, deniz; bülbül, güvercin, keklik, koyun, kuzu; gül, diken, reyhan, karanfil, meşe, söğüt, kavak; sonra limon, kavun, dut, şeftali, ayva, nar mânilerde geniş yer tutar.

Teşbihlerin en güzeline de mânilerde yer verilir. Sevgilinin güzellikleri ve özellikleri tabiatla özdeşleştirilir. Boy ya fidandır, servidir ya da karanfil dalıdır. Saç ise sümbül, altın sarısıdır. Yüz, ay ve güldür. Kaş, kalem, hilâl ve kemandır. Göz, kömür; bakış ceylan; dudak kiraz; yanaklar elma gibidir.

Ali Öztürk, bu özellikleri ile mânileri gündelik hayat olayları içinde şu temalar üzerine kurmuştur:

1. Aşk duyguları.
2. Ayrılık, gurbet üzüntüleri.
3. Kıskançlık duyguları.
4. Kıskançlıktan kaynaklanan duygu ve tutkular.
5. Kırgınlıklardan kaynaklanan duygular.
6. Tabiat olaylarına dayalı duygu ve görüşler.
7. Millî felakete dayalı duygu ve görüşler.
8. Millî bütünlüğe yönelik tutku ve görüşler¹¹⁴.

Ali Öztürk'ün bu tema kaynağını daha da genişletmek mümkündür. Dolayısıyla çok geniş bir alandan beslenerek insanın tutkularını, kendine has bir ifade özgürlüğü içinde sergileyen mâni, Türk dünyasının değişik yerlerinde yaygın olarak yaşayan anonim bir şekildir.

1.7. Mânilerle ilgili tasnifler

Mâni üzerinde çalışan birçok araştırmacı, çalışmalarında mâni tasniflerine de yer vermişlerdir. Yapılan tasniflerde ortak noktalar bulunduğu gibi farklılıklar da

¹¹⁴ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...**, s. 386.

mevcuttur. Biz burada Pertev Naili Boratav'ın, Sami Akalın'ın, Şükrü Elçin'in, Doğan Kaya'nın, Hasan Göksu'nun, Niyazi Eset'in, Ahmet Talat Onay'ın, Cem Dilçin'in tasniflerine yer verdik. Bunların dışında Türk Ansiklopedisi'nde yapılmış olan tasnifi de ele aldık.

Pertev Naili Boratav, mânileri konuları bakımından tasnif etmiştir ve sekiz başlık altında toplamıştır: Yorma mânileri, sevgi mânileri, iş mânileri, bekçi veya davulcu mânileri, İstanbul'un birtakım gezici esnafınca düzülen mâniler, İstanbul kahvelerinin cinaslı mânileri, Doğu Anadolu'da halk hikâyelerinin anlatılışı sırasında türkü beyitleri arasına sıkıştırılan mâniler, mektup mânileri¹¹⁵.

Sami Akalın, mânileri yapı, konu, Türk lehçeleri ve mâni kümeleri bakımından tasnif etmiştir. Yapı bakımından yaptığı tasnifte, mânileri kafiye örgüsüne göre, satır sayısına göre ve biçimine göre ele almıştır. Konu bakımından sınıflarken Pertev Naili Boratav'ın tasnifine düğün mânilerini, saya mânilerini, atışma mânilerini, ağıt mânilerini, insan adına bağlı mânileri ve oyun mânilerini eklemiştir. Türk lehçeleri bakımından mânileri, Anadolu lehçesi mânileri, Azeri lehçesi mânileri, Çağatay lehçesi mânileri Gagavuz lehçesi mânileri başlıkları altında toplamıştır.

Mâni kümeleri bakımından ise, karşılıklı çift mâniler, karşılıklı katar mâniler, düğün – seymen mânileri, saya mânileri, şehir mânileri ve ramazan mânileri şeklinde sınıflamıştır¹¹⁶.

Şükrü Elçin, mânileri düz (tam) mâniler ve cinaslı (kesik) mâniler olmak üzere ikiye ayırmaktadır¹¹⁷.

Hasan Göksu tasnifinde mânileri, uyaklarının cinaslı olup olmadıklarına göre iki bölümde ele alıyor: Cinaslı mâniler ve cinasız düz mâniler. Cinaslı mânileri de, kesik mâniler ve doldurulmuş - doldurmalı kesik mâniler şeklinde sınıflandırmıştır¹¹⁸.

Ahmet Talat Onay'ın tasnifi, Şükrü Elçin ve Hasan Göksu ile benzerdir. Onay, mânileri düz mâniler ve cinaslı mâniler olarak sınıflamıştır. Cinaslı mânileri de şu başlıklar altında ele almıştır:

1. İkinci ve dördüncü mısraları kafiyeli, birinci ve üçüncü mısraları serbest olanlar,

¹¹⁵ Pertev Naili Boratav, **İslâm Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1955, s. 287.

¹¹⁶ Sami Akalın, **Türk ...**, s. XX-XXI.

¹¹⁷ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 281.

¹¹⁸ Hasan Göksu, **Manilerimiz**, İstanbul, 1970, s. XIV-XV.

2. Birinci şekildeki mânilerin bir beyit haline getirilerek yazılan ve “adam aman” nağmesiyle başlayan bir nağme ile devam şekiller,
3. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları cinaslı olanlar,
4. Üç mısralı, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olan ve birinci mısra yerine “adam aman” getirilen mâniler,
5. Mısraların adedi ziyade olan mâniler,
6. On beş heceli mâniler¹¹⁹.

Cem Dilçin ise mânileri, kesik mâni, artık mâni, deyiş (karşılıklı) mâni şeklinde sınıflamıştır¹²⁰.

Mâniler üzerine önemli çalışmaları olan Niyazi Eset mânileri kafiyelerinin cinaslı olup olmadığına göre cinaslı mâniler ve cinassız düz mâniler olarak iki grupta toplamıştır. Cinaslı mânileri de kesik mâniler ve doldurmalı kesik mâniler olarak sınıflamıştır¹²¹.

Türk Ansiklopedisi’nde mâniler söylendiği yer, zaman ve konu bakımından şöyle gruplanmıştır: Niyet mânileri, ramazan mânileri, mektup mânileri, atışma mânileri, semai kahvelerinde söylenen mâniler, tarla veya işte çalışırken söylenen mâniler, âşık hikâyecilerin söylediği mâniler, satıcıların söylediği mâniler, düğün, nişan gibi eğlence günlerinde söylenen mâniler, bilmece tarzındaki mâniler. Türk Ansiklopedisi’nde mâniler kafiye düzenine göre ise düz mâniler ve cinaslı mâniler olarak sınıflandırılmıştır¹²².

Doğan Kaya’nın **Anonim Halk Şiiri** adlı eserinde yaptığı tasnif oldukça kapsamlıdır. Doğan Kaya mânileri üç başlıkta ele almaktadır:

- A. Yapılarına göre mâniler
- B. Hazırlanış ve uygulanışlarına göre mâniler
- C. Konularına göre mâniler

Yapılarına göre mânileri hece sayısına ve mısra sayısına göre tasnif etmektedir. Hece sayısına göre mânileri 4, 5, 7, 8, 11 heceli mâniler olarak sınıflamaktadır. Mısralarına göre mânileri ise düz mâniler, kesik / cinaslı mâniler, yedekli mâniler,

¹¹⁹ Ahmet Talat Onay, **Türk Halk ...**, s. 72, 84-90.

¹²⁰ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk ...**, s. 284-287.

¹²¹ Niyazi Eset, **Mukayeseli ve ...**, s. 15.

¹²² **Türk Ansiklopedisi**, C. XXIII, Ankara, 1976. s. 260.

müstezat mâniler olarak inceler. Yedekli mânileri de 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17 mısıralı mâniler şeklinde tasnif eder.

Hazırlanış ve uygulanışlarına göre mânileri 7 başlık altında ele alır: Niyet mânileri, katar mânileri, karşılıklı mâniler, iş yaparken söylenen mâniler, saya mânileri, bayraktar mânileri ve soru - cevaplı mâniler. İş yaparken söylenen mânileri de tarlada çalışan kadınların gelip geçenlere söyledikleri mâniler, halı dokuyan kızların söyledikleri mâniler, bulgur çekerken söylenen mâniler, taş toplarken söylenen mâniler, çayır biçilirken söylenen mâniler, bostanda çalışırken söylenen mâniler şeklinde tasnif etmektedir.

Konularına göre mânileri oldukça geniş tasnif eder ve 25 başlık altında toplar: Sevda mânileri, şehir mânileri, cinsel konulu mâniler, ramazan mânileri, millî hislerle söylenmiş mâniler, mektup mânileri, hayvanlarla ilgili mâniler, askerlik mânileri, gelin kaynana mânileri, tatlı mânileri, öğüt mânileri, sosyal konulu mâniler, felek için söylenmiş mâniler, isimlerle kurulu mâniler, gurbet mânileri, anne için söylenmiş mâniler, sünnet mânileri, meslek mânileri, mezar taşı mânileri, kabadayı mânileri, nazarla ilgili mâniler, kardeş mânileri, ırmak mânileri, politik mâniler, fotoğraf arkası mâniler¹²³.

Biz de çalışmamızın İkinci Bölüm'ünde Muş ilinden derlediğimiz mânileri tasnif ederken Doğan Kaya'nın tasnifinden faydalandık. Bu tasnifin ışığında kendi tasnifimizi oluşturduk.

1.8. Mânilerin halk edebiyatının diğer türleriyle ilişkisi

1.8.1. Mâni - türkü ilişkisi

Şükrü Elçin, türkülerin genellikle herkesin anlayabileceği ortak, sade bir dille, hece ölçüsüyle söylenen şekil olduğunu,¹²⁴ Cem Dilçin, türlü ezgilerle söylenen anonim halk şiiri nazım şekli olduğunu,¹²⁵ Fuad Köprülü, Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı olduğunu ifade eder¹²⁶.

Pertev Naili Boratav, düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere muhtevasında değişikliklere uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle söylenen şiirlere türkü denildiğini ifade eder¹²⁷.

¹²³ Doğan Kaya, *Anonim Halk ...* , s. 30-32.

¹²⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına ...* , s. 189.

¹²⁵ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk ...* , s. 289.

¹²⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ...* , s. 246.

¹²⁷ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda ...* , s. 163.

Ali Öztürk, türkülerin hem kişisel duyguları hem de toplumsal duyguları ifade eden anonim şiirimiz olduğunu belirtir¹²⁸.

Doğan Kaya, türküyü halkın ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen, manzum ve ezgili anonim ürünler şeklinde tarif eder¹²⁹.

Bilindiği gibi mânilerimiz halk edebiyatının en canlı ve temel ürünlerinden biridir. Mânilerimiz Türk insanının özüne uygun olan, Türk insanının samimiyetini, misafirperverliğini en iyi şekilde yansıtan nazım şeklidir. Anadolu delikanlısı sevgilisine çoğu kez mânilerin dili ile açılır, sevdalısının niyetini de yine bir mâniden öğrenir. Karşılıklı konuşup anlaşmayı sıkı yasaklara bağlayan toplum, düğünlere, derneklere, ekin biçimi, bağ bozumu, bulgur çekimi gibi ekonomik faaliyetlere, bayram, panayır, hidrellez gibi eğlencelerine mâni söyleme geleneği getirmekle adeta yasakların kapısını aralamaktadır. Anadolu insanı kendisini ifade etmek için mâninin yanında türkülerden de faydalanmaktadır. Türkü de mâni gibi Türklere has bir nazım şeklidir. Sevgi, sitem, sevinç, korku, heyecan gibi birçok duygu türkülerde ve mânilerde en güzel şekilde ifade edilmektedir.

Mâniler ve türküler söylendikleri ortamlar bakımından da benzerlik göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi düğünlerde, derneklere, ortaklaşa yapılan ekonomik faaliyetlerde bayram, panayır, hidrellez gibi eğlencelerde sıcak bir ortam oluşturmak, kaynaşmak amacıyla mâniler ve türküler sıralanmaktadır.

Türkülerin konusu çok çeşitlidir. Aşk duyguları, günlük olaylardan etkilenmeler, savaşlardaki kahramanlıklar, insanı yakından ilgilendiren pek çok tema en güzel, en coşkun şekilde türkülerde dile getirilmektedir. Halk arasında heyecan uyandıran her olaya bir türkü yakılmıştır. Bunlar bestelenir ve dilden dile dolaşarak yurdun her köşesine yayılır. Türlü bölgelerde türlü biçimlere girer. Kimi dizeler düşer, kimilerinin yerine yenileri eklenir. Kısaca, Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülere doldurur. Bütün bu özellikler mânilerimiz için de geçerlidir. Mânilerde de insan hayatı her yönüyle yerini almıştır. Mânilerin teması türkülerdeki gibi geniştir. Yurdumuzun her köşesinde hemen hemen her konuda mâniler söylenir. Mâniler, türkülerimiz gibi insanımızın acılarını, sevinçlerini, aşklarını, tutkularını dilden dile, muhitten muhite

¹²⁸ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...** , s. 366.

¹²⁹ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...** , s. 132.

taşıyan, milletimizin hayat anlayışını, millî folklorumuzun yaşattığı motifleri ifade eden millî nazım şeklimizdir.

Türk halk şiirinde anlamın dört mısradaki tamamlanması esastır. Bu esas, mâniler ve türküler açısından benzerdir. Ayrıca mâniler müstakil dörtlükler olduğundan zaman zaman bazı mânilerin art arda sıralanıp türkü şeklinde okunduğunu da görmekteyiz. Bu şekildeki türküler, türkü hazinemiz içinde hiç de azımsanmayacak kadar geniş yer tutar. Diğer taraftan mâniler asıl türkülerin beyit, dörtlük veya bendlerinin arasında nakarat olarak da söylenmektedir. Mâni de türkü gibi halk şiiridir, sözlü gelenekte var olur ve nesilden nesile aktarılır, halkın ruh hâlini yansıtır.

Mânilerle türküler, Türk halk şiirinde birbirine en yakın şekillerdir. Kimi zaman mânilerle türkülerini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Bazı türkü dörtlükleri halk arasında bağımsız okuna okuna, zamanla türkü formundan çıkmış mâni şekline dönüşmüştür. Bazen de yukarıda belirttiğimiz gibi birbirine yakın dörtlükler sıralanıp ezgiyle söylenerek türkülerini oluşturmuştur. Mânilerle türkülerini bu kadar iç içe olmasında, her ikisinin de aynı konuları işlemesi, manzum olmaları, yaşanmış olaylara bağlı olarak ortaya çıkmaları gibi özellikler etkili olmaktadır.

Muş ilinden derlediğimiz mânilerle, türkülerini iç içe olduğunu özellikle kaynak şahıslarımızdan 71 yaşındaki Muteber Ergül'ün söylediği mânilerden daha iyi anlamaktayız. Muteber Ergül yakın zamana kadar Bulanık'ta yapılan düğünlerde türkü söylemiştir. Yakın akrabaları ona Tutu Hala diye hitap etmektedir. Muteber Ergül'ün düğünlerde türkü olarak söylediği birçok dörtlük mâni özelliği taşımaktadır.

Gidenin üçü güzel

Ardında saçı güzel

Saçı başını yesin

Yolda yürüşü güzel

(156)

Muteber Ergül yukarıdaki dörtlüğün düğünlerde okuduğu türkülerden birinin bir dörtlüğü olduğunu söyledi. Güzellerin işveli olmasından ve karşısındakinin aklını baştan alan yürüyüşünden bahseden bu dörtlüğü Bulanık'a bağlı Güllüova köyünde Gülşenem Yavuz bize mâni olarak söyledi. Bazı dörtlüklerin halk arasında ezberlenip kimi zaman ezgisiyle türkü olarak okunduğunu söylemek mümkündür.

Kaynak şahıslarımızdan Nermin Eroğlu, Muş'ta yapılan kına gecelerinde türküler de söylendiğini ifade etti. Kına gecesi gibi eğlencelerde kadınlar kendi aralarında def çalıp türküler söyleyip eğlenirler. Eğlencenin yanı sıra gelin olan kızı ağlatmak için de türküler söylenir. Nermin Eroğlu'ndan derlediğimiz kına gecelerinde türkü olarak okunan iki dörtlüğe yer verelim:

Kınayı getir ana
Parmağın batır ana
Bu gece misafirem
Yanında yatır ana

(155)

Kapıya keçi geldi
El attım saçı geldi
Ana gel görüşelim
Ayrılık göçü geldi

(150)

Baba evinden ayrılmamanın üzüntüsünü dile getiren bu dörtlükler kına gecelerinde türkü olarak söylenen, mâni özelliği taşıyan dörtlüklerdir. Gelinin eline kına yakarken gelini ağlatma amacıyla da söylenirler.

Mâniler genellikle bağımsız dörtlükler şeklindedir; fakat bazı mâni dörtlükleri türkülerde olduğu gibi birbiriyle bağlantılıdır. Sakine Dudunalı'nın söylediği aşağıdaki dörtlüklerin müstakil olmadığını, birbirine bağlı olduğunu görmekteyiz.

Araz'a vurdum teşti
Araz bulandı geçti
Araz kurbanın olim
O yâr ne dedi geçti

(114)

Araz Araz han Araz
Bingöl'den kalhan Araz
Kardaş gelip geçecek
Bir yana çalhan Araz

(114)

Araz'ı ayırdılar
Kumunu savurdular
Hele ben ne idim ki
Anamdan ayırdılar

(114)

Araz'a gemi geldi
 Gemiyle hamı geldi
 Ağlasana nazlı yâr
 Ayrılık demi geldi

(114)

Muş'tan derlediğimiz mânilerin en önemli özelliği, birçoğunun cinaslı mâni olmasıdır. Cinas, hem mânilerde hem de türkülerde görülen söz sanatlarından biridir. Cinaslı mânilerin çoğu türkü aralarında nakarat olarak söylenmektedir.

Yaradan var
 Yeri göğü yaradan var
 Tabip elleme yaram
 Bende her yaradan var

(216)

Rıfat Dudunalı'dan derlediğimiz yukarıdaki cinaslı mâni dörtlüğünün türkü aralarında zaman zaman uzun hava olarak okunduğunu tespit ettik.

Anadolu insanı hissettiği acı, tatlı her türlü duyguyu sevdikleriyle paylaşmıştır. Acıyı paylaşıp azaltmış, mutluluğu paylaşıp çoğaltmıştır. Paylaşırken de en çok mânilerden ve türkülerden faydalanmıştır. Acısını, kederini, sevincini, heyecanını içine atmamış, kimi zaman bir mâninin mısrasında, kimi zaman bir türkünün ezgisinde dile getirmiştir. Bu sebeple duygularımızın tercümanı olan mânilerimize ve türkülerimize sahip çıkmak hepimizin önemli bir görevi olmalıdır.

1.8.2. Mâni - ağıt ilişkisi

Şükrü Elçin, ağıtın insanoğlunun ölüm karşısında hissettiği acıyı veya canlı cansız bir varlığını kaybetme korkusunu, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler olduğunu belirtir¹³⁰.

Cem Dilçin, ağıtın bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen şiirler olduğunu,¹³¹ Sami Akalın, Türk halk şiiri türkülerinden divan şiirindeki mersiye karşılığı olduğunu ifade eder¹³².

¹³⁰ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 287.

¹³¹ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk ...**, s. 342.

¹³² Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1970, s. 8.

Ali Öztürk, ağıtı bugün için folklor özelliği olan ve genel kaynağını ilkel çağlarda yaşanmış dinî tutkularдан almakla beraber, toplumun hayat şeklini yönlendiren, benzerleri arasında farklı bir kişiliğe sahip olan fertlerin ölümü ile, onların hatırasını yaşatacak nitelikte ahenkli sözün ve nağmenin birlikte şekillendirdiği şiir, şeklinde tarif eder¹³³.

Doğan Kaya, ağıtları başta ölüm olmak üzere ayrılığın yahut üzüntünün doğurduğu ıstırap sebebiyle ortaya konulan lirik ürünler olarak değerlendirmektedir¹³⁴.

Ağıt denilince akla hemen ölüm gelmektedir. Oysaki savaş, sel, deprem, yangın gibi olaylar üzerine, kazalar ve hastalıklar üzerine, gurbete yahut askere gidip özlem çekenler üzerine de ağıtlar yakılmıştır. Bunların dışında kına gecelerinde baba evinden ayrılan genç kızlar, yeni gelinler üzerine de söylenmiş ağıtlar vardır. Bu konularda mâniler de söylenmiştir. Kederler, çekilen ıstıraplar mânilerde ve ağıtlarda dile getirilerek kimi zaman üzüntüler azaltılarak rahatlanmıştır. Bu ağıtlar ve mâniler aynı acıyı, kederi yaşayan insanlar arasında dilden dile dolaşarak daha derin anlamlar kazanmıştır.

Dağın başına felek
Gözüm yaşına felek
Akıbet guş gondurdun
Mezar taşıma felek

(139)

Mânilerde kimi zaman yukarıdaki dörtlükte görüldüğü gibi feleğe isyan vardır. Başa gelen kötü olaylar feleğe yüklenir. Çilli Yardımcı'dan derlediğimiz yukarıdaki dörtlük, yaşanan bazı kötü olaylar sonucunda, içinde bulunulan sıkıntılı durumu yansıttığından ağıt özelliği taşımaktadır. Buna bağlı olarak birçok mâninin işlediği temalardan dolayı ağıt özelliği taşıdığını söylememiz mümkündür.

Anonim halk edebiyatımızda ya ölen bir kişi için tutulan yası ifade eden ya da yaşanan doğal afetlerden duyulan üzüntüyü ifade eden mâni örneklerine rastlamaktayız. Üzüntüyü ifade etme özelliği mâni ve ağıtların yakınlığını gösterir.

Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında ağıt özelliği taşıyan dörtlüklere rastladık. Özellikle Bulanık'ta yaşayan kaynak şahıslarımızdan Nergis Karakoyun'un söylediği mâniler ağıtlarla yakından ilgilidir. Nergis Hanım bazen gurbetteki çocukları için bazen

¹³³ Ali Öztürk, *Türk Anonim ...*, s. 373.

¹³⁴ Doğan Kaya, *Anonim Halk ...*, s. 244.

uğradığı iftiradan dolayı 17 yıl hapis yatan kocası için hissettiği acıyı, kederi dile getiren ağıt şeklinde mâniler söyledi.

Akşam oldu ilkindi
Mumlar şamdan dikildi
Ellerin yâri geldi
Benim boynum büküldü

(109)

Hapisteki kocasının yolunu bekleyen, gelmeyince boynu bükülen bir kadının ağıtı olan yukarıdaki mâni örneği, ağıtların ve mânilerin duyguları ifade etmede önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Topalli âlimleri
Ne hoştur talimleri
Çeyizleri kesilmiş
Yalandır düğünleri

(210)

Nermin Eroğlu'ndan derlediğimiz yukarıdaki mâni örneği genç bir gelin tarafından söylenmiştir. Düğünlerinden birkaç gün önce meydana gelen bir kazada, damadın vefat etmesi üzerine yasa bürünen gelin bu mâniyle üzüntüsünü dile getirmektedir. Bu mâninin üçüncü mısrasındaki 'çeyiz kesilmesi' deyimini kızın çeyizinin baba evine geri gönderilmesi anlamında kullanılmaktadır.

İsmail Görkem ağıtlarda ve mânilerde 'tören karakteri' nin olduğunu belirtir. Mânilerin düğünlerde, ağıtların ölüm törenlerinde söylendiğini ifade eder¹³⁵. Mâni ve ağıtların törenlerde söylenmesi her ikisinin benzer özelliğidir.

Mâniler ve ağıtlar şekil bakımından da birbirine benzerdir. Çoğunlukla dörtlüklerle kurulmuş ağıtlar bazen mânilerde olduğu gibi a a b a şeklinde kafiyelenirler. Bazı ağıtlar peş peşe mâni dörtlüklerinin sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Yukarıda saydığımız özelliklerden hareketle mâni ve ağıtın birçok yönden benzer olduğunu söyleyebiliriz.

¹³⁵ İsmail Görkem, **Türk Edebiyatında Ağıtlar**, Ankara, 2001, s. 30.

1.8.3. Mâni - ninni ilişkisi

Şükrü Elçin, ninnilerin annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum ve mensur sözler olduğunu¹³⁶ Enver Behnan Şapolyo, annelerin çocuklarını uyutmaları için söyledikleri nağmelerin birer kıtalık halk şiiri olduğunu ifade eder¹³⁷.

Amil Çelebioğlu, ninnilerin, en az iki üç aylıktan, üç dört yaşına kadar annenin çocuğuna hususi bir beste ile söylediği ve o andaki durumunu yansıtır şekilde, genellikle mâni türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkü olduğunu belirtir¹³⁸.

Doğan Kaya, ninninin uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen, birtakım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen, mısra sonlarına birtakım kalıplaşmış sözler ilave edilerek ezgi ile ifade edilen manzum sözler olduğunu kaydeder¹³⁹.

Mehmet Yardımcı, anonim halk şiiri ürünlerinden olup, en az iki üç aylıktan en çok dört yaşına kadar olan çocukları kucağa alıp, ayağa yatırıp ya da beşiğe koyup sallayarak dinlendirmek, ağlamasını kesmek veya daha çabuk uyutmak için anneler tarafından özel bir ezgi ile söylenen türkülere ninni denildiğini ifade eder¹⁴⁰.

Bütün çocuklar genellikle annelerinin sıcak, şevkat dolu sesiyle söylediği ninnilerle büyümüştür. Annelerimiz bazen çocuklarını uyutmak, bazen onları avutmak amacıyla ninni söylerler. Annenin rahatlatan sesi, henüz çevresindekileri algılayamayan çocuk için önemlidir, çocuğun büyümesinde ve gelişmesinde etkili bir rolü vardır. Bu sebeple ninniler anne ile çocuk arasında kuvvetli bir bağıdır.

Ninniler anonim halk şiirimizde önemli bir yer tutar. Kafiye ve redif bakımından karmaşık bir durum sergilerler. Her ne kadar yarım kafiye ile söylenmiş örnek fazla olsa da, tam kafiyeli veya zengin kafiyeli şekillerin yanında kafiyesiz ninnilere de rastlamak mümkündür. Mânilerde gördüğümüz şekil güzelliğini ninnilerde bulamayız. Ninniler gerek hece gerekse mısra sayılarında farklılıklar gösterirler. Bunda, annenin ninni söylerken tam bir serbestlik içinde olmasının payı büyüktür.

¹³⁶ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 265.

¹³⁷ Enver Behnan Şapolyo, **Halk Ninnileri**, İstanbul, 1938, s. 11.

¹³⁸ Amil Çelebioğlu, "Ninnilerimiz" **Erdem**, Ankara, 1987, s. 212.

¹³⁹ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...**, s. 341.

¹⁴⁰ Mehmet Yardımcı, **Başlangıcından Günümüze ...**, s. 46.

Ninniler, Amil Çelebioğlu'nun da tarifinde belirttiği gibi genellikle mâni tarzında ortaya konulmuştur. Böyle olmasında elbette ki, diğer anonim şekiller içinde mâni şeklinin en çok söylenen, en yaygın şekil olmasının rolü vardır.

Ninnilerde anne tarafından çocuğun uzun ömürlü olması, nasibinin bol olması, nazar ve hastalıklardan korunması, çocuğun ağlamayıp uslu olması, çabuk büyüüp yuva kurması, çocuğun büyüyünce varlıklı olması gibi istekler dile getirilir. Halk arasında annelerin söylediği birçok mânide de evlatları için bunun gibi isteklerde bulunulur.

Ezande yâr ezande
Hedik kaynar kazende
Yavrum kurbanın olam
Tıpış mıpış gezende

(149)

Yukarıda yer verdiğimiz mânide, anne için en güzel duygunun evladının yürümeye başladığını görmek olduğunu anlamamız mümkündür. Ninnilerde de daha önce belirttiğimiz gibi çocuğun büyüüp yürümeye başlaması isteği dile getirilir. Anneler duygularını en güzel, en samimi şekilde ninnilerde ifade ederler. Ninni söylerken bir serbestlik hissettiklerinden hem anne hem de ninni dinleyen çocuk rahatlar. Mâniler de duyguların ifadesi olduğundan, mâni söyleyen kişi kendisini ifade ettiğinden dolayı mutlu olur. Duyguları doğrudan ifade etme yönüyle mâniler ve ninniler benzerdir.

1.8.4. Mâni - tekerleme ilişkisi

Şükrü Elçin, tekerlemenin masal, hikâye, bilmece, halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsuller olduğunu belirtir¹⁴¹.

Sami Akalın tekerlemeyi genellikle ölçülü, kafiyeli, bilinç altını yansıtan söz dizisi¹⁴², Mehmet Yardımcı, ses ve söz benzerliğinden yararlanılarak oluşturulan yarı anlamlı, yarı anlamsız hoş söyleyişli cümlecikler olarak tarif eder¹⁴³.

Doğan Kaya, tekerlemenin vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin hâl ve hayallerin abartma, tuhafılık, zıtlık, benzetme, güldürü,

¹⁴¹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 650.

¹⁴² Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri ...**, s. 178.

¹⁴³ Mehmet Yardımcı, **Başlangıcından Günümüze ...**, s. 75

kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu manzum nitelikli basmakalıp sözler olduğunu belirtir¹⁴⁴.

Manzum ürünlerden olan tekerlemeler, genellikle uydurma sözlerle söylenmiş hayalî durumları, tavır, düşünce ve olayları ihtiva eder. Tekerlemelerin kullanım alanı oldukça geniştir. Bazen bir masalda, bazen çocuklar arasında, bazen halk tiyatrosunda tekerlemeler karşımıza çıkar. Tekerlemelerin herhangi bir teması yoktur. Genellikle bağımsız olarak karşımıza çıkan tekerlemeler masal, halk hikâyesi, Karagöz ve Ortaoyunu içinde de kimi zaman kendisine yer bulur. Tekerlemeler, şekil ve muhteva yönüyle diğer şekillerden ayrılır.

Bir mânide gördüğümüz temayı, derin ifadeleri, duygu yoğunluğunu ve teknik özellikleri tekerlemelerde görmemiz mümkün değildir. Tekerlemelerde gerek mısra sayısı, gerekse hece sayısı bakımından bir bütünlük yoktur. Bütünlük olmamasına rağmen tekerlemeler, manzum nitelikte anonim ürünlerdir.

Tekerlemelerde mısra ve hece sayısının çeşitlilik gösterdiğini belirtmiştik. Mevcut tekerlemeler içinde yedi heceli, dörtlüklerle kurulmuş, mâni gibi kafiye düzenine sahip tekerlemelerin de bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tavandaki fareler

Tık tık tık dediler

Kahrolsun pis fareler

Peynirimi yediler

(209)

Pepe periler

Rüyalarım girdiler

Adın nedir dediler

Kader dedim gittiler

(195)

Muş'tan derlemiş olduğumuz yukarıdaki mânilerin tekerleme özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Tekerlemelerde olduğu gibi bu dörtlüklerde ses ve söz benzerliği ön plândadır. Bu mâniler belirttiğimiz özelliklerle bize tekerlemeyi hatırlatmaktadır. Buna

¹⁴⁴ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...**, s. 546.

bağlı olarak bazı tekerlemelerin içinde şekil bakımından mâniye benzeyen dörtlüklerin de olduğunu ifade etmek mümkündür.

1.8.5. Mâni - bilmece ilişkisi

Şükrü Elçin, bilmecelerin tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları, eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik gibi soyut kavramlarla, dinî konu ve motifleri kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedefleyen kalıplaşmış sözler olduğunu ifade eder¹⁴⁵.

Ali Öztürk, bilmeceyi “Bir nesneyi kendinden kaynaklanan özelliklere dayalı bir şekil içinde gözleyerek yorumlamaya çalışan bir mantık ürünü” şeklinde tarif eder¹⁴⁶.

Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz, bilmecelerin soyut, somut hemen her konuyu karakter özellikleriyle içine alan, daha çok manzum ve soru şeklinde, söyleyeni bilinmeyen, tarihimizin karanlık devirlerinden günümüze kadar gelen halk mahsulleri olduğunu belirtir¹⁴⁷.

Türk halkının zekâ ve ince zevklerinin parıltısı olarak ortaya konulmuş olan bilmeceler, eğlence vasıtası olmakla birlikte, kişilerde muhakeme gücünü, düşünce derinliğini geliştirmesi bakımından da önemlidir. Ayrıca bilmeceler, Türkçenin estetik yapısını ve edebî zevkini sergilediklerinden dolayı önemlidir.

Bilmeceler, doğrudan insan psikolojisiyle ilgili olup, onun kişiliğini, bilgisini, görgüsünü, zihnini geliştiren ve güçlendiren bir yapıya sahiptir. Bilmecelerin çocukların kelime hazinelerini zenginleştirme gibi önemli bir fonksiyonu da vardır. Mânilerin de insan psikolojisiyle doğrudan ilgisi vardır. Mâni söyleyen kişi, duygularını ifade ettiğinden bir rahatlığa kavuşur. Özellikle doğrudan söylenemeyen bazı düşünceler dolaylı olarak mânilerde dile getirilince mâni söyleyen kişi kendisini ifade ettiğinden mutlu olur. Mâniler, kimi zaman birbiriyle geçinemeyen gelin kaynana arasında en iyi iletişim aracı olarak kullanılır.

Televizyon, radyo, bilgisayar gibi iletişim araçları hayatımızda bu kadar önemli bir yer edinmeden önce bilmecelerimizin toplumdaki konumu daha farklıydı. İnsanlar uzun kış gecelerinde zaman geçirmek ve eğlenmek için bir araya gelip sohbet eder, bilmeceler sorardı. Ayrıca kış hazırlıkları yapan, bulgur kaynatan, erişte kesen, turşu

¹⁴⁵ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 662.

¹⁴⁶ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...**, s. 292.

¹⁴⁷ Amil Çelebioğlu, Yusuf Ziya Öksüz, **Türk Bilmeceler Hazinesi**, İstanbul, 1979, s. 7.

basan, salça yapan kadınlar arasında da bilmeceler eğlence aracı olarak yerini almıştır. Herhangi bir iş yaparken eğlence aracı olarak sadece bilmeceler kullanılmamış, mânilere de yer verilmiştir. Çalışırken söylenen mâniler ve sorulan bilmeceler sayesinde yapılan işler, sıkıcı ve yorucu olmaktan çıkar, eğlence hâline dönüştürülür, işin daha çabuk bitmesi sağlanır. Eğlence aracı olma özelliğinden dolayı mâniler ve bilmeceler benzerdir.

Bilmeceler, anonim edebiyatımız içinde şekilden daha çok muhtevası ile önem kazanmıştır. Aslında şekil bir kalıptır. O kalıba değer kazandıran, şekli oluşturan bilmecelerin mantık gücüdür. Bu güçten dolayı bilmeceler birer edebî kavramdır. Her bilmece, bir nesneyi tanıtan, özelliklerini belirten bir değerlendirme şeklidir. Bilmecelerde nesnelere tanıtılırken ya da özellikleri belirtilirken mecaz, teşbih gibi söz sanatlarından faydalanılır. Mecazlarla bilmecenin asıl öğelerine gizlilik getirilir, teşbihlerle anlam daha derinleştirilir, güzelleştirilir. Mânilerimizde de mecazların, teşbihlerin en güzeline rastlamak mümkündür. Özellikle aşkı, sevgiyi en güzel şekilde ifade eden mânilerimizde tabiata başvurularak teşbihler yapılmıştır. Tasvirler de mânilerin ve bilmecelerin vazgeçilmez unsurudur. Aranılan nesnenin tasviri bilmecede yapılarak cevabın bulunması kolaylaştırılır. Mânilerde de kimi zaman sevgilinin, kimi zaman tabiatın tasviri yapılır.

Kafiyenin en güzel ortaya konulduğu şekil mânidir. Buna bağlı olarak bilmeceler sorulurken mâni şekli tercih edilir. Mâniler aracılığıyla az sözle birçok unsur ortaya konulur. Bazı mâniler ise zamanla mâni kimliğini yitirerek tamamen bilmece kimliğine bürünmüştür. Muş'tan da mâni şeklinde olan, halk arasında bilmece olarak sorulan, mâni hüviyetini kaybetmiş dörtlükler derledik.

Dağdan geldim dağ gibi
Kolları budah gibi
Eğildim su içmeye
Bağırdı oğlah gibi (Kağrı)

(138)

Bu yol pazara gider
İzi nazara gider
Anası altı aylık
Oğlu pazara gider (Salatalık)(133)

Üçü uçan dağdır
Üçü cennet bağıdır
Üçü döner dös vurur
Üçü vurur dağdır (Mevsimler)

(213)

Dağdan gelir
Daştan gelir
Başı püsküllü
Eniştem gelir (Uçkun)(138)

Bilmeceler de mâniler gibi manzum bir şekilde meydana getirilen halk edebiyatı mahsulleridir. Bilmecelerden bazıları mensur olsa da mâniler manzumdur.

Hem mânilerde hem de bilmecelerde kalıplaşmış bazı ifadeler vardır. Bazı sözcükler hem mânilerde hem de bilmecelerde sıkça kullanılır.

Bilmeceler en az iki kişi arasında ya da topluluklarda soru cevap şeklinde uygulanarak söylenir. Mânilerde de karşılıklı söyleme özelliği vardır. Kimi zaman gelin kaynana arasında, kimi zaman oğlan kız arasında söylenen karşılıklı mânilere rastlanmaktadır.

1.8.6. Mâni - dua ilişkisi

Şükrü Elçin, duanın insanın kendisiyle içinde yaşadığı cemiyetin refah ve mutluluğunu istemek üzere Allah'a yaptığı bir hitap, bir sesleniş olduğunu¹⁴⁸, Doğan Kaya, duanın iyi dilekleri ihtiva eden kalıplaşmış sözler olduğunu belirtir¹⁴⁹.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde duanın Allah'a yalvarmak, bir dilekte bulunmak¹⁵⁰; Yeni Türk Ansiklopedisi'nde davet, çağrı, yardım isteme, yalvarma¹⁵¹; İslâm Ansiklopedisi'nde Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinler olduğu ifade edilir¹⁵².

Dualar, insanoğlunun yaratılışından beri var olan sözlerdir. Dua, derdimizi anlatacak bir kapının var olduğunu hatırlatır. En yalnız, en çaresiz kalınan zamanlarda dualar insanı rahatlatır. Bu bakımdan duanın psikolojik tesiri oldukça fazladır. Mâniler de duyguları ifade etmede önemli tercümanlardır. İnsanlar toplum baskısı, inanç, töre gibi sebeplerden dolayı söylemeye çekindikleri birçok konuda, duygularını mâniler aracılığıyla ifade ederek psikolojik bir rahatlama hissederler. Bu noktada mâniler ve dualar isteklerin dile getirilmesinde, insanın kendini ifade etmesinde önemli araçlardır.

Anadolu insanını en iyi şekilde ifade eden mânilerde sık sık dua niteliği taşıyan sözlere yer verilmiştir. Kimi zaman bir anne, gurbetteki evladı için düzdüğü mâninin mısraları arasına dualar sıkıştırmış, kimi zaman birbirine kavuşamayan sevgililerin Allah'tan diledikleri kavuşma arzuları yerleştirilmiştir. Bulanık'ta mâni derlerken Nergis Karakoyun'dan gurbette olan kızı için söylediği, mâni şeklinde bir dua örneği dinledik:

¹⁴⁸ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 724.

¹⁴⁹ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...**, s. 101.

¹⁵⁰ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, 1997, s. 380.

¹⁵¹ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, 1985, s. 718.

¹⁵² **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 9, İstanbul, 1994, s. 529.

Kızım atın beş olsun
 Kanatlansın kuş olsun
 Nereye gitse Mevlam
 Kızıma yoldaş olsun

(179)

Kimi mânilerde yârin elini tutmak için otuz gün oruç tutmaya razı olunur. Sevda Sözen'den derlediğimiz aşağıdaki mânide böyle bir tablo çizilmektedir:

Deniz üstünde olam
 Uzat elini tutam
 Elin elimde olsun
 Otuz gün oruç tutam

(143)

Âşık sevdiğinin kaderinde yazılan kişi olması için mânilerden faydalanır ve duasını dört mısradan ifade eder. Ayten Karagöz'den dinlediğimiz aşağıdaki mânilerde yâre kavuşma arzusuyla edilen dua örneklerine rastlamaktayız:

Caminin üstü ayaz

Bir möhür buldum beyaz

Katip kolun kurusun

Seveni sevene yaz

(135)

Askerler bölük bölük

İçinde var düğünlük

Mevlâm bunu bana yaz

O yâr tam da ömürlük

(115)

Dualar sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi yüce Allah ile kurduğu bir köprüdür. Bu sebeple insanoğlu kendisini rahatlatmak amacıyla söylediği mâni mısraları arasında dualara da yer vermiştir.

1.8.7. Mâni - beddua ilişkisi

Şükrü Elçin, bedduanın lanet, belâ ve gazap ifade eden, olumsuz sözler olduğunu belirtir. Hayatta haksızlığa uğramış, kötülüklerle karşılaşmış insanın en büyük kudret olan Allah'tan kötülüğün cezalandırılmasını istemesi yolundaki dileklerinden doğan sözlü geleneğin mahsulleri olduğunu ifade eder¹⁵³.

¹⁵³ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 725.

Doğan Kaya, bedduanın çaresiz olan, acı çeken kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, sakin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri ifade eden kalıplaşmış sözler olduğunu kaydeder¹⁵⁴.

Haksızlığa uğramış, zarar görmüş insan, içinde uyanan isyan ve hiddeti susturmak için beddualara başvurur, beddua ederek rahatlar. İnanan insan nasıl dua edip dileklerinin kabul olacağını bilirse, beddua aracılığıyla kendisine haksızlık edenin zarar göreceğini de bilir. Dolayısıyla beddua ederek kendisini rahatlatır. Bu yönüyle beddualar ve mâniler benzeşir. Hem mânilerde hem de beddualarda söyleyen kişiyi rahatlatma özelliği vardır.

Dualar gibi beddualar da mânilerimizde sıkça geçer. Kimi zaman gelin kaynana arasında, kimi zaman sevgililer arasında söylenen mânilerde beddualara başvurulur. Sevgililer arasına giren anne, baba veya rakip de mânilerde ifade edilen beddualardan nasibini almıştır. Sevgililer arasına giren dağlara da bazı mânilerde beddua edilmiştir. Bedriye Sönmez'in söylediği aşağıdaki mânide dağlar, bedduadan nasibini almıştır:

Bu dağlar goca dağlar
Çatıp baş başa dağlar
Çıharam yâr görünmez
Dönesiz daşa dağlar
(129)

Sevenleri ayıran kim olursa olsun affedilmemiştir. Medeni Muyan'ın söylediği aşağıdaki mâniler, sevenleri ayıranlara edilmiş beddua örnekleridir:

Kayfe koydum kurula
El vermeyin durula
Yâri yârdan ayıran
Sol böyründen vurula
(177)

¹⁵⁴ Doğan Kaya, **Anonim Halk ...** , s. 101.

Yılane bak yılane
 Yılan yerde dolane
 Beni yârden edenler
 Torba tahıp dilene

(220)

Mânilerdeki serbestlik, duyguların rahatça ifade edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Anadolu insanı içinden geçeni olduğu gibi mânilere yansıtmıştır. Mehmetşah Yalçın'ın söylediği aşağıdaki mânide nikahı kıymayan hocaya bile beddua etmekten çekinilmemiştir:

Bulah bulah kod bulah
 At minderi oturah
 Hoca gözün kör olsun
 Kıy nikahı kurtulah

(133)

Nergis Karakoyun'un söylediği aşağıdaki mânide kişinin kendisine beddua ettiğini görmekteyiz:

Soğuk sular akarsa
 Ateş olup yakarsa
 Görmez olsun bu gözler
 Başkasına bakarsa

(204)

Türk toplumunda 'söz' namustur. Verilen sözden canı pahasına da olsa dönülmez. Sözünden dönen de sevilmez ve toplumdan dışlanır. Mir Ağa Şenaydın'ın söylediği aşağıdaki mânide sözünden dönene edilmiş beddualar vardır.

Damımda duran oğlan
 Elinde Kur'an oğlan
 O Kur'an seni çarpsın
 Sözünden dönen oğlan

(141)

Muş'tan derlediğimiz mânileri incelediğimizde bedduaların dualardan daha çok söylendiğini gördük. Bunun sebebini, duaların doğrudan söylenmesine karşılık bedduaların dolaylı olarak mânilerde rahatça ifade edilmesine bağlamaktayız.

1.8.8. Mâni - atasözü ilişkisi

Şükrü Elçin, atasözlerini ilk söyleyicilerini tespit edemediğimiz dil mahsulleri olarak değerlendirir. Bu dil mahsullerinin hayat prensibi olabilecek fikir ve düşünceleri, din, hukuk, ahlâk, iktisat, terbiye gibi kaideleri, soyuttan somuta ulaşan bir yolla bazen fıkra kılığında söz veya yazı ile nesilden nesile aktaran hikmetli cümleler olduğunu belirtir¹⁵⁵.

Ali Öztürk, atasözünün tarih seyri içinde, nesillerin yaşantısına dayanan kültür birikiminin oluşturduğu değişik safhalardaki hayat görüşünü, değişmez şekil ve anlayışla bir kavram hâlinde sergileyen anonim tür olduğunu ifade eder¹⁵⁶.

Atasözü, **İslâm Ansiklopedisi**'nde atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve gözlemlerine dayalı, düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim olan kısa ve özlü söz, şeklinde tarif edilir¹⁵⁷.

Atasözleri toplumun ruhî ve fikrî yapısına dayanır. Toplumları ruhen ve fikren rahatsız eden, huzursuz kılan veya bazı felâketlere sebep olan olayları ifade ederler. Bazen de topluma veya fertlere mutluluk getiren, huzur ve kıvanç veren olayları ifade ederler. Atasözleri bir milletin hayat görüşüne ve kültür birikimine dayanır.

Kimi atasözlerinde eleştiri, yergi, yasaklama, taşlama ve alay vardır. Kimi atasözlerinde ise telkin, değerlendirme, yargı, öğüt ve mizah vardır. Belirttiğimiz bütün bu özellikler mânilerde de yer almaktadır. Mânilerdeki dört mısraya en derin anlamlar yüklenmiştir. Mânilerde insanı yakından ilgilendiren mutluluk, heyecan, huzur, keder gibi duygular dile getirilmiş, mâniler duygulara tercüman olmuştur.

Atasözleri belirli tecrübelerle bağlı olarak söylenmiş, atalarımızın yaşadığı bazı olaylar sonucu ifade ettikleri kalıplaşmış sözlerdir. Mâniler de bazı tecrübelerle bağlı olarak söylenmişlerdir. Mânilerde genellikle kişinin başından geçen olaylar dile getirilir. Kimi zaman sevgilisinden uzak olan bir âşık, kimi zaman evladından ayrı kalan bir anne üzüntüsünü mânilerde ifade etmiştir. Yapılan yanlışlar, uğranılan haksızlıklar da atasözlerinde olduğu gibi mânilerde de söylenmiştir.

¹⁵⁵ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 684.

¹⁵⁶ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...**, s. 285.

¹⁵⁷ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 4, İstanbul, 1991, s. 44.

Atasözlerinde ön plâna çıkan ‘nasihat etme’ özelliği mânilerde de görülmektedir. Kader Sözen’den derlediğimiz aşağıdaki mâninin ilk iki mısrasında dinleyenlere nasihat verilmektedir:

Güneş inmez engine
Güzel düşmez dengine
Dikkatli bak resmime
Benzer miyim yârime
(163)

Muş’un ilçelerinden biri olan Hasköy’den derlediğimiz yukarıdaki mâninin ilk iki mısra atasözünü hatırlatmaktadır. Bu ilk iki mısra hayatta kazanılmış tecrübelere bağlı olarak bir sonuç çıkarılmaktadır. Atasözlerinde de ders alma, nasihat etme, sonuç çıkarma gibi özellikler ön plândadır. Mâninin ilk iki mısrasına yerleştirilmiş derin anlamları kavradığımızda, mânilerdeki ilk iki mısranın ‘doldurma mısralar’ olmadığını bir kez daha anlamaktayız.

1.8.9. Mâni - deyim ilişkisi

Şükrü Elçin, deyimlerin asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler olduğunu ifade eder¹⁵⁸.

Ali Öztürk, anlatıma güç ve derinlik kazandırmak maksadı ile ya cümle şeklini alarak ya da bir cümlenin içinde kendi sözlük anlamlarının dışında kullanılan, sıralanış şekillerini bozulmayan kalıplaşmış kelime kümelerine deyim denildiğini ifade eder¹⁵⁹.

Yeni Türk Ansiklopedisi’nde deyim, kelimelerin ifade ettiği sözlük anlamları dışında bir anlam taşıyan klişeleşmiş kelime grupları olduğu;¹⁶⁰ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde gerçek anlamı dışında kullanılarak yeni bir anlam ifade eden bir düşünceyi dile getiren iki veya daha fazla kelimedenden oluşan kalıplaşmış söz dizisi olduğu belirtilmektedir¹⁶¹.

Deyimler toplum hayatında bazı olay ve davranışların yorumlanması ve değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Deyimlerde, kelimelerin gerçek anlamı dışında kullanılarak yeni bir anlam kazanması esastır.

¹⁵⁸ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına ...**, s. 75.

¹⁵⁹ Ali Öztürk, **Türk Anonim ...**, s. 320.

¹⁶⁰ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, 1985, s. 661.

¹⁶¹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt 2, İstanbul, 1977, s. 283.

Deyimlerin en önemli özelliği anlatıma güç ve derinlik kazandırmalarıdır. Deyimlerde görülen bu derinlikten dolayı mânilerimizde sık sık deyimlere yer verilir. Muş ve ilçelerinden derlediğimiz mânilerde de sık sık deyimlere rastlamamız bu düşüncemizi bir kez daha kanıtlamaktadır. Esger Çaydaş'tan derlediğimiz aşağıdaki mânilerde deyim örneklerine rastlamaktayız:

Sallandım indim bağa
Başım değdi yaprağa
Dedim ben murad alim
Genç koydular toprağa
(199)

Kışlanın önu çınar
Hep kuşlar ona konar
Bugün yâri görmedim
Yüreğim ona yanar
(134)

Yukarıdaki mânilerimizde de görüldüğü gibi anlatımı canlı kılmak amacıyla mânilerin mısraları arasında deyimlerimize yer verilmiştir. 'Murad almak', 'Yüreği yanmak', 'Boynu bükük olmak' Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında sıkça rastladığımız deyimlerden bazılarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MÂNİLERİN DERLENMESİ

2.1. Derleme işi

Goldstein, bir ilim dalının malzemesinin onun esasını teşkil ettiğini, malzeme olmadan ilmî çalışmanın yapılmayacağını ifade eder. Tarihçinin malzemesinin tarih belgeleri, edebiyat araştırmacısının malzemesinin edebî eserler, folklorcunun malzemesinin ise onun folklor adını verdiği malzemeler olduğunu belirtir¹⁶².

Goldstein'in de belirttiği gibi malzeme olmadan ilmî çalışma olmaz. Bir folklorcunun da en önemli görevi, derleme yapıp işleyeceği malzemeyi toplamaktır.

Derleme ciddi bir iştir. Emek, çaba, özen ve sabır başarılı bir derleme yapmak için gereken unsurlardan bazılarıdır. Derleme yapacak kişinin bu işe merakı, ilgisi yoksa, bu işi severek yapmıyorsa başarılı bir çalışma yapması ve olumlu bir sonuç elde etmesi beklenemez. Derleme işini severek yapmak başarılı bir ilerleyişin ilk kaidesidir.

Derleme yapacak kişi, öncelikle meseleyi ana hatlarıyla ortaya koymalı, meselenin çerçevesini belirgin çizgilerle çizmelidir. Meseleyi ortaya koymak, derleyicinin daha sonraki aşamalarda işini kolaylaştıracaktır.

Derleme, ya derleyicinin sahaya inerek bizzat kaynaktan yaptığı şekilde ya da mevcut kaynakların taranıp konuyla ilgili malzemenin tespit ettiği şekilde yapılır.

Derleme merakı olanlar ilgilendiği herhangi bir konuda malzeme toplayabilir. Buna karşılık herkes sahada derleme yapamaz. Sahaya inildiği zaman birçok sorunla karşı karşıya kalmak mümkündür. Dolayısıyla derleyici bütün ihtimalleri göz önünde bulundurup sahaya inmelidir.

Niçin yapıldığı bilinmeden yapılan bir derleme çoğunlukla boşa kaybedilen para ve zaman kaybıyla sonuçlanır. Bu sebeple derleme yapacak kişi derlemeyi niçin yaptığını bilmeli ve sonucunda neler kazanacağını bilincinde olmalıdır.

Sahada yapılan derleme çalışmalarını üç aşamada gerçekleştirmek mümkündür:

- Sahaya çıkmadan önce yapılacak hazırlıklar.
- Sahaya çıkma ve kaynak şahıslarla ilk münasebetlerin kurulması.
- Sahadan derlenen malzemelerin değerlendirilmesi.

¹⁶² Kenneth Goldstein, **Sahada Folklor Derleme Metotları** (Çev: Ahmet Edip Uysal), Ankara, 1983, s. 1.

2.1.1. Sahaya çıkmadan önce yapılacak hazırlıklar

Saha araştırması yapacak kişi sahaya çıkmadan önce bazı hazırlıklar yapmak zorundadır. Önceden yapacağı hazırlıklar, sahada araştırmacının işini kolaylaştıracak, sağlıklı ve başarılı bir derleme yapmasını sağlayacaktır. Derleyici, sahada derleme yapmadan önce bir araştırma plânı hazırlamalıdır. Hazırlanan bu plânda derlemenin amacı, süresi, derleme yapılacak saha, derlemede kullanılacak metotlar, derleme sırasında gereken araç gereç tespit edilmelidir. Plânlanmadan yapılan derlemeler birçok sorunu beraberinde getirecektir. Plânlı bir derleme, derleyiciye zaman kazandıracaktır.

Derleyici sahaya çıkmadan önce konuyla ilgili kaynakları taramalı; derleme yapacağı sahaya ilgili bilgileri toplamalıdır. Derleyici hem konuya hem de derleme yapacağı bölgeye hâkim olmalıdır.

Derleyici sahaya çıkmadan önce, sahada yetkili biriyle temas kurduğu takdirde çalışmalarının başlangıç aşamasında zorluk çekmeyecektir. Bu kişiler derleyicinin sahadaki malzemeye ulaşmasında da faydalı olacaktır. Sahada hiç ummadığımız bir kişinin, bizi zengin bir kaynağa yönlendirebileceği göz ardı edilmemelidir.

Saha ile ilgili yapılan araştırmalar esnasında kaynak şahıs olabilecek kişiler de tespit edilmelidir. Bu konuda, daha önceden o bölgede temas kurulmuş kişilerden yardım alınabilir. Kaynak şahsın adı, nerede ikamet ettiği, varsa telefon numarası derleyicinin öğrenmesi gereken bilgilerdir.

Derleyici, kaynak şahıslarla yapacağı mülakatlar sırasında soracağı soruları daha önceden hazırlamalıdır. Kaynak şahıslar hakkında yeteri kadar bilgi elde edilebilecek şekilde kısa ve öz sorular hazırlanmalıdır. Lüzumsuz ve uzun cevaplar gerektirecek sorular, araştırmanın amacı dışına çıkmasına ve kaynak şahısların sıkılmasına yol açabilir. Sorulardan bıkan kaynak şahsın, bazen derleme işinin çabuk bitmesi için bildiği bütün malzemeyi vermeyeceği ihtimali unutulmamalıdır.

Başarılı bir derleme yapmak için uygun malzemenin tespit ve temin edilmesi şarttır. Derleyici daha önce belirlediği derleme metoduna uygun malzemeyi yanında bulundurmalıdır. Derleyici, kâğıt, kalem, ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi, pil, kaset gibi malzemeleri mutlaka temin etmelidir. Görüntü kaydedilecekse kamera da bulundurulması gereken malzemelerdendir. Derleyici, sahada problem yaşamamak ve zaman kaybetmemek için mümkünse yanında malzemelerin yedeğini de

bulundurmalıdır. Derleme sırasında cihazlardan birinin bozulması, derlemenin aksamasına dolayısıyla zaman kaybına yol açacaktır. Bulanık'ın Balotu köyünde yaptığımız derleme sırasında ses kayıt cihazımızın bozulması ve ardından yedek kayıt cihazını kullanmamız, yedek malzeme buldurmanın gerekliliğini bir kez daha anlamamıza vesile oldu. Buna karşılık fotoğraf çekimlerini sadece dijital makine ile yapıp yedek çekimler yapmamamız derlememizi olumsuz etkiledi. Dijital makine kullanımını bilmeyen bir arkadaşımızın yanlış bir düğmeye basması 15 günlük emeğimizin heba olmasına ve derlememizin aksamasına yol açtı. Bununla birlikte bu yanlışlık, daha sonraki derlemelerimizde yedek çekimler yapmamız gerektiğini de anlamamızı sağladı.

2.1.2. Sahaya çıkma ve kaynak şahıslarla ilk münasebetlerin kurulması

Derleyici, sahaya çıkmadan önce plânını ve gerekli malzemesini eksiksiz tamamlarsa başarılı bir derleme için ilk adımı atmış olur. Bundan sonra derleyiciye sahadaki zamanını iyi değerlendirmek ve kaynak şahıslarla sağlam münasebetler kurmak kalır.

Derleyicinin sahada ilk yapması gereken, kendisi için kalacak bir yer temin etmesidir. Kalacak yeri ayarlamak sağlam bir derleme çalışması için gereklidir. Derleyici, kalacağı yeri kaynak şahısların bulunduğu mekânlara göre ayarlamalıdır. Merkezî bir yer seçmek, derleyicinin işini kolaylaştıracaktır. Derleyici özellikle ulaşım ve iletişim problemi olmayan yerler seçmelidir. İsteddiği an vasıta bulabileceği ve telefonla aranıldığında kendisine ulaşılacağı bir yerde kalmak kendisi için faydalı olacaktır. Kalacak yeri ayarlayan derleyici, kaynak şahıslarla ilk münasebeti kurmaya hazır demektir.

Derleyici, daha önce o bölgeden yetkili biriyle görüşmüşse ilk münasebeti onunla kurmalı, onun aracılığıyla kaynak şahıslara ulaşmalıdır. Derleyici daha önce tespit ettiği kaynak şahısları sırayla ziyaret etmelidir. Derleme sırasında kaynak şahıslara önceden hazırlanmış soruları yöneltmelidir. Soruları sorarken kaynak şahsın bir imtihandan geçirildiği havası verilmemelidir. Hatta soruların, sohbet ederken araya konulup sorulması daha doğal bir ortam oluşmasını ve kaynak şahsın sıkılmamasını sağlayacaktır. Özellikle kaynak şahıs kadınsa, doğal ortam oluşturmak zorunlu hâle gelir. Çünkü kadınlar konuşmaktan çekinirler ve bazen bildikleri bütün malzemeyi derleyiciye anlatmaktan kaçınırlar.

Grup içinde yapılan derlemelerde daha fazla malzemeye ulaşmak mümkündür. Böyle durumlarda hem doğal, sıcak bir ortam oluşur, hem de yeni kaynak şahıslar ortaya çıkar. Bulanık'ın Yoncalı köyünde bir kaynak şahısla görüşmeye gittiğimizde kendimizi bir grubun içinde bulduk. Kaynak şahısla sohbete başladıktan sonra orada bulunan birçok kişinin söze katıldığını gördük. Sohbetin sıcaklığı arttıkça mâniler birbiri ardınca sıralanmaya başladı. Bir kaynak şahısla görüşme amacıyla gitmişken üç kaynak şahısa daha ulaşmış olduk.

Sahadaki derleyicide bulunması gereken en önemli özellik, sabırdır. Derleme işi, sabır ve azim gerektiren bir iştir. Bazı kaynak şahıslar, ilk görüşmede konuşmaktan çekinirler. Derleyici, göstereceği sabırla kaynak şahısla arasında samimi bir bağ kurmaya çalışmalıdır. Bazen kaynak şahıs konunun dışına çıkıp farklı konulardan bahsedebilir. Böyle durumlarda derleyici kaynak şahsın sözünü kesmemeli, sabırla dinlemelidir. Anlatılanlardan kendi konusuyla ilgili olanları seçmeli ya da anlatılanlarla konusu arasında bağ kurmaya çalışmalıdır.

Derleyici sahaya ineceği zamanın uygun olmasına dikkat etmelidir. Gittiği bölgede işlerin yoğun olduğu bir zamanı seçmemelidir. Bağ bahçe işleriyle, ekinleriyle ve hayvanlarıyla uğraşan kaynak şahıs, derleyicinin soracağı sorulardan çok, işine zaman ayırır. Dolayısıyla derleyiciyi kısa süren münasebetlerle geçiştirmeye ve bir an önce işine dönmeye çalışacaktır. Kısıtlı bir zaman diliminde yapılan görüşmeler, derleme açısından olumlu bir sonuç vermez.

Derleyicinin sahada dikkat etmesi gereken bir husus da bölge insanına yakın ve samimi olmaya çalışmasıdır. Gittiği bölgenin insanı, kültürü, gelenek göreneği hakkında daha önce araştırma yapan bir derleyici daha başarılı olur. Gittiği bölgenin insanından farklı görünen ve farklı davranışlarıyla dikkat çeken derleyici, kaynak şahsın kendisinden uzaklaşmasına yol açabilir. Buna bağlı olarak derleyici, ilk münasebetlerde sağlam bir bağ kurmak istiyorsa o bölge insanı gibi olmalı, gerektiğinde belirli kurallar çerçevesinde rol yapmayı bilmelidir.

Sahada aynı konuyla ilgili bir kişiyle görüşmekle yetinilmemeli, kaynak şahıs sayısını mümkün olduğu kadar artırmalıdır¹⁶³. Daha çok kişiyle görüşmek daha çok malzeme elde etmeyi sağlar.

¹⁶³ Nail Tan, **Folklor (Halk Bilimi)**, İstanbul, 2000, s. 90.

Derlemeden doğru ve güvenilir bir sonuç almak için çok sayıda kaynak şahsa ulaşmak gerekir. Bazı kaynak şahıslar, derleyiciyi bilmediği, haberdar olmadığı başka bir kaynak şahsa yönlendirebilir. Bu sebeple görüşülen kaynak şahıslara konuyla ilgili görüşebileceği başka şahısların olup olmadığı sorulmalıdır.

2.1.3. Sahadan derlenen malzemelerin değerlendirilmesi

Derleyici, sahadaki çalışmalarını, sahaya inmeden önce hazırladığı plâna göre gerçekleştirir. Kaynak şahıslarla görüşüp malzemeyi derledikten sonra derleyici son kontrollerini yapmalıdır. Derlediği malzemeyi günü gününe kaydeden derleyici, bilmediği unsurları, açıklama gerektiren konuları, kaynak şahıslarla son bir defa daha görüşüp açıklığa kavuşturmalıdır.

Kaynak şahıslarla görüşen derleyici, onlara memnuniyetini ifade etmelidir. Derleyici, memnuniyetini kimi zaman onları mutlu edecek birkaç güzel sözle kimi zaman onlara vereceği küçük hediyelerle belirtebilir. Bazı kaynak şahıslar için derleyiciye faydalı olma düşüncesi, hediyeyle bile önemlidir.

Derleyici, sahadan ayrılmadan önce kaynak şahıslardan gerektiğinde onlara tekrar ulaşabileceği bilgileri almalıdır. Derlediği malzemeyi değerlendirme aşamasında kaynak şahıslara tekrar başvurma ihtimalini göz önünde bulundurmalıdır.

Derleyici sahadan derlediği malzemeyi tasnif etmelidir. Tasnif ederken kolaylık sağlaması açısından fişleme metodunu kullanmalıdır. Fişleme metoduyla derlenen malzeme belirli başlıklara göre sınıflandırılır. Böylece bilgi toparlanmış ve sistemleştirilmiş olur. Bundan sonra derleyiciye malzemeyi analiz etme ve sonuca ulaşma işi kalır.

2.2. Muş'ta söylenen mânilerin derlenmesi

Muş'ta söylenen mânileri derlerken, yukarıda belirlediğimiz hususlara dikkat ettik. Sahaya çıkmadan önce hazırladığımız plân çerçevesinde hareket ettik. Plâna göre çalışmamızı sürdürmek, hem işimizi kolaylaştırdı hem de sahada zaman kaybı yaşamamamızı sağladı. Derleme işini yaparken mülakat yoluyla derleme metodundan faydalandık. Mülakatlarda öncelikle kaynak şahısların adı, yaşı, mesleği, bize ilettiği bilgileri kimden öğrendiği gibi bilgileri almaya çalıştık.

Derlemeye başlamadan önce ve derleme sırasında yaptıklarımızı şu başlıklar altında belirttik:

2.2.1. Derleme öncesinde yapılan hazırlıklar

Öncelikle kültürümüze ve halk edebiyatımıza faydalı olabileceğini düşündüğümüz konumuzu ve amacımızı belirledik. Muş'ta söylenen mânileri derlemeye karar verdik. Bu konuyu seçmemizde öğrencilerimizin de katkısı oldu. Mesleğimizden dolayı derste mânî hakkında bilgi verirken öğrencilerimizden ikisi mânîlerle atışma yapmak istediklerini belirttiler. Birkaç mânîden fazlasını bilmeyeceklerini düşünürken öğrencilerimiz mânîleri sıralamaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte zengin bir hazineye yakın olduğumuzu anladık. Muş'ta birçok farklı mânînin söylendiğini kavramakla yola çıktık.

Tez konumuz olan Muş'ta söylenen mânîlerle ilgili kaynakları taradık. Bu konuda daha önce yapılmış bir çalışma olmadığını tespit ettikten sonra sahaya inmeye karar verdik. Daha önceki tecrübelerine bağlı olarak takip etmemiz gereken yolu danışman hocam Yard. Doç. Dr. Enver Aras'tan öğrendik. Sahaya inmeden önce merkez dâhil olmak üzere bütün ilçelerin halk eğitim müdürleriyle görüşmemizin derleme öncesi faydalı olacağını belirtti. Biz de Yard. Doç. Dr. Enver Aras'ın belirttiği bu yolu takip ettik. Muş'un ilçelerinin halk eğitim müdürleriyle telefonda görüştük ve çalışmamızdan bahsettik. Daha sahaya çıkmadan olumlu ve teşvik edici tepkilerle karşılaştık.

Daha önce de belirttiğimiz gibi başarılı bir çalışma yapmak için yapacaklarımıza dair plân hazırladık. Gideceğimiz yerlerin yol durumu ve araç bulunup bulunmadığı hakkında bilgi topladık. Daha önce derleme metotlarıyla ilgili aldığımız notları, faydalı olacağını düşündüğümüzden sahaya çıkarken yanımıza aldık.

Derleme işinde gerekli olacak malzemeleri temin ettik. Yanımıza kağıt, kalem, ses kayıt cihazı, pil, fotoğraf makinesi alarak sahaya çıkmadan önce son kontrollerimizi yaptık.

2.2.2. Derleme esnasında yapılan hazırlıklar

Derlememize en çok mânîyi bulacağımızı düşündüğümüz Bulanık ilçesinden başladık. İlk gün umduğumuzu bulamadık. Görüştüğümüz kaynak şahıslar, bize mânî yerine koşma söylediler. Birkaç meslektaşım boşuna uğraştığımızı, Bulanık'ta mânî bulamayacağımızı ifade ettiler. Derleme işinin sabır istediğini daha önce belirtmiştik. Yaptığımız araştırmalar sonucunda ulaştığımız Nergis Karakoyun'un söylediği yetmiş yakın mânîyle Bulanık'ta mânî söyleme geleneğinin olduğunu ispatlamış olduk. Daha önce telefonla görüştüğümüz Bulanık Halk Eğitim Merkezi'nde görevli Abdurrahman

Ergül aracılığıyla daha çok kaynak şahsa ulaşma imkanı bulduk. Abdurrahman Ergül'ün bize önerdiği kişilerle görüşmeye başladık. Bir kaynak şahsın bizi başka bir kaynak şahsa yönlendirmesi sonucunda Bulanık ilçesinden ve köylerinden birçok mâni derledik. Saha çalışmalarında en çok mâniyi Bulanık'tan derledik.

Daha önce görüştüğümüz Teknik Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali İnan'ın aracılığıyla görüştüğümüz Arş. Gör. Ulaş Çaydaş'ın ilgisi ve yardımı çalışmalarımızı kolaylaştırdı. Özellikle kendi köyü olan Yoncalı'da bulunan akrabalarından Necla Çaydaş'ın daha önce yaptığı saha araştırması sayesinde kaynak şahıslara ulaşmamız daha kolay oldu ve bu sayede zaman kazandık. Ayrıca Çaydaş ailesinin halk edebiyatına olan ilgisi, derlediğimiz mâni sayısını artırdı. Necla Çaydaş'ın, Arakonak köyünde bulunan dayısı Mustafa Dudunalı'nın âşıklık sanatına olan ilgisi, eşi ve oğlu üzerinde de etkili olmuş. Bu ilgiyi ailesinin sıcak ortamında yaptığımız derlemeden daha iyi anladık. Mustafa Dudunalı, sohbetimizin arasında bade içmek üzereyken uyandırıldığından da bahsetti.

Kaynak şahıslarımızdan Rifat Dudunalı'nın aracılığıyla Muş merkezde görüştüğümüz Yusuf Menteşe, ilde oturan kaynak şahıslara ulaşmamızda yardımcı oldu. Yusuf Menteşe ile birlikte Muş'un yerli halkının oturduğu Kale ve Zafer mahallelerini gezdik.

Muş Halk Eğitim Merkezi'nden çalışmamız ile ilgili olumlu bir sonuç alamadık. Yerel radyo FM 49'un yetkilisi Bülent Toplu ile görüştük. Muş merkezdeki birçok kaynak şahsa da onun aracılığıyla ulaştık. Muş yerel gazetesi olan Muş Postası'na gittik. Bize Muş ili yıllığındaki birkaç mâniden fazla bilgi veremediler. Muş Halk Kütüphânesi'nde de il yıllığından fazla bir bilgiye ulaşamadık.

Muş merkezinin dışında Bulanık, Malazgirt, Hasköy, Korkut ve Varto ilçelerini gezdik. Belirttiğimiz ilçelerin ulaşım sorunu olmayan birçok köyüne de gittik. Gittiğimiz her yerde sıcak ilgiyle karşılandık. Bununla birlikte yaptığımız işin boş olduğunu, mâni derlemek için başka bir ili seçmemizin daha iyi olacağını söyleyenlerle de karşılaştık. Kimi zaman tatlı anılar yaşadık. Bize vefat ettiği söylenen bir kaynak şahsın yaşadığını, tesadüfen, kendisi ile görüşerek öğrendik. Kimi zaman da beş tane mâni derlemek için iki saat boyunca ütü yaptık. Bazen derleme kurallarına uygun şekilde rol yapıp mâni bulamazsam öğretmenimizin bizi sınıfta bırakacağını söyleyerek mâni sayısını artırdık.

Yaptığımız çalışmalara bağlı olarak sahada derlemenin zor ve emek isteyen bir iş olduğunu söylememiz mümkündür. Verilen emeğin edebiyatımız ve millî kültürümüz için önemli bir hizmete dönüştüğünü görünce, çalışmamızı daha severek yaptık.

2.2.3. Derleme ile ilgili bazı problemler

Daha önce de belirttiğimiz gibi derleme işi, sabır isteyen bir iştir. Hiç umulmayan bir anda bir dizi aksilikle karşı karşıya kalmanız mümkündür. Karşılaşılan zorlukların üstesinden başarıyla gelmenin tek yolu, gösterilen sabır ve azimdir.

Muş'tan derleme yaparken çalışmalarımız sırasında zaman zaman zorluklarla karşılaştık. En çok zorluğu zamanın kısıtlı olması konusunda yaşadık. Görevim sebebiyle Muş'a gidiş ve dönüş zamanlarında bazı sıkıntılarla yüz yüze geldik. Zamanımızı en verimli şekilde kullanmamız gerektiğine dikkat ettik. Daha önce hazırladığımız plâna göre çalışmalarımızı sürdürmemiz, bize zaman kazandırdı.

Yaşadığımız önemli sorunlardan biri de çalışmalarımızın başında umudumuzu kırmaya çalışanlarla karşılaşmamız oldu. Derleme işini basit görüp, boş işlerle uğraştığımızı söyleyen birçok öğretmenle karşılaştık. Öğretmen arkadaşlarımıza öğrencilerine dağıtmaları için verdiğimiz anketlerin hiçbirine cevap alamadık. Bu durum bizim için üzüntü yarattı.

Derlemelerimiz sırasındaki problemlerden biri de ulaşım sorunuydu. Sahada tespit ettiğimiz köy ve ilçelerin hepsine toplu taşıma araçlarıyla ulaşmaya çalıştık. Bu durum bazen zaman kaybı yaşamamıza ve daha önce yaptığımız plâni, araçların kalkış saatlerine göre ayarlamamıza yol açtı. Bazen de bizi kaynak şahıslara yönlendiren kişiler, ulaşım sorunu yaşamamamız için özel araçlarıyla bize yardımcı oldular.

Mâni söyleyenlerin daha çok kadın olması zaman zaman sorun yarattı. Kadınların konuşmaktan çekinmesi ve sıkılması, bazen onları konuşturmamızı zorlaştırdı. Bulanık'ta böyle bir durumla karşılaştık. Grup hâlinde derleme yaparken kadınlardan birini konuşturamadık. Biz ayrıldıktan sonra komşularına: "Televizyona çıkacaksınız" dediğini sonradan öğrendik. Hiçbir kayıt cihazı götürmememize rağmen, kadının konuşmama sebebinin televizyona çıkma korkusu olduğunu anladık.

Derleme yaparken kimi zaman kaynak şahıslara, mâninin ne olduğunu anlatma konusunda sıkıntı yaşadık. Bu sıkıntıyı çözmek için derlediğimiz mânilerden birkaçını örnek olarak okuduk.

Yaşadığımız birçok sıkıntıya rağmen sabırlı olduk ve azimle çalışarak sahadaki çalışmalarımızı sonuçlandırdık. Çalışmamızın kültürümüze, edebiyatımıza ve folklorumuza faydalı olacağı kanısındayız.

2.3. Muş'ta mâni söyleme geleneği

Mâniler halk edebiyatının bilinmeyen şairleri tarafından söylenmiş, halka mal olmuş kıymetli gönül yadigârlarıdır. Çeşitli amaçlarla yapılan toplantılarda, evlerde, eğlencelerde, köylerde, tarlalarda karşılıklı mâniler söylenmiştir. Böylece hayata renk katılmıştır. Türk toplumunun geniş bir kesimi, duygularını mânilerde dile getirmiştir. Birçok gönül sürprizleri kısa ve öz olarak, kesin bir ifadeyle mânilere yansımıştır. Türk insanı için mâni söyleme geleneği, terk edilmez bir gelenektir. Bu geleneğin, çalışmamızı yaptığımız Muş ilinde de yaygın ve önemli olduğu saha çalışmalarımız sırasında yerinde gördük. İlköğretimdeki öğrencilerin bile, çok sayıda mâni bilmesi, geleneğin Muş'ta zengin bir altyapıya sahip olduğunun göstergesidir.

Muş merkezde derleme yaparken mâniyi tarif etme konusunda herhangi bir sorunla karşılaşmadık. Buna karşılık ilçelerde ve ilçelere bağlı köylerde derleme yaparken çoğunlukla bir mâni söyleyerek işe başlamak zorunda kaldık. Muş'ta oldukça yaygın olan mâni karşılığında 'meni, mahnı, mânı' kavramları kullanılmaktadır. Mâni söyleme geleneği için de 'mahnı çevirmek, deyiş demek' deyimleri kullanılmaktadır. Bu kavramların halk arasında yaşatılması ve kullanılması, mâni söyleme geleneğinin Muş'ta hâlâ yaygın bir şekilde devam ettiğinin kanıtıdır.

Kaynak şahıslarımızdan Nermin Eroğlu, mânilerin daha çok düğünlerde söylendiğini belirtti. Düğünlerde kadınlar kendi aralarında mâniler söyleyip eğlenirler. Mâniler 'ervane' denilen bir çeşit def eşliğinde söylenir. Özellikle kına gecelerinde söylenen 'kına mânileri' eğlencelerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Gelinin eline kına yakılırken gelini ağlatmak amacıyla kına mânileri söylenilir. Bu mânilerde daha çok baba evinden ayrılan genç kızların ayrılık acısı dile getirilir. Nermin Eroğlu da çok sayıda mâni bilmesinden dolayı birçok düğünün baş konuğu olmuştur. Nermin Eroğlu, bu mânileri çocukluğunda eğlendiği 'ocak başı eğlenceleri'nde öğrenmiştir. Eskiden uzun kış gecelerinde, evlerin mutfağında yer alan ocağın başına küçük büyük herkes toplanır, sohbet edermiş. Televizyonun insan ilişkileri günümüzdeki gibi olumsuz etkilemediği bir dönemde ocak başlarında söylenen mâniler, anlatılan masallar, sorulan bilmeceler en keyifli, en sıcak eğlence araçları olmuştur.

Bulanık'ın Yoncalı beldesinde oturan kaynak şahıslarımızdan Zahir Deniz mânilerin 'yıl günleri'nde önemli bir yeri olduğunu belirtti. 'Yıl günleri' bir sene içindeki önemli günlere verilen genel isimdir. Yıl günlerinin en önemlileri ise, Nevruz ve Hıdrellez'dir. Nevruz ve Hıdrellez'de özellikle gençler kendi aralarında, kırdan, bayırdan karşılıklı mâniler söyleyip eğlenirler. Tutulan niyetler de söylenen bu mâniler aracılığıyla ifade edilir.

Bizi evinde iki gün misafir eden kaynak şahıslarımızdan Ekber Çaydaş, 'oda cemaati'nde mânilerin söylendiğini belirtti. 'Oda cemaati', düğünlerde kadınların ve erkeklerin eğlenmek için ayrı ayrı toplanıp oluşturduğu meclislerdir. Bu meclislerde ailelerin en yaşlı üyeleri ve gençleri bir araya gelir. Aile büyükleri odanın başköşesinde oturur. Gençler, büyüklerden aşağıda ve yerde oturup, kapıya doğru yan yana dizilirler. Oluşturulan oda cemaatlerinde sevda, ayrılık, evlilik gibi birçok konuda mâniler söylenip eğlenilir. Bu cemaatler kadınlar ve erkekler arasında ayrı ayrı oluşturulur. Mâni bilmeyen gençler de oda cemaatlerinde mâni söyleme geleneğini öğrenir. Ekber Çaydaş da söylediği mânilerin, katıldığı oda cemaatlerinden kendisine yadigar kaldığını belirtti.

Muş'ta mânilerin ön plâna çıktığı, duygulara tercüman olduğu başka bir yer ise, 'asker düğünleri'dir. Askerlik, her Türk gencinin ödemesi gereken vatan borcudur. Asker yolu beklemek geride kalanlar için oldukça zordur. Kimi zaman bir anne oğlu için, kimi zaman da bir sevgili yâri için gözyaşı döker. Hasretliğin bitmesi için gün sayılır. Ayrılık, gözyaşı da olsa sonuçta askerlik kutsal bir görevdir. Muş'ta askere giden gençler için oldukça görkemli düğünler hazırlanır. Askere gidecek gencin arkadaşları tarafından bir araba hazırlanır ve süslenir. Arabayla birlikte davul, zurna ekibi alınarak gencin evinin önüne gidilir. Davul, zurna eşliğinde halaylar çekilir. Bu sırada askerliği ve beraberinde gelen ayrılığı işleyen mâniler söylenerek askere gidecek olan genç uğurlanır.

Muş merkezde oturan kaynak şahıslarımızdan Yusuf Mentеше söylediği mânilerin ardından bizi Muratpaşa Mahallesi'ndeki 'Ozan Bulağı'na götürdü. Ozan Bulağı, kavak ağaçlarının arasında, etrafı yeşilliklerle dolu, oldukça dinlendirici bir alanda bulunan çeşmedir. Bir köprünün kenarında bulunan bu çeşmenin başında geçmiş zamanlarda, çeşitli eğlenceler düzenlenmiş. Başka yerlerden gelen ozanlar, saz eşliğinde mânileri birbiri ardınca sıralar, türküler söylemiş. Halkı, güzel bahar günlerinde bir

araya toplayan bu eğlencelere herkes büyük ilgi gösterirmiş. Bu ozanlar birkaç gün Muş'ta kalır, birçok ev sahibi tarafından misafir edilirmiş. İlbaharda yapılan bir eğlence esnasında ozanlar saz eşliğinde mânileri ve türküleri sıralarken kum fırtınası çıkmış. Bu fırtınada orda bulunan iki asker şehit düşmüş. Bu felaketin ardından bir daha da 'Ozan Bulağı' nda eğlence düzenlenmemiş, bu mekân gün geçtikçe önemini yitirmiş, halk arasında sadece adı ve yaşanan üzücü olay kalmış. Buna rağmen 'Ozan Bulağı' ve mâni söyleme geleneğinin Yusuf Menteşe gibi genç kaynak şahıslar tarafından bilinmesi, sonraki nesillere aktarılması oldukça sevindirici bir durumdur.

Muş'ta, mâni söyleme geleneğinin oldukça yaygın olduğunu, kaynak şahıslarımızdan birkaçının öğrenci olmasından daha iyi anlıyoruz. Gençlerin oldukça zengin bir mâni hazinesine sahip olması ve bunları unutmayıp gelecek nesillere aktararak bu hazineye sahip çıkması, Türk kültürü ve folkloru açısından gurur vericidir. Biz de bu hazineyi kaybetmemek ve bu hazinenin unutulmasını önlemek adına yaptığımız bu çalışmayla üzerimize düşen önemli bir vazifeyi yerine getirdiğimiz kanısındayız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MUŞ'TAN DERLENEN MÂNİLERİN TASNİFİ

Anonim şekillerimizden olan mâniler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda mânilerle ilgili tasniflere de yer verilmiştir. Pertev Naili Boratav'ın, Sami Akalın'ın, Şükrü Elçin'in, Doğan Kaya'nın, Hasan Göksu'nun, Niyazi Eset'in, Ahmet Talat Onay'ın, Cem Dilçin'in tasniflerine Birinci Bölüm'de yer verildiğinden tekrara düşmemek için bu bölümde belirtilmedi. Çalışmamızda, yapılan bu tasnifleri esas olarak Muş'tan derlediğimiz mânileri şu şekilde tasnif ettik:

A. Yapılarına göre mâniler

1. Hece sayısına göre mâniler
 - 1.1. Hece sayısı yediden az olan mâniler
 - 1.2. Hece sayısı yedi olan mâniler
 - 1.3. Hece sayısı yediden fazla olan mâniler
2. Mısralarına göre mâniler
 - 2.1. Düz mâniler
 - 2.2. Cinaslı mâniler
 - 2.3. Yedekli mâniler
3. Kafiye yapısına göre mâniler
 - 3.1. Kafiyesi a a b b şeklinde olan mâniler
 - 3.2. Kafiyesi x a x a şeklinde olan mâniler
 - 3.3. Kafiyesi a a a a şeklinde olan mâniler
 - 3.4. Kafiyesi a b a b şeklinde olan mâniler

B. Temalarına göre mâniler

1. Sevda ile ilgili mâniler
 - 1.1. Aşka davet
 - 1.2. Sevgiliye yalvarış ve yakarış
 - 1.3. Sevgilinin güzelliği
 - 1.3.1. Sevgilinin saçları
 - 1.3.2. Göz ve bakış
 - 1.3.3. Kaş ve kirpik
 - 1.3.4. Boy ve yürüyüş
 - 1.4. Gizli sevda

- 1.5. Karşılıksız seveda
- 1.6. Sevdanın gücü
- 1.7. Sevdadan hastalanma
- 1.8. Araya engellerin girmesi
- 1.9. Gönlün seçim hürriyeti
- 1.10. Sevdanın yaşı
- 1.11. Sevgilinin küsmesi
2. Güzellik ve çirkinlikle ilgili mâniler
3. Dertle ilgili mâniler
4. Umutla ilgili mâniler
5. Sabırla ilgili mâniler
6. Felekle ilgili mâniler
7. Nazarla ilgili mâniler
8. Zamandan şikâyetle ilgili mâniler
9. Ömür ve ölümlle ilgili mâniler
10. Kaderle ilgili mâniler
11. Kıskançlıkla ilgili mâniler
12. Vefasızlıkla ilgili mâniler
13. Evlat sevgisiyle ilgili mâniler
14. Anneyle ilgili mâniler
15. Kardeşle ilgili mâniler
16. Gelin - kaynanayla ilgili mâniler
17. Gurbetle ilgili mâniler
18. Mektupla ilgili mâniler
19. Yetim kalmak ve garip olmakla ilgili mâniler
20. Küçümsemeye ilgili mâniler
21. Dağlarla ilgili mâniler
22. Bekârlıkla ilgili mâniler
23. Evlilikle ilgili mâniler
24. Unutulmakla ilgili mâniler
25. Soy - sople ilgili mâniler
26. Mertlikle ilgili mâniler

27. Düşmanlıkla ilgili mâniler

3.1. Yapılarına göre mâniler

3.1.1. Hece sayısına göre mâniler

Mâniler, genellikle yedi hece ile söylenir. Bunun dışında dört, beş, altı, sekiz heceli düz mânilerin de olduğu bilinmektedir. Böyle mânilerde durak sorunu ile karşılaşmamız mümkündür. Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında yedi heceli olmayan mânilere de rastladık. Derlediğimiz mânileri hece sayısı bakımından şu şekilde inceledik.

3.1.1.1. Hece sayısı yediden az olan mâniler

Mânilerin bir kısmının hece sayısı yedi heceden daha azdır. Derlediğimiz mâniler arasında 9 dörtlüğün hece sayısının yediden az olduğunu tespit ettik. Bu dörtlüklerin bazısı dört heceli, bazısı beş heceli, bazısı altı hecelidir. Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında dört heceli mânilere de rastladık. Derlediğimiz dört heceli mânilerin bilmece olarak dilden dile dolaştığını gördük. Bilmecelerin mâni şeklinde olmasını, mâninin halk arasında yaygın olarak söylenen halk şiirimiz olmasına bağlamaktayız. Derlediğimiz dört heceli, bilmece olarak söylenen mânilerinden birkaçına yer verelim.

Dağdan gelir	Kara deve
Daştan gelir	Girmez eve
Başı püsküllü	Kes başını
Eniştem gelir (Uçkun)	Girsin eve (Şemsiye)
(138)	(172)

Kara katır

Yana yatır

Kalkar otlar

Yine yatır (Makas)(172)

Derlediğimiz mâniler arasında beş heceli mâni örneklerine de rastladık:

Şahin pençesinde	O yani mermer
Yavru kuş gibi	Bu yani mermer
Yandı ah bağrım	İçinde de var
Oldu şiş gibi	Bir sari Ömer
(208)	(192)

Adımdır Gonca
Soyadım Yonca
Beni unutma
Ömrün boyunca

(108)

Kaynak şahıslarımızdan dinlediğimiz bazı mânilerin altı heceli olduğunu gördük. Bunlardan üç dörtlüğe aşağıda yer verdik:

Denizde bir gemi
Ben ise yelkeni
Mânimi duyunca
Hatırlarsın beni

(143)

Kalbimi delen ok
Seni sevenler çok
Seni benim kadar
Seven kimse yok

(169)

Muş'un düz yolları
Güzeldir kızları
Hele mânileri
Yakar insanları

(189)

3.1.1.2. Hece sayısı yedi olan mâniler

Mânilerin çoğunlukla $4 + 3 = 7$ heceyle söylenme özelliğini derlediğimiz mânileri incelediğimizde bir kez daha gördük. Bu özellik, mânileri diğer nazım şekillerinden ayıran başlıca özelliğidir. Derlediğimiz mânilerden 779 dörtlüğün hece sayısının yedi olduğunu tespit ettik. Yedi heceli mânilerden iki dörtlüğe aşağıda yer verdik.

İndim punar başına
Sabun goydum daşına
Can gurban canım gurban
Gaynımın gardaşına

(167)

Furun üstünde kürek
Yene yandı bu yürek
Her dertlere dayandın
Buna da dayan yürek

(149)

3.1.1.3. Hece sayısı yediden fazla olan mâniler

Bazı mânilerin hece sayısı $4 + 3 = 7$ 'den fazladır. Böyle mânilerde hece sayısı genellikle $4 + 4 = 8$ hecedir. Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğu için anlamda bir

değişiklik yapılmadan sözcüğe hece eklenerek, hece sayısı artırılabilir. Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında 7 dörtlüğün sekiz heceli olarak söylendiğini gördük. Bunlardan iki dörtlüğe yer verelim:

Bizim Muş'un minaresi
Yıkılsın kale mahlesi
Bir yanımı kuş kurt yemiş
Bir yanımı aşk yarasi

(126)

Bizim Muş'ta bağ olur mu
Kara giysem al olur mu
Küçük yaşta yetim kalan
Yüreği dertsiz olur mu

(126)

3.1.2. Mısralarına göre mâniler

Mânilerin büyük bir kısmı dört mısralıdır. Mâni üzerine çalışma yapan araştırmacıların çoğu bu görüşte birleşmişlerdir. Buna karşılık araştırmacılardan Niyazi Eset ve Hasan Göksu'nun mânilerde mısra sayısının daima çift olma zorunluluğunu kabul ettiklerini daha önce belirtmiştik. Sami Akalın, Cem Dilçin, Seyfi Karabaş gibi araştırmacılar ise böyle bir zorunluluğu kabul etmezler. Bu konuda bizim görüşümüz Sami Akalın, Cem Dilçin, Seyfi Karabaş'la aynı yöndedir. Mânilerde mısra sayısının çift olma zorunluluğu yoktur. Mânilerin mısra sayısını belirli kalıplara bağlamak kanaatimizce doğru değildir. Biz de derlediğimiz mânileri mısralarına göre şu şekilde tasnif ettik:

3.1.2.1. Düz mâniler

Dört mısradan oluşan ve her mısrası $4 + 3 = 7$ heceli olan mânilerdir. Düz mâniler, kafiyesi cinassız mânilerdir. Düz mâniler, mâninin bütün özelliklerini taşırlar. Bu sebeple düz mânilere 'tam mâni' de denilmektedir.

Muş'tan derlediğimiz mânileri incelediğimizde en çok düz mâni örneğine rastladık. 704 mâninin düz mâni özelliğini taşıdığını tespit ettik. Aşağıda iki düz mâni örneğine yer verdik:

Mâniye melez derler
İlden ile gez derler
Mâniye doyum olmaz
Dillerde çerez derler

(182)

Maydonos demet demet
Yârimin adı Memet
Memet benim olursa
Mekânım olur cennet

(184)

3.1.2.2. Cinaslı mâniler

Kafiyeleri cinaslı olan mânilere cinaslı mâni denir. Muş'ta 87 cinaslı mâni örneğine rastladık. Özellikle Bulanık'ın Arakonak köyünde oturan Mustafa Dudunalı ve oğlu Rıfat Dudunalı'nın söylediği mânilerin hemen hemen hepsi cinaslı mâni özelliği taşımaktaydı. Derlediğimiz cinaslı mânilerin iki tanesini inceleyelim:

Gala çek
 Galyon doldur **gala çek**
 Çirkin kahrı çekeceğin
 Get Sinop'ta **gala çek**
 (150)

Rıfat Dudunalı'dan derlediğimiz yukarıdaki mânide 'gala çek' sözü ikinci ve dördüncü mısralarda tekrarlanmaktadır. Her iki mısradaki sözcüğün yazılışı aynı olmasına rağmen, farklı anlamda kullanılmaktadır. Rıfat Dudunalı'dan öğrendiğimize göre ikinci mısradaki 'gala çek' sözcüğü 'külü çek, çıkar' anlamında, dördüncü mısradaki 'hapis çek' anlamında kullanılmaktadır. 'Gala çek' her iki mısradaki yazılışına rağmen farklı anlamda kullanıldığından cinaslı olarak kullanılmıştır.

Kar daşı
 Karlı dağdan **kar daşı**
 Hasta gönlü nar ister
 Benim gönlüm **kardaşı**
 (171)

Bulanık'ın Yoncalı Beldesi'nde Ekber Çaydaş'tan derlediğimiz yukarıdaki mânide cinaslı mâni örneğidir. İkinci mısradaki söylenen 'kar daşı' sözcüğü 'dağ başına yağmış olan karı başka bir yere taşımak' anlamında kullanılmıştır. Dördüncü mısradaki ise 'kardeşi' anlamındadır. Sözcüğün yazılışı her iki mısradaki yazılışına rağmen cümleye kazandırdığı anlamlar farklıdır. 'Kardaşı' sözcüğü cinaslıdır.

3.1.2.3. Yedekli mâniler

Mânilerin dört mısra üzerine kurulduğunu belirtmiştik. Bazı mânilerde mısra sayısı dörtten fazladır. Böyle mâniler yedekli mâni olarak adlandırılmaktadır. Derlediğimiz mâniler arasında 4 mâninin yedekli mâni olduğunu tespit ettik. Muş'tan derlediğimiz iki tane altı mısralı mâniye örnek verebiliriz:

Gış günü tuttun yahamı
 Goymadın yaza gönül
 Geyindim zeri zerbabı
 Döndün gülgeze gönül
 Geze geze men usandım
 Sen galdın teze gönül

(155)

Garpuz kestim soyudu
 Yâr dizimde uyudu
 Garpuzu bıçahladım
 Dört yanın saçahladım
 Dün gece hardaydın
 Yastığı gucahladım

(151)

Bulanık'tan derlediğimiz yukarıdaki mâniler, mısra sayısı bakımından düz mânilerden farklıdır. Mısra sayısı dört değil, altıdır. Yedekli mânilerde mısra sayısı altıdan fazla olabilir, buna karşılık Muş'tan derlediğimiz mâniler arasında altı mısradan fazla mısrası olan yedekli mâni örneğine rastlamadığımızdan burada yer vermedik.

3.1.3. Kafiye yapısına göre mâniler

Mânilerin kafiye yapısı genellikle a a b a şeklindedir. Mâniyi diğer nazım şeklelerinden ayıran önemli bir özellik de kafiye yapısıdır. Derlediğimiz mâniler arasında a a b a kafiye yapısına uymayan mânilerin olduğunu tespit ettik. Farklı kafiye yapısı olan mânileri aşağıda belirttiğimiz dört başlık altında tasnif ettik:

3.1.3.1. Kafiyesi a a b b şeklinde olan mâniler

Birtakım mânilerde ilk iki mısra kendi arasında kafiyeliyken üçüncü ve dördüncü mısralar da kendi arasında kafiyelidir. Bu özelliği taşıyan mâniler, kafiye yapısı bakımından mesneviye benzerler. Derlediğimiz mâniler arasında 15 mâni dördünlüğünün a a b b yapısında olduğunu gördük. Aşağıdaki mâni örneği a a b b kafiye yapısındadır:

Mâni benim ezberim a
 Kan ağlıyor gözlerim a
 İçim içim yaniyor b
 Sevdiğim evleniyor b

(182)

3.1.3.2. Kafiyesi x a x a şeklinde olan mâniler

Bazı mânilerde, birinci mısra ile üçüncü mısra serbest, ikinci ve dördüncü mısralar kendi arasında kafiyelidir. Muş'ta yaptığımız derlemede 16 mâni dördünlüğün x a x a kafiye yapısında olduğunu gördük. Aşağıda x a x a kafiye yapısında olan mânilere bir örnek verdik:

Sungu yolun başında	x
Bir taş buldum oturdum	a
Yıldızları sayarken	x
Birisine vuruldum	a (207)

3.1.3.3. Kafiyesi a a a a şeklinde olan mâniler

Bazı mânilerde dört mısranın kendi arasında kafiyeli olduğunu gördük. Muş'tan derlediğimiz mânilerden 22 mâninin a a a a şeklinde kafiyelendiğini tespit ettik. Bu mânilerden bir örnek verelim:

Aya baktım ay beyaz	a
Kıza baktım kız beyaz	a
Cebe baktım para az	a
Bu kız bana yaramaz	a (119)

3.1.3.4. Kafiyesi a b a b şeklinde olan mâniler

Birtakım mânilerde ise birinci mısra ile üçüncü mısranın kendi arasında kafiyeli, ikinci mısra ile dördüncü mısranın kendi arasında kafiyeli olduğunu gördük. Çalışmamızda yer alan mânilerden 9 mâninin a b a b şeklinde kafiyelendiğini tespit ettik. Aşağıdaki mâni de a b a b kafiye yapısına sahiptir:

Al hançeri vur kalbime	a
Kalbim kana bulansın	b
Fazla derine inme	a
Çünkü orda sen varsın	b (110)

3.2. Temalarına göre mâniler

Sahadan derlediğimiz mânileri incelediğimizde hemen hemen her konuda söylenmiş mâni olduğunu tespit ettik. Buna bağlı olarak mânilerin halk arasında oldukça yaygın olan bir nazım şekli olduğunu söyleyebiliriz. Sevda, aşka davet, sevgiliye yalvarış, umut, felek, düşmanlık, nazar, ölüm, dağlar, vefasızlık ... konular üzerine söylenmiş mânileri çalışma sahamızda derledik. Derlediğimiz mânileri temalarına göre şöyle tasnif ettik:

3.2.1. Sevda ile ilgili mâniler

Mâniler, sevdayı en güzel şekilde ifade etmenin aracıdır. Anadolu delikanlısı sevgilisine çoğu kez mânilerin dili ile açılır, sevdalısının niyetini de yine söylenen bir mâniden öğrenir. Bu yönüyle mânilere sevda habercileri de diyebiliriz. Sevdalılar arasında serbestçe konuşup anlaşmayı sıkı yasaklara bağlayan toplum, sevdalıları

mânilerle anlaşma yoluna yöneltmiştir. Birbirleriyle açık konuşmayan âşıklar, duygularını masumca mânilerde dile getirmiştir. Bir nev’i yasakların kapısı aralanmıştır. Sevenler de mânilerin açtığı bu kapıdan sıkça faydalanmış, mânilerin diliyle duygularını birbirlerine ifade etmişlerdir.

Mânilerde yer verilen en önemli tema, sevgidir. Halk edebiyatı nazım şekilleri arasında sevda teması, en açık şekilde mânilerde dile getirilmiştir. Bu yönüyle mâniler halk arasında dilden dile dolaşarak yayılmıştır. Mânilerde işlenen sevda, hiçbir sınır ve sınırlamaya bağlı kalmamıştır. Mânilerde duygular ifade edilirken çekinilmemiştir. Bazı mânilerde itiraflar birbiri ardınca sıralanmıştır. Duygularını açıkça ortaya döken kız veya erkek, söylediği mâniden sonra rahatlamıştır. İlhan Başgöz’ün de belirttiği gibi “Halk edebiyatı nev’ilerimiz içinde ‘mücerretten’ en uzak sevgiyi mânilerde buluruz”.¹⁶⁴

Mânilerin dört mısrasında yoğrulmuş olan sevda, farklı yönleriyle dile getirilmiştir. Her bir mânide sevdanın aşkın farklı bir yansıması vardır. Kimi mânide aşka davet, kimisinde sevdadan hastalanma, kimisinde sevgilinin güzelliği vardır. Muş’tan derleme yaparken aşkı, sevdayı dile getiren birçok mâni dinledik. Muş’tan derlediğimiz sevda temasını işleyen mânileri de şu şekilde inceledik:

3.2.1.1. Aşka davet

Mânilerde duygular çok serbest ve açık bir şekilde ifade edilmiştir. Birbirini seven erkek ve kız, kalbini yakıp kavuran aşk ateşini mânilerden faydalanarak söndürebilmiştir. Bazen kız, bazen erkek, sevdiğini aşka davet etmiştir. Anadolu’da erkeklerin kızlara göre daha rahat olması, çoğunlukla erkeklerin kızlara duygusunu açmasına yol açmıştır. Anadolu erkeği söylediği mâniyle sevdiğini büyük bir aşk yaşamaya çağırır:

Alçah otur aya bah
 Üskek otur çaya bah
 Kız Mevlânı seversen
 Üzün döndür bize bah

(110)

Sevdalandığı kıza duygularını ifade etmek için söylenen yukarıdaki mâni, aşka davetin en güzel örneğidir. Mânide erkek, kızın dönüp kendisine bakmasını, kendisiyle

¹⁶⁴ İlhan Başgöz, **Mânilerimizden**, Ankara, 1957, s. 32.

ilgilenmesini ister. Dönüp bakarsa büyük bir aşk başlayacaktır. Başka hiçbir nazım şeklinde duygular böylesine cüretkâr bir şekilde ifade edilmemiştir.

Bal mısın arı mısın
Dağların karı mısın
Sana bir çiçek versem
Bilmem ki alır mısın

(122)

Yukarıdaki mânide bir görüşte aşk vardır. Âşık olan delikanlı öncelikle sevgilinin güzelliğinden bahseder. Daha sonra ona karşı hissettiği duyguları ifade etmesi gerekir. Bunun için çiçeklerin dilinden faydalanır. Sevgilisine çiçek uzatır. Kız çiçeği alırsa, erkek duygularına karşılık görecektir. Eğer çiçeği almazsa delikanlı reddedildiğini anlayacaktır. Bütün bu duygular, mânilerin aracılığıyla çok rahat bir şekilde sevgiliye ulaşır.

3.2.1.2. Sevgiliye yalvarış - yakarış

Sevdiğine açılmanın rahatlığını yaşayan âşık, bu kez ne karşılık alacağını merakı içindedir. Âşığın yüreğindeki sevda ateşi, yüreğini yakıp kavurmaktadır. Âşık, bundan sonra duygularının karşılık görmesi, sevdiğinin kendisini kabul etmesi için ona yalvarır.

Bu dağın ardı mantar
Gün be gün derdim artar
Gel derdimin ortağı
Beni bu dertten kurtar

(128)

Sevda ateşinin bacayı sardığı, gün be gün alevlendiği, yukarıdaki mânide ifade edilmektedir. İçinde bulunulan bu durumdan ancak sevgilinin vereceği olumlu cevapla kurtulmak mümkündür.

Âşık olanın gözüne uyku girmez. Artık gece ve gündüzün farkı yoktur. Sevdiğinden cevap bekleyen, onun duygularını bilmeyen âşık için geceler çekilmez olur.

Geceler ay geceler
 Ay batar ay geceler
 Seni gören gözlerim
 Ne yatar ne geceler

(153)

Yukarıdaki mısralarda âşık olanın, sevda çekenin durumu en güzel şekilde ifade edilmektedir. Duygulara karşılık görmek için bir çeşit yalvarış vardır. Uykusuz geçen, uzun gecelerin kalbi yaralayışı dile getirilir.

3.2.1.3. Sevgilinin güzelliği

Mânilerdeki yâr biriciktir, yâr gibi yoktur. Her şeyden kıymetlidir. Mânilerde yârin kıymeti gibi güzelliği de ifade edilmiştir. Teşbihlerden faydalanılarak mısralara sevgilinin resmi çizilmiştir. Bütün güzelliğiyle sevgiliyi mânilerde görmek mümkündür. Güzellik, sevgiyle ölçülür. Ne kadar seversen, yâr o kadar güzeldir. Mânilerde yârin güzelliği tek yönlü ifade edilmez. Yâr, birçok yönden methedilir. Mânilerde yer verilen sevgilinin güzelliğini şu şekilde tasnif ettik:

3.2.1.4. Sevgilinin saçı

Sevgili her şeyiyle güzeldir. Sevgilinin saçı, kaş, gözü, boyu âşığın aklını başından alır. Sevgilide en çok dikkati çeken onun saçıdır. Saçlar genellikle dağınık, perişan, halka halka, büklüm büklümdür. Rengi çoğunlukla siyahtır, kokusu ise gül gibidir.

Pencerede oturmuş
 Kitap almış ohuyor
 Perçemine gül tahmış
 Sallandıkça kohuyor

(195)

Bu mânide de görüldüğü gibi sevgilinin saçı, âşık için çok önemlidir. Gül gibi kokan saç, âşığın yüreğinin çarpmasına sebep olur, âşığı daha çok aşka bağlar.

A kara kız kara kız
 Saçlarını tara kız
 Gönlüm uçtu yuvadan
 Perçeminde ara kız

(108)

Yukarıdaki mânide, divan şiirinde yer alan bazı hususiyetleri görüyoruz. Divan şiirinde, âşığın gönlü parça parça olmuştur ve her bir parçası sevgilinin saç tellerinin ucunda asılıdır. Bu mânide âşığın gönlü yuvadan uçmuştur ve sevgilinin siyah saçlarının arasına gizlenmiştir. Bu yönüyle yukarıdaki mâni, divan şiiriyle benzer özellikler taşımaktadır.

3.2.1.5. Göz - bakış

Göz, dolayısıyla bakış, Türk şiirinde önemli bir yer tutar, şiirimizde sıkça geçer. Bir bakışla nice canlar yakılır, o bakış bir daha unutulmaz. Mânilerimizde de sevgilinin güzelliğinden bahsedilirken gözlere, can yakıcı bakışlara değinilir. Kimi zaman konuşmak yerine, sevdalılar bakışarak anlaşılır. Masum bir bakış, her şeyi anlatmaya yeterli olmuştur. Sevgilinin bir bakışı, âşığın gönlünü ok gibi delip geçer.

Bulanığın taşları

Cıvıl cıvıl kuşları

Heç ahlımdan çıkmıyor

Yârimin bahışları

(133)

Ceylan gibi baharsın

Gönülleri yaharsın

Bir içim su gibisin

Kalpten kalbe aharsın

(135)

Mânilerde, ilk görüşte aşk vardır. Aşkın ilk görüşte başlamasında çoğunlukla bakış ve gözler etkili olmuştur. Yukarıda yer verdiğimiz mânilerde de unutulmayan, akıldan çıkmayan bakışlar ifade edilmektedir. Ceylan, gözlerinin güzelliğinden dolayı mânilerde sıkça yerini almıştır. Yâr, güzel gözlerinden ve anlamlı bakışlarından dolayı ceylana benzetilmiştir.

Deniz ne kadar serin

Senin en güzel yerin

Yahtı yandırdı beni

Canım ela gözlerin

(142)

Göz, insanları derinden etkiler. Güzel gözler, yüze derin anlamlar katar. Gözün rengi, çekici şekli âşığı yakıp yandırır. Yukarıda yer verdiğimiz mânide de ela gözlerin âşığı nasıl etkilediği, gönlünü nasıl yaktığı ifade edilmektedir.

3.2.1.6. Kaş - kirpik

Mânilerimizde yer alan kaş ve kirpik, sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlardır. Kaş ve kirpik, çoğunlukla gözle birlikte tasavvur edilir. Kaş yay gibi, kirpik ise ok gibidir. Yay okla birleşince âşığın gönlünü deler.

Minarenin alemi
Kaşlar kudret kalemi
Madem doktor değildin
Niye açtın yaremi

(188)

Mânilerde sevgilinin güzelliğinden bahsedilirken mutlaka kaşlara da yer verilir. Yukarıdaki mânide, âşığın hastalanmasına, acı çekmesine sebep olan sevgilinin, güzelliğinden bahsedilmektedir. Sevgilinin kaşları kusursuzdur, kalemle çizilmiş gibi düzgün ve güzeldir.

Kaşlarla birlikte, kirpikler de önemlidir. Kirpik ok gibidir, atılınca âşığın gönlüne saplanır. Aşağıdaki mânide kirpiklerin uzun olması, ön plânda tutulmuştur. Sevgilinin kirpiği o kadar uzundur ki kaşa değer. Sevgili benzersiz ve kusursuz güzelliğinden dolayı yedi kardeşe bedeldir.

Su gelir daşa değer
Kirpikler gaşa değer
Ele bir yâr sevmişem
Yedi gardaşa değer

(206)

3.2.1.7. Boy - yürüyüş

Sevgilinin salınarak yürüyüşü, âşığın aklını başından alır. Cilveli bir yürüyüş, sevgilinin güzelliğine ayrı bir hava katar. Âşığın peşinden koşmasını sağlar.

Gidenin üçü güzel
Ardında saçı güzel
Saçı başını yesin
Yolda yürüşü güzel

(156)

Yukarıda yer verdiğimiz mânide de görüldüğü gibi, yârin yürüyüşü bazen güzelliğinden daha çok ön plâna çıkar. Çünkü yârin yürüyüşü, herkesin yürüyüşü gibi değildir. Salınarak ve cilveli bir yürüyüşür, çok canlar yakar.

Güzelliği tamamlayan başka bir unsur ise, yârin boyudur. Sevgili uzun boyludur. Boy, servi gibidir. Sevgili, güzelliğinden ve uzun boyundan dolayı büyük bir kalabalık içinde bile kolayca fark edilir. Aşağıda yer verdiğimiz mânide de, selvi boylu yâri gelince âşığın ne kadar mutlu olduğunu görmek mümkündür.

Karanfil oylum oylum
Geliyor servi boylum
Servi boylum gelince
Şad olur benim gönlüm

(174)

3.2.1.8. Gizli sevda

Sevdalanma, kızın oğlana, oğlanın kıza hayranlık duygusuyla başlar. Bazen sevda, açık bir şekilde ifade edilmez. Sevdaların gizli kalmasında çoğunlukla törelerin ve çevrenin etkisi vardır. Töreler, duyguların ifade edilmesini bazı yasaklara bağlamıştır. Bazen de duyguları ifade etmede bir çekingenlik yaşanır. Dolayısıyla bu sebeplerden sevgililer arasında gizli bir aşk başlar.

Gidene bah gidene
Güller darmış dikene
Allah sabırlar versin
Gizli sevda çekene

(156)

Yukarıdaki mâniyi incelediğimizde, her mısra buram buram sevda kokmaktadır, fakat bu sevdadan kimsenin haberi yoktur. Duygular içten içe yaşanmaktadır. Duyguların ifade edilmeyip gönülde büyütülmesi âşığa daha çok acı çektirir. Buna bağlı olarak gizli sevda çekene üçüncü mısradaki olduğu gibi ‘Allah sabırlar versin’ demek yerinde olur.

Karanfilem bir sini
Men sevdim birisini
Boynumu da vursanız
Demerem doğrusunu

(174)

Bu mânimizde de gizli bir sevda söz konusudur. Sevdaya karşı çıkanlardan sakınmak için duyguları gizlemek gerekir. Karşı çıkanlar kimi zaman aile, kimi zaman gelenek göreneklerdir. Mânide, sevdanın açığa çıkması durumunda yaşanacak kötü olaylar yüzünden gizli sevda çekmek tercih edilmiştir.

3.2.1.9. Karşılıksız sevda

Mânilerde dile getirilen sevda sözlerine her zaman karşılık verilmemiştir. Bazen duygular tek taraflı yaşanmıştır. Yüreği yakıp kavuran sevda ateşi karşılık görmeyince daha yakıcı, daha acı verici olmuştur.

Güvercin vurdum gahmaz
Ganı sel olup ahmaz
Öyle bir yâr sevmişem
Dönüp yüzüme bahmaz

(163)

Yukarıda yer verdiğimiz mânide de görüldüğü gibi duygular karşılıksızdır. Mâninin üçüncü ve dördüncü mısralarında da belirtildiği gibi öyle bir yâra gönül verilmiştir ki o yâr bir bakışı bile âşığından esirger, dönüp âşığın yüzüne bakmaz.

Yârin duyguları ne olursa olsun, âşık bu sevdadan vazgeçmez. Yâr, sevmediğini, bir şey hissetmediğini söylese de, âşık için bir şey değişmez. Sevmeye, aşk acısı çekmeye devam eder. Aşağıda yer verdiğimiz mânide de bu durum sevgiliye açıkça söylenmektedir.

Sevsen de sevmesen de
Sevgilim demesen de
Ben seni seviyorum
Sevme beni desen de

(203)

3.2.1.10. Sevdanın gücü

Anadolu delikanlısının yaşadığı seveda çok derindir. Geçici, kısa süreli sevdalar yaşamaz. Sevdiği uğruna canını vermeye bile razıdır. Hiçbir şey onu bu sevdadan vazgeçiremez. Duyguları çok güçlüdür. Bu durum, sevdalı kızlar için de aynıdır. Karşılıklı yaşanan seveda, dağı delecek kadar güçlüdür. Sevdalı gençler ne aileleri, ne de töreleri dinler. Dinledikleri tek şey; duygularıdır. Anadolu'daki bu duygu yoğunluğu, dilden dile dolaşan mânilere de yansımıştır.

Yarım alma

Yemeğe yarım alma

Azrail gurban olam

Canım al, yârım alma

(217)

Sevdalılarının dilinde yaşanan, yukarıdaki mısralar sevdanın gücünü yansıtmaktadır. Yâr, her şeyin üstündedir. Gerekirse Azrail'e can teslim edilir, ama yâr verilmez.

Kebap üste naz üste

Yürek yanar köz üste

Goy beni öldürsünler

Bir alagöz gız üste

(178)

Bacası dört köşeli

İçi mermer döşeli

Karlar gibi eridim

Ben bu aşka düşeli

(120)

Sevdalılarının neler yaşadığı, hangi duygular içinde oldukları yukarıdaki mânilerde görülmektedir. Seveda yüzünden yüreklerin yandığı, âşığın kar gibi eridiği açıkça ifade edilmektedir. Mânide de görüldüğü gibi, yâr için ölüm bile göze alınmıştır. Duyguların ifadesi olan yukarıdaki mânilerde, sevdanın gücünü gönlümüzde hissetmekteyiz.

3.2.1.11. Sevdadan hastalanma

Mânilerde sıkça rastladığımız temalardan biri de sevdadan dolayı başa gelen, çekilen hastalıklardır.

Yara bende

Dert bende yara bende

Lokman hekim neylesin

Çekilmez yara bende (216)

Yukarıdaki mânide de görüldüğü gibi sevda hastalığının dermanı yoktur. Her türlü derde çare bulan Lokman Hekim bile aşk derdine, hastalığına derman bulamaz. Bu öyle bir hastalıktır ki tek tabip yârdır. Hastalık ancak yâra kavuşunca geçecektir.

3.2.1.12. Araya engellerin girmesi

Mânilerde bazen sevdalılarının kavuşmadığı görülür. Bunun sebebi, araya giren engellerdir. Bu engel ya anne, baba ya da sevgiliyi elden almaya çalışan bir rakiptir. Araya giren kim olursa olsun bu kişiye beddua etmekten çekinilmemiştir.

Ezim ezeden oğlan

Bıyık bezeden oğlan

Babam sana gız vermez

Get para gazan oğlan

(149)

Nahçıvan yaslı yolu

Sular geldi bastı yolu

Men giderdim yâr yanına

Namerd oğlu kesti yolu

(190)

Yukarıdaki mânilerde sevgiliye kavuşmanın zor olduğunu görmek mümkündür. Araya engeller girmiştir. Birinci mânide baba engel olmuşken, ikinci mânide namerd rakip engel olmuştur. Bu durumlara mânilerde sıkça rastlamaktayız. Bazen araya girenin komşu olduğunu görmekteyiz. Hain komşuların da mânilerimizden nasibini aldığını aşağıdaki mânide görmemiz mümkündür:

Mavi giymesin uymaz

Gözüm sana hiç doymaz

Seni görmek isterim

Hain komşu bırakmaz

(184)

3.2.1.13. Gönlün seçim hürriyeti

Anadolu'daki genç kızlar, delikanlılar, yüreğinin sesini dinler. Gönül kimi severse, yâr 'o' olur. Kim olursa olsun, ne söylerse söylesin kimseye kulak asılmaz. Sevda ne kadar acı verirse versin anadan, babadan geçilir, yârdan geçilmez.

Kahve biştiği yerde

Bişip taşıdığı yerde

Güzel çirkin aramaz

Gönül düşdüğü yerde (168)

Âşık için sevgilinin dış görünüşünün çok önemli olmadığı yukarıdaki mânide ifade edilmektedir. Bu sebeple güzel, çirkin aranmaz. Gönül kuşu uçup nereye konmuşsa o, güzeldir. Herkes için kendi yârî en güzeldir, kusursuzdur. Gönül yârini seçmede serbesttir, engel tanımaz.

3.2.1.14. Sevdanın yaşı

Mânilerin birbiri ardınca sıralanmaya başladığı dönemi ‘mâni çağı’ olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Gönüle sevda kıvılcımının düştüğü bu çağ oldukça erken başlar. Okul sıralarındayken yazılan hatıra yazılarında sevdanın en yücesinden bahseden mânilere yer verilir, duygular dört mısırda kendini bulur. Mâni çağı diye ifade ettiğimiz bu dönem erken başladığı gibi mânilerde de hayran olacak veya olunacak yaş 12 – 16 olarak belirlenir. Sevda çağının bu dönemlerde başladığını aşağıdaki mâniden öğreniyoruz:

Punarin başındayım
On iki yaşındayım
On iki yaştan beri
Sevdanın peşindeyim
(197)

Duyguların bu kadar açık ifade edildiği başka bir nazım şekli var mıdır? Kültürümüz gereği 12 yaş, sevda için oldukça küçüktür. Anne, babaya bu duyguları ifade etmek mümkün değildir. Buna rağmen, mânilerden faydalanılarak sevda açığa çıkarılır.

Sevgililerin birbirini rahat görmesi pek kolay değildir, gelenek göreneklerimiz buna izin vermez. Sevdalıların birbirini görebileceği en uygun yer, çeşme başıdır. Kovanı eline alan güzel, sevdalısını görmek için çeşmeye gider. Çeşme başı, görüşmek için bir araçtır. Yukarıdaki mâninin ilk mısrasında 12 yaşında sevdaya düşen âşığın pınar başında olduğunu görüyoruz.

Muş’un karlı dağlarında
Gül kopardım bağlarında
Öyle bir yâr sevdim ki
On altı yaşlarında
(189)

Mânilerde tarif edilen gül kokulu yârin eşi benzeri yoktur. 16 yaşlarındaki genç, henüz hayatının baharındadır. Sevdalı gence çevresindeki her şey çok güzel görünür. Hayattaki sorunlar onun için çok önemli değildir. 16 yaşın verdiği rahatlıkla sadece yârini düşünür. Sevip sevildiği sürece de mutluluğu devam eder.

3.2.1.15. Sevdalıların küsmesi

Bazen sevdalıların arasına ‘kara kedi’ girer. Birbirini çok seven iki insan, bu sevgiye rağmen küser ve konuşmaz. Çoğunlukla bu küskünlükler naz yapmak amacıyla başlar. Nazlı yâr, bazen söylenenleri ya da yapılanları yanlış anlar ve âşığıyla konuşmaz. Âşık da tekrar konuşması için alttan almaya başlar.

Almalar dilim dilim
Gel otur benim gülüm
Ne dedim neden küstün
Lal olsun benim dilim

(111)

Yukarıdaki mânide, kendisine küsmüş yâriyle yeniden barışmak için alttan alan bir sevgilinin ifadelerine yer verilmiştir. Âşık, söylediği sözlerle yâri incittiği için kendisine beddua eder. Yârini küstürmektense lal olmayı tercih eder.

Bazen iki âşık da barışmaya yanaşmaz. Biri diğerinden ilgi bekler. İlgi görmeyince diğeri de yanaşmaz. Bu durumda âşıklar barışmamakta kararlı olur. Küskünlüğe, dargınlığa inat da karışınca, durum içinden çıkılmaz bir hâl alır. Aşağıdaki mânide de ne olursa olsun barışmayacağını ifade eden bir sevgili vardır:

Bu dağı aşmağ olmaz
Ayağa basmağ olmaz
Men o yâra küsmüşem
Daha barışmağ olmaz

(128)

3.2.2. Güzellik ve çirkinlikle ilgili mâniler

Sevgilinin eşsiz güzelliğine mânilerde sıkça yer verilmiştir. Yârin boyu, saçı, gözleri, bakışı karşısındakinin aklını başından alır. Bununla birlikte yâri çirkin olanın içinde bulunduğu duruma da mânilerde değinilmiştir. Yâr, nazlıdır. Güzel yârin nazı,

kahrı çekilir ama çirkinin kahrı hiç çekilmez. Aşağıdaki mânide de çirkin kahrı çekmektense Sinop'ta hapis yatmanın daha iyi olacağı ifade edilmektedir:

Gala çek
 Galyan doldur gala çek
 Çirkin kahrın çekeceğin
 Get Sinop'ta gala çek
 (150)

Aslında gönül kimi severse güzel de 'o' dur. Bununla birlikte yâri güzel olanın daha mutlu olacağı nasihati vardır. Çirkin ile rızkın bol olmasından, bal yemektense güzel ile dilenmeye razı olunur. Aşağıdaki mânide de bu durum açıkça ifade edilmektedir:

Güvengez
 Dağda biter güvengez
 Çirkin ile bal yeme
 Güzel ile dilen gez.
 (163)

3.2.3. Dertle ilgili mâniler

İnsanoğlu hayatı boyunca dertlerle yüz yüze gelir. Dünyada insan yoktur ki, derdi olmasın. Bazen kendimizle ilgili, bazen ailemizle ilgili, bazen çevremizle ilgili birçok dertle karşılaşırız. Derdi olan kişiler, derdini içine attıkça daha çok sıkılır, bunalır. Buna karşılık derdini paylaşan kişinin derdi azalır. Acılar paylaşıldıkça azalır. Bazen açılıp konuşacak birileri bulunamayınca mânilerin gücünden faydalanılır.

Ben yaralı bir goçam
 Derdim goymaz ki gaçam
 Nerde bir dertli görsem
 Gidem derdimi açam
 (124)

Bu mânide derdinden anlamayacak birini bulamayanın duyguları işlenmektedir. Dertlinin hâlinde dertli anlar. Mâniler dertleri ifade etmede araçtır. Yukarıdaki mâni, yaralara merhem olmaktadır.

Derde kerem
 Neylesin derde kerem
 Goşmuşam gam kötanın
 Dert sürer derd ekerem

(143)

Bazı insanların ömrü dert çekmekle geçer. Sürekli sıkıntılarla karşı karşıya kalır. Yukarıdaki mânide de böyle bir ruh hâinden bahsedilmektedir. Bu mânide benzetmelerden faydalanılmıştır. Gam pulluğuyla tarlaya dert sürüp dert eken birinin sıkıntılı durumu çizilmiştir.

3.2.4. Umutla ilgili mâniler

Biz insanlar sürekli bir şeylerin umuduyla yaşarız. Çoğunlukla umut edilen, gelecekte mutlu bir yaşamdır. Küçük küçük umutlar gelecekte büyük mutlulukların habercisidir. ‘Umut, fakirin ekmeğidir’ sözü umutla yaşamanın önemini vurgular. Umudu kalmayan, hayattan bir beklentisi olmayan insan yoktur. Mânilerimizde de genç kızların, delikanlıların sevda üzerinde olan umutlarından sıkça bahsedilir.

Bu gelen nahır mıdır
 Gızaran tahıl mıdır
 Deyler yârin geler
 Ah yolu yahın mıdır

(132)

İnce çubuğ uzadım
 Uzah yollar gözedim
 Gedişini görebilmem
 Gelişini gözedim

(166)

Yukarıdaki mânilerde umutla yârinin yolunu gözetleyen âşğın duyguları ifade edilmektedir. Sevdalılar birbirinden uzakta, ayrı olsa da onları ayakta tutan kavuşacakları günün umududur. Her iki mânide de uzak yoldan gelmesi beklenen bir sevgili vardır. Gurbette olan sevgili, umutlar yitirilmeden dört gözle beklenmektedir.

Bazen insanlar yaşadıkları kötü olaylar karşısında umutlarını yitirip, umutsuzluk boşluğuna düşerler. İşte bu durumda Allah’a sığınılır. Aşağıdaki mânide yer alan ‘Bir kapıyı kapatan / Bir gün açar ağlama’ teselli mısraları, Allah’tan hiçbir zaman umut kesmemek gerektiğinin en güzel kanıtıdır.

Naçar biçer ağlama
 Gündür geçer ağlama
 Bir kapıyı kapatan
 Bir gün açar ağlama

(190)

3.2.5. Sabırla ilgili mâniler

Yaşam boyunca birçok sorunla yüz yüze gelmek an meselesidir. Küçük bir çocuktan yaşlı birine kadar herkesin ayrı ayrı sorunları vardır. Sorunların üstesinden gelmenin tek yolu sabırdır. Sabır göstererek aşılmayacak dağ yoktur. Hz. Eyyüb'ün gösterdiği sabır, Ferhat'ın sabırla dağları delmesi sabrın en güzel örnekleridir. Sabreden dervişin muradına erdiği de unutulmamalıdır. Sabır teması, mânilerimizde nakış nakış işlenmiştir. Mânilerde çoğunlukla birbirini sabırla bekleyen âşıklara rastlarız. Araya başkaları, yollar, dağlar da girse sabredilir, vuslat günü umutla beklenir.

Küçücük hark uzunu
 Yarpuz almış üzünü
 Yüz elli yıl beklerim
 Görseydim yâr yüzünü

(181)

Yukarıda da görüldüğü gibi yârin yüzünü görmek uğruna yüz elli yıl beklemeye razı olunur. Hissedilen sevginin gücünü belirtmenin yolu, gösterilecek olan sabırdır. Sabreden, sevdiğini bekler, yıllarca kavuşmasa bile sevdiğinden vazgeçmez.

Bazen de sevgililer birbirini teselli eder. Birbirine sabırlı olma konusunda destek olurlar. Aşağıdaki mânide sevgililerin dayanışmasını görmemiz mümkündür. Sevdalılar birbirini her gün görseler bile az gelir. Birbirini uzun süre göremeyenler için ise günler, saatler geçmez olur. Her şeye rağmen sabır gösterilir ve kavuşma günü beklenir:

Ayran içtim az kaldı
 Bardağımda pas kaldı
 Sen üzülme sevdiğim
 Buluşmaya az kaldı

(119)

3.2.6. Felekle ilgili mâniler

Felek her zaman kötü talihin sebebi kabul edilmiştir. Mutsuzluğun sembolü olmuştur. Bundan dolayı işler yolunda gitmeyince feleğe sitem edilir, felekten şikayet edilir.

Felek kimi zaman ayrılığa, kimi zaman yalnızlığa sebep olur. Bu yüzden halk arasında ‘feleğin evi yıkılsın’ deyiimi sıkça tekrarlanır. Felek bütün bu yönleriyle mânilerimizde yer almıştır.

Mendilim benek benek
Ortasi çarhifelek
Felek evin yihılsın
Ne don kaldı, ne könek

(186)

İnsanlar suçu feleğe atmakla rahatlamışlardır. Bazen ayrılığın sebebi felek olmuştur, sevdalılarının arasına felek girmiştir. Tekrar kavuşmak için Allah’a dua edilir. Bu durumdayken edilen dua aşağıdaki mısralara yansımıştır:

Yazi yazdım karadan
Dağlar kalhsın aradan
Felek bizi ayırmış
Sen kavuştun Yaradan

(219)

3.2.7. Nazarla ilgili mâniler

Nazara halk arasında ‘göz değmesi’ de denilir. Nazar oldukça yaygın bir inanıştır. Dinimizce de nazarın var olması, insanımızı daha çok etkilemiştir. Toplumumuzda güzel olan her şeyi gözlerden sakınma düşüncesi vardır. Bu bazen güzel bir kız olur, bazen alınan yeni bir eşya olur. En çok da güzel olan yâra nazar değmesinden korkulur. Güzel olan yâr hastalanınca ona nazar değdiği düşünülür.

Kalemim acı yazar
Karşısı çarşı pazar
Mavili geyin de gel
Deymesin sana nazar

(170)

Nazardan korunmak için halk arasında bazı önlemler alınır. Bazen kurşun dökülerek, bazen mavi boncuk takılarak nazardan korunulur. Anadolu'nun bazı yerlerinde nazar değmiş kişinin başında dua okunarak tuz gezdirilir. Daha sonra bu tuzdan herkese tattırılır. Eğer tuzun tadı acımsı olmuşsa o kişiye nazar değdiğine inanılır. Yukarıdaki mânide de sevgilinin nazar olmaması için mavili giyinip gelmesi nasihat edilmektedir. Mavi boncuk ya da mavi renkli herhangi bir eşya nazara karşı koruyucudur.

3.2.8. Zamandan şikayetle ilgili mâniler

Bazen içinde bulunulan dönemden şikayet edilir, insanlar yaşadığı toplumda mutlu olmazlar. İnsanların değiştiği, düzenin bozulduğu ifade edilir. Böyle sorunlar zaman zaman yaşanmıştır. Mânilerimizde sevda, ayrılık, gurbet gibi ferdî temalara yer verilirken toplumsal temalara da sıkça yer verilmiştir. Mâniler hemen hemen her konuda söylenmiş, duygulara tercüman olmuştur. Bir kalbin heyecanlı çarpıntısı nasıl dört mısraya yansımışsa şikayetler de bu mısralarda yerini almıştır. Aşağıdaki mânide toplumumuzda parmakla gösterilip saygı duyulacak kişiler olduğu gibi, yüzüne tükürülecek karakersiz kişilerin de olduğu ifade edilmektedir.

Üz de var

Elli de var üz de var

Öpmeli ayak de var

Tüpürmeli üz de var

(213)

Sevda duyguları nasıl serbestçe mânilerde ifade edilmişse topluma yansıyan huzursuzluklar, aksaklıklar, hoş karşılanmayan olaylar, bozulmuş düzen, gerçekliğini yitirmiş sevdalar da mânilerde yerini almıştır.

Ezelden geldim ezele

Gönlüm düştü güzele

Daha çoh sevecektim

Hayret galdım düzene

(149)

Bu mâninin son mısrasında düzenin bozulduğu açıkça ifade edilmektedir. Kalbi sevgiyle çarpan birinin çevresindeki kötülükleri görünce sevdadan nasıl vazgeçtiğini görmekteyiz. İnsan çevresinde güzel şeyler görmeyince mutsuz olur ve toplumdan uzaklaşır. Sevgiyle bakan gözlerin yerini kin, nefret alır.

3.2.9. Ömür ve ölümle ilgili mâniler

Ömür bir su gibidir, kısa zamanda akıp gider, giden bir daha geriye dönmez. Hayatımızla ilgili bu gerçek, mânilerimize sıkça konu olmuştur. Geçici bu ömrün dolu dolu değerlendirilmesi gerekir. En önemlisi de gençlik dönemidir. Herkes bu dönemin kıymetini bilmeli, kendisine ve çevresine faydalı işler yapmalıdır. Aşağıdaki mâniye baktığımızda insanın bir daha genç olmayacağı az ve öz biçimde ifade edilmektedir:

Bir de ben
Doldur içim bir de ben
Geldi geçti cevan ömrüm
Cevan olmum bir de ben

(158)

Batan güneşin ardından her gün ömrümüz bir gün daha azalır. Giden gün gitmiştir. Yaşadığımız hiçbir şeyi tekrar yaşama şansımız yoktur.

Harayından
Su gelir harayından
Günde bir kerpiç düşer
Ömrümün sarayından

(164)

Mânilerimizde teşbihlere sıkça yer verilir. Teşbih şiire ahenk katar. Bu şiirde de teşbih sanatından faydalanılmıştır. Yukarıdaki mânide de her geçen gün, ömür sarayının duvarından düşen bir kerpice benzetilmiştir. Kerpiçlerin gün be gün düşmesi sonucu duvar yıkılacak, saray da yok olacaktır. İnsan da öyledir. Geçen her günün ardından insan, eceli gelip vakti tamamlanınca ölecektir. Bunun kıymeti bilinmeli, ona göre yaşanmalıdır.

Ölüm, herkesin başındadır. Nasıl ki doğmak insanın kendi elinde değilse, ölüm de insanın elinde değildir. Vakti gelince Allah'ın emriyle gerçekleşecektir. Ölüm gerçeği, dünyanın fani oluşu mânilerimizde sıkça işlenmiştir.

Su gelir ahar gider
Her yanın çihar gider
Bu dünya bir pencere
Her gelen bahar gider
(205)

Yukarıdaki mânide de bu dünya bir pencereye benzetilmiştir. Her insan bu dünyaya bir kez gelip yaşayacak bu pencereden bir kez bakıp ölümlle karşı karşıya gelecektir.

3.2.10. Kaderle ilgili mâniler

İnsanın kaderi doğarken alınına yazılmıştır. İnsanoğlu, alınına ne yazılmışsa onu görecektir. Kaderin elinden kaçmak mümkün değildir. Kaderde ayrılık varsa, gariplik varsa, mutluluk ve mutsuzluk varsa hepsi görülecektir. Buna bağlı olarak, insanlar yaşadıkları olumsuzlukları kadere bağlayarak rahatlamışlar ve her şeyde bir hayır bulmaya çalışmışlardır. Kaderde kim varsa gönül onu bulup sevecektir. Mânilerimizde de bu durum ifade edilmektedir.

Bir destecik galmışam
Gapiya dayanmışam
İster al, ister alma
Anına yazılmışam
(124)

Alınına yazılmışsa dönüş yoktur. Artık yaşanacaklar kimsenin elinde değildir. Yukarıdaki mısralarda da bu durum ifade edilmektedir. Âşık, sevgilinin kapısına dayanmıştır. Onun aşkından eriyip bir deste kalmıştır. Sevgilinin kendi kaderi olduğunu, kendisinin alınına yazıldığını belirtir. Kendisini alıp almama seçimi kalmamıştır, çünkü alın yazısını değiştirmek mümkün değildir.

Sabahtır ezene bah
 Gebrimi kazene bah
 Ana benim suçum ne
 Deftere yazana bah

(198)

Bazen sevdalıların arasına engeller girer. Bu mânide de gençlerin arasına anne girmiştir. Fakat annenin yapabileceği bir şey yoktur, çünkü kaderin ne getireceği bellidir. Sevdalılar kadere göre birbirine kavuşacaktır. Kaderi kimse değiştiremez. Sevdanın kadere bağlanması, mânilerde sıkça işlenen bir temadır.

3.2.11. Kıskançlıkla ilgili mâniler

Kıskançlık, her insanın mizacında vardır. Çok sevilen, değer verilen herkes kıskanılır. Özellikle, güzel olan yâr daha çok kıskanılır. Gözden ırak olursa, gönlün dayanacağı söylenir ama denildiği gibi olmaz. Gözden ırak olunca, gönül nazlı yârin hasretine katlanamaz. Yâr o kadar güzeldir ki görenlerin hayran kalmaması mümkün değildir. Dolayısıyla kıskançlık duyguları kabarır.

Gır at bahçada otlar

Elim hazali gatlar

Yâr eli yâda değse

Aniden bağrım patlar

(155)

Ya deli

Ya ahıllı ya deli

Mezerde ruhum titrer

Yâra değse yâd eli

(214)

Yâr o kadar kıskanılır ki, yârin eline yabancınn eli değse bile gönülde bir titreme başlar. Yukarıdaki mânide ifade edilen bağrın patlaması, mezarda bile ruhun titremesi yâri kıskanmanın olumsuz sonuçlarıdır.

A benim bahdı yârim

Gönülde tahdı yârim

Yüzünde göz izi var

Sana kim bahdı yârim

(108)

Gözden ırak olmakla başlayan kıskançlığa, hasretlik duygusu gibi yıpratıcı, yıkıcı, kalbi kemirip tüketen duygular da eklenince gönülde fırtınalar kopar. Yukarıdaki

mânide de ifade edildiği gibi gönülde taht kuran yâra yabancı bir göz bakınca bile anlaşılır. O bakışın izi kalmıştır, âşık hemen anlar, kıskançlık sevda duygusuyla birlikte doğar. Birbirini kıskanmayan sevgililer yoktur. Kıskançlık bir nev'i sevginin gücünün göstergesidir.

3.2.12. Vefasızlıkla ilgili mâniler

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri de vefasız oluşudur. İlgi göstermeyen, yüz vermeyen, vurdumduymaz sevgili vefasız olarak değerlendirilir. Vefasız sevgili zalimdir. Kendisi için yanıp tutuşan, ölümü bile göze alan âşığı görmezlikten gelir. Bazen sevdiğini terk edip giden sevgili de vefasızlıkla suçlanır. Aşağıdaki mânide de zalim, vefasız bir sevgiliye sitem vardır. Vefasız sevgili elindeki hançeri âşığın sırtına saplamıştır, onu arkadan vurmıştır. Arkadan vurulmak âşık için bir kat daha ağır durumdur:

Sigaram duman duman
Seni düşündüğüm zaman
Bir zalimin hançeri
Sırtımdan vurdu beni

(204)

Bazen sevgili için bütün engeller aşılır. Dağlar, taşlar yollar âşık için engel olmaktan çıkar, kolayca aşılır. Sevgili için her türlü zorluğa göğüs gerilir. Buna rağmen sevgili vefasızsa yapılacak en doğru şey, ondan vazgeçmektir. Aşağıdaki mânide de vefasız yâri görüp elini çekip geri dönen bir âşığın duyguları ifade edilmektedir:

Dağları gezdim geldim
Başını düzdüm geldim
Yâri beyvefa gördüm
Elimi üzdüm geldim

(140)

3.2.13. Evlat sevgisiyle ilgili mâniler

Toplumumuzda evlat 'ciğer' olarak değerlendirilir. Her anne babanın hayatında en korktuğu şey 'ciğer acısı' görmektir. Anne ve baba daha doğmamış bebeğini her türlü tehlikeden sakınır. Her türlü zorluğa göğüs gererek evladını büyütür. Aslında hiçbir çocuk anne babanın gözünde büyümeyiz, o hep çocuktur. Evlattan ayrı kalmak

anne baba için çok zordur, sebebi ne olursa olsun evlattan ayrı kalmak onları üzer. Ana baba evlada yeniden kavuşmak için gerekirse adak adar.

Yere kilim sersinler
Kanadımı kırsınlar
Üç gün oruç tutaram
Yavrum bana versinler

(179)

Her evlat da hayırlı değildir. Bir anne baba beş evladı büyütür, fakat bazen beş evlat bir anne babaya bakmaz:

Merd atası
Doldur ver merde tası
Evlat hayırsız olsa
Ne yapsın merd atası

(187)

Evladın hayırsız olması, anne babayı üzer. Hayırsız evladı yola getirmek çok zordur. Yukarıdaki mâninin son iki mısrasında da ifade edildiği gibi evladın hayırsız olmasıyla ata, ananın bir ilgisi yoktur. Hiçbir anne baba evladının hayırsız olmasını istemez. Buna rağmen evlat hayırsız olsa da anne baba evladının üzerinden duasını eksik etmez.

3.2.14. Anneyle ilgili mâniler

Türk toplumunda annenin yeri her zaman ayrıdır, anneye değer verilir. Anne, ‘sütümü helâl etmem’, deyince akan sular durur. Çünkü, annenin duası da bedduası da kabul olur.

Anne, evladı için her şeyi göze alır, onun mutluluğu için hiçbir şeyden sakınmaz. Ana ciğeri her zaman evladı için yanar. Bir anne için dünyadaki en büyük acı, evlat acısıdır. Evladının saadetini, dünyadaki hiçbir şeye değiştirmez. Annenin bu fedakârlığından dolayı, anne daima baş tacı olmuştur:

Ana başta taç imiş
Her derde ilaç imiş
Bir evlat pir olsa da
Anaya muhtaç imiş (113)

Evlat kaç yaşına gelirse gelsin her zaman anasına muhtaçtır. Yukarıdaki mâninin son iki mısrasında da bu durum ifade edilmektedir. Evlat, mutlaka annenin tecrübelerine ihtiyaç duyar, gerektiğinde ondan destek görür. Cennetin annelerin ayağı altında olduğu şiirimize sık sık konu olmuş, annelerin değeri belirtilmiştir.

3.2.15. Kardeşle ilgili mâniler

Bir yuvanın sıcaklığı dünyadaki hiçbir şeyle değiştirilmez. Türk aile yapısında bağlar oldukça kuvvetlidir. Anne, baba ve kardeş sevgisi oldukça önemlidir. Ailede özellikle kardeşler birbirine destek olurlar. Kardeşler arasında bir dayanışma söz konusudur. Bu dayanışmayla birlikte birbirine duyulan saygı da oldukça belirgindir. Büyük kardeşin sözü dışına çıkılmaz ve babadan sonra daima onun sözü geçerlidir. Büyük kardeşe gösterilen saygı da sevgiden kaynaklanmaktadır. Kardeşler arasındaki bu sevgi ve saygı bağı mânilerimize de yansımıştır. Kardeşe duyulan hayranlık, gösterilen saygı aşağıdaki mânide ifade edilmektedir:

Su ağar huşur huşur
Abem pantor değışir
Kurban olam abeme
Ne geyine yakışır
(204)

Zaman zaman kardeşler arasında çıkan anlaşmazlıklar da mânilere yansımıştır:

Abe menden bar ister
Heç olmadan var ister
El değmemiş bostandan
Abe kalhmış bar ister
(108)

Yukarıdaki mâninin mısralarında kardeşe karşı sitem vardır. Anne veya babanın ölümünden sonra bazen kardeşler arasında, kalan mirası paylaşma konusunda sorun yaşanır. Bu mânide de bostandan pay isteyen kardeşe sitem edilmektedir.

3.2.16. Gelin - kaynanayla ilgili mâniler

Mânilerde sıkça işlenen temalardan biri de gelin ve kaynana arasındaki ilişkidir. Gelinler ve kaynanalar daha çok aralarındaki uyuşmazlıklarla gündeme gelirler. Bu

uyuşmazlıklar ve tatlı atışmalar mânilerimizdeki yerini almıştır. Yıllarca evladı için çalışıp çabalayan, ömrünü evladına adayan anne, oğlunu ‘el kızı’ ile paylaşmak istemez. Gelin de her şeye müdahale eden kaynanaya kocasının hatırı için katlanmaya çalışır ama bir süre sonra sabrı taşar ve isyanını şöyle ifade eder:

Kaburgayam kuzuyam
Hocanın öz kızuyam
Çatla patla kaynana
Oğlunun çüt gözüyem
(168)

Gelin, yukarıdaki mânide olduğu gibi kaynanayı kışkandırmakla kalmaz. Kaynanayı yılanla benzetir, bütün sözlerinin yalan olduğunu, kendisinin bir çiçek olduğunu, sözlerinin ise gerçek olduğunu belirtir.

Kaynana kara yılan
Bütün sözleri yalan
Gelinler mor bir çiçek
Bütün sözleri gerçek
(177)

Gelinler ve kaynanalar doğrudan söyleyemediklerini mânilerin aracılığıyla ifade ederler. Doğrudan söylenen bazı sözler kalbi daha çok incitir, mânilerle dile getirilen öfke hafifletilmiş olur, kalbe bıçak gibi saplanmaz.

3.2.17. Gurbetle ilgili mâniler

Gurbet, insanları her zaman derinden etkileyen kavramların başında yer alır. Özellikle, iletişim araçlarının bu kadar gelişmediği dönemlerde, gurbet ve beraberinde başlayan hasretlik kimi zaman bir anneyi, kimi zaman da geride kalan sevgiliyi gönülden yaralar.

Yüreği yanan anne, vuslat anını sabırsızlıkla bekleyen sevgililer, duygularını mânilerde en güzel şekilde ifade etmişlerdir. Söylenen mâniler ve beraberinde dökülen birkaç damla gözyaşı acıları azaltmıştır. Gurbet acısı çekenlerin duygularına mâniler tercüman olmuştur:

Mavi boncuk düzerem
 Gurbet yolu beklerem
 Yârin geldi deseler
 Ufak ufak tökerem

(183)

Gurbet yolu beklemek oldukça zordur. Geçmeyen günlere saatlere hep gözyaşları, uzun uzun çekilen ‘of’ lar eklenir. Yârin geldiği gün, en mutlu gündür.

Bazen gidenin dönmeyeceği düşünülür. Bu durum çok daha zordur. Belki bir daha görüşmemek düşüncesi, gönülleri parçalar. Aşağıdaki mısralarda da görüşmeme konusu ve ıstırabı duygulu bir şekilde ifade edilmektedir:

Gederim gedişimdir
 Yıllarım görüşümdür
 Eğil gözlerin öpem
 Belki son görüşümdür

(154)

3.2.18. Mektupla ilgili mâniler

Anadolu’da oğulları askere giden analar için, birbirinden ayrı kalan eşler için, uzak düşen nişanlılar için mektup en iyi haberleşme aracıdır. Karalanan birkaç satır sevdayı, özlemi, hasreti ve beraberinde dökülen gözyaşlarını içinde taşır. Mektup aslında kocaman bir yürektir. Bazen bir annenin, babanın, kardeşin, bazen de sevgilinin yüreğidir.

Her ne kadar günümüzde teknolojik gelişmeler mektubu ikinci plâna atmışsa da mektup Anadolu’da hâlâ uzakları yakın etme, hasreti taşıma aracıdır.

Mektup yazarken, duyguları ifade etmek için mutlaka mânilerden yararlanılır. Çünkü ayrı kalan sevgililer için, annenin oğlu için mektuplarında mâni düzmesi kadar avutucu bir şey yoktur. O andaki durumları anlatan uygun birkaç yanık mâniyi mektuba eklemek, hem teselli hem de mutluluktur:

Yazı yazdım yaz idi
 Kalemim beyaz idi
 Daha çoh yazar idim
 Mürekkeğim az idi (219)

Gurbette karşılıklı konuşma imkanı olmadığı için insanlar mektuplardan faydalanır. Kimi zaman mâniler de bir mektubun yerini tutar. Mâniler vasıtasıyla sevgiliye haber yollanır veya ondan haber alınır. Uzun süren ayrılık döneminde birçok şey yaşanmıştır. Bunlar karşılıklı anlatılır. Yukarıdaki mısralarda da ifade edildiği gibi daha çok haber yazılacaktır ama yazacak mürekkep kalmamıştır.

Bazen de sevdalılar birbirine olan duygularını açıkça ifade etmek için mektup yazarlar. Duygular bir bir kâğıda dökülür. Sevgiliye derdini anlatmak böyle daha kolay olur:

Yol üstünde bir mezar
Üstünde metin yazar
Metin kalemi almış
Yârine mektup yazar
(220)

Mektuplar ve mâniler duyguları ifade etmek bakımından araçtır. Yazılan birkaç satır ya da söylenen birkaç mısra insanı rahatlatır, hatta dinlendirir. Bu yüzden mâniler ve mektuplar hayatımızın önemli bir safhasında yerini almıştır.

3.2.19. Yetim kalmak ve garip olmakla ilgili mâniler

Bazı insanlar, bu dünyada kendilerini garip hissederler. Bunu bazen kadere, bazen feleğe bağlarlar. Gariplik, bir çeşit yalnızlıktır, zor hayat şartlarına karşı savunmasız kalmaktır, her şeyini kaybetmiş hissini taşımaktır:

Ben garip atım garip
Yolda yoldaşım garip
Korkarım düşem ölem
Mezarda taşım garip
(124)

Yukarıdaki mânide de ifade edildiği gibi garip olan yalnız insanın kendisi değildir. En yakınında olan atı dâhil çevresindeki her şey, onunla birlikte garip düşer. Garip olanın dostu, sevenleri azdır. Öldüğünde mezarında bile kimse onu ziyaret etmez. Böyle bir duruma düşmek de her insanı üzer ve ürkütür.

Kazan ağlar
 Od yanar kazan ağlar
 Gurbette garip ölenin
 Kabrini kazan ağlar

(153)

Garip olana gurbet bir kat daha zor gelir. Bu durum yukarıdaki mısralarda ifade edilmektedir. Gurbette ayrılık, özlem duygularına gariplik, yalnızlık eklenince günler geçmez olur. Garibin hâli o kadar üzücüdür ki, garibin kabrini kazan bile ağlar.

İnsanın hayatı boyunca başına gelebilecek kötü şeylerden biri de, yetim kalmaktır. Eğer kaderde yetim kalmak varsa bu durumdan kaçmak da mümkün değildir. Bazıları daha çok küçük yaştan itibaren yetim kalırlar ve hayatla mücadeleye başlarlar. Bu durumda zaman çabuk geçmez. Her gün yaşanan sıkıntılar kalbi daha çok yıpratır. Yetimin yüzü gülmez ve kalbindeki derin yara hep kanar. Aşağıdaki mısralarda da yetimin kalbinde kanayan yara ifade edilmektedir:

Öksüzem yüzüm gülmez
 Dertliyem kimse bilmez
 Göz göz olan yarayı
 Örterem kimse bilmez

(195)

Yetimin içinde bulunduğu hayat şartları yukarıdaki mânide de ortaya konulmaktadır. Öksüz, hayatta yalnız olduğu için dertleriyle sürekli mücadele eder, dolayısıyla yüzü gülmez. Mânide, öksüzün içinde sürekli kanayan bir yaranın olduğu, bu yarayı kimsenin bilmediği, öksüzün hâlimden ancak kendisi gibi öksüz olanın anlayacağı belirtilmektedir.

Anadan yetim kalanın işi daha zordur, çünkü annenin yeri babadan daha önemlidir. Anne, çocuğunu daha iyi anlar, onu her zaman korur. Onunla her türlü zorluğa karşı mücadele eder. Baba, hep dışarıda çalıştığı için çocuğuna biraz daha uzaktır. Aşağıdaki mânide de annesi vefat eden yetimin durumu ifade edilmektedir. Annesi olmayan biri, kendisini hayatta yalnız hisseder, sürekli başkasının hakaretlerine maruz kalır, acı çeker:

Su gelir bendi döğer
 Göğer bostanım göğer
 Anadan yetim kaldım
 Her gelen beri döğer
 (205)

3.2.20. Küçümsemeye ilgili mâniler

Sevdalılar arasında zaman zaman çatışmalar olur. Özellikle reddedilen âşık, sevgilisini küçümsemeye başlar. Böylece reddedilmenin acısını kısmen azaltmış olur. Aslında âşık, sevgilisini çok beğenmektedir ama reddedilmek, kabul edilmemek âşığın gururunu incitir. Bu kez âşık intikam almak için, sevilisinin kusurlarını, eksikliklerini bir bir sıralamaya başlar:

Buda meni
 Hançel al, buda meni
 Başına kül elediğim
 Beğenmez bu da meni
 (133)

Yukarıdaki mısralarda beğenilmemiş, reddedilmiş bir âşığın durumu sergilenmektedir. Reddedilmek çok acı verir. Aslında sevgilinin kendisi çok da mükemmel değildir ama âşığını beğenmez. Bu durum karşısında da âşığı onu umursamaz görünür:

Ayakkabısı kırmızı
 Anasının tek kızı
 Gel dedim de gelmedi
 Sanki paşanın kızı
 (119)

Yukarıdaki mânide âşık, son bir umutla sevgiliye seslenir. Bundan da sonuç alamayınca paşa kızımı gibi naz yaptığı söylenir. Aslında naz yapmaya hakkı vardır, çünkü evin tek kızıdır, kıymetlidir. Son kez umudu kırılan âşık, sevdiğinin başkasına vardığını duyunca çıldırır. Bu kez ona hakaret etmeye başlar. Dilin kemiği yoktur. Çektiği acıyla rakibini eleştirir. Aşağıdaki mânide de sevdiğiyse arasına giren rakibe hakaretler vardır:

Bostana ekdim gabah
 Açılır tabah tabah
 Sen beni beğenmezdin
 Aldığım kahpeye bah
 (127)

3.2.21. Dağlarla ilgili mâniler

Dağlar, ihtişamlı görünüşüyle herkesi etkiler. Dağların ayrı bir havası vardır. Bakıldığında insanı derinden etkiler. Kimi zaman dağlarla konuşulur, dertler dağlara anlatılır, dert ortağı edilir. Dağın başının dumanlı oluşuyla, insanın başının dumanlı oluşu arasında bağ kurulmuştur.

Dağlar şiirimize sıkça konu olmuştur. Bazen güzel, bazen kötü yönleriyle duyguların ifadesinde kullanılmıştır. Mânilerimizde de sık sık dağlara yer verilmiştir. Dertli insanlar, derdini açacak birilerini bulamayınca derdini dağlara anlatmış, dağlarla konuşmuştur:

Bu dağlar aza dağlar
 Yâr gele geze dağlar
 Ben yârimi kaybettim
 Güvenim size dağlar
 (129)

Yukarıdaki mısralarda da dağlarla konuşulmuş, dağlara duyulan güven ifade edilmiştir. Yâr kaybedilmiştir, yâri bulma umudu dağlara bağlanmıştır. Dağların güven verdiği belirtilir. ‘Dağ gibi olmak’ deyimini de halk arasında güven vermek anlamında kullanılan bir deyimdir.

Dağlar, mânilerimizde her zaman olumlu yönüyle ele alınmaz. Bazen birbirine derin bir aşkla bağlanmış hassas kalpleri ayıran engel durumundadır, gurbete gideni anneden, babadan, yârdan ayıran viran dağlardır:

Kara kazan koldadı
 Bugün yârim yoldadı
 Ses verdim ses almadı
 Veran dağlar daldadı
 (172)

Bu mânide viran dağların, sevdalılar arasında engel olduğunu görmekteyiz. Sevdalıların kavuşmasını engelleyen dağlardır. Arada dağlar olmazsa yârin görülebileceği düşünülür. Yâra giden yolları kapatan, yüce dağlardır. Ayrılığın suçlusu dağlar gösterilerek, yüreklerdeki acı kısmen azaltılmıştır.

3.2.22. Bekârlıkla ilgili mâniler

Halk arasında ‘bekârlık, sultanlıktır’ şeklinde bir ifade kullanılır. Evli olanın sorumluluğu, sorunu çoktur. Bekâr olan ise, yalnızdır. Bekârların, evlilerle paylaşabileceği çok şey yoktur. Dolayısıyla sohbet etmek için, evlilerle bekârlar bir araya fazla gelmezler. Aşağıdaki mânide de evlileri kendi aralarına kabul etmeyen bekârların duygularına yer verilmektedir:

Ay bacamdan geridi
Bacam seyran yeridi
Geri durun evliler
Bura bekâr yeridi

(118)

Mânide bekârlar, evlileri aralarına almazlar. Bahsedilen yer, evlilerin değil, bekârların yeridir. Bekârların sorumlu olduğu eşi ve çocukları yoktur. Dolayısıyla evlilere göre bekârlar daha serbesttir. Bekârların bu rahatlığı mânilerimize sıkça konu olmuştur.

3.2.23. Evlilikle ilgili mâniler

Her genç, kız veya erkek fark etmez, evlenip yuva kurmak ister. Belirli bir yaşa gelince evlilik hayalleri kurmaya başlanır. Aranılan kişiyle karşılaşınca bu hayaller adım adım gerçekleştirilmeye başlanır.

Evlilik aşama aşama gerçekleşir. Öncelikle evlenmek isteyen genç, bu isteğini ailesine açar. Bu isteği doğrudan anne babaya söylemek zordur, onlardan çekinilir. Bu sırada gencin yardımına mâniler yetişir. Aşağıdaki dizeleri ifade eden gencin, evlenmek istediğini anlamak hiç de zor değildir:

Toprağı kat çevirdim
Nece hallere girdim
Ana beni eversen
Elbisemi diktirdim (210)

Evlenme isteği aileye açıldıktan sonra, sıra kızın gönlünü razı etmeye gelir. Söylenen bir mâni aracılığıyla kızın evlenmek isteyip istemediği anlaşılmaya çalışılır:

Soğuk bir su olaydım
 Testilere dolaydım
 Kız Allah'ın seversen
 Nişanlın ben olaydım
 (204)

Teklif yapıldıktan sonra, artık kızdan cevap beklenir. Bu arada reddedilme, kabul edilmeme korkuları yaşanır. Teklifin kabul edilmesi için gözdağı verilir:

Altun zk var benim
 Barmağıma dar benim
 Alacahsan al beni
 Alacahlar var beni
 (113)

Gencin merakla beklediği cevap bir mâni aracılığıyla verilir:

Garanfilim budama
 Sefa geldin odama
 Hakikatli yr isen
 Dnr gönder babama
 (151)

Beklenen cevap gelmiştir. Teklif kabul edilmiştir. Cevap doğrudan söylenmek yerine, yine bir mâni aracılığıyla söylenmiştir. Son mısradaki yer alan 'dnr gönder babama' ifadesi teklifin kabul edildiğinin göstergesidir. Artık düğün hazırlıklarına başlanır. Evlilik yolunda yaşananlar aşama aşama mânilere konu olur. Mânilerde işlenmeyen tema yoktur. Mâniler, duyguların en iyi ifade aracıdır.

3.2.24. Unutulmakla ilgili mâniler

İnsanın en çok zoruna giden, insanı en çok zen sevdikleri tarafından unutulmaktır. Hatırlanmamak, aranıp sorulmamak, sevilmemek çok acı vericidir, kalbi

zedeler. Hele sevgilinin âşığına terk edip kısa sürede unutması, başkasına gönül vermesi daha ağır bir durumdur.

Zeytin kara, ben kara
Zeytine vermem para
O yâr beni unutmuş
Ciğerim para para

(222)

Yukarıdaki mâninin son iki mısrası, unutulmanın ciğeri nasıl parçaladığını açıkça ortaya koymaktadır. Unutulanın, yeniden başkasına gönül vermesi mümkün değildir. Bununla birlikte yârın unutması, âşığı arayıp sormaması ciğeri parça parça etmeye yeterlidir. Bazen de gurbete gidip geride kalanı unutanlar vardır. ‘Gözden irak olan, gönülden de irak olur.’ Yâr gurbette sevdiğini görmeyince zamanla onu unutmaya başlar, sevgisi gün geçtikçe azalır. Aslında bu, vefasızlıktır. Sevgi böylesine çabuk bitmemelidir ama gurbetin ayrılığı ve unutulmayı da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Aşağıdaki mânide de, gurbette sevdiği tarafından unutulmuş birinin isyanını görmek mümkündür:

İsıtma tuttu beni
Tuttu guruttu beni
Gurbet elde sevdiğim
Ne tez unuttu beni

(168)

Bazıları da aşağıdaki mânide de ifade edildiği gibi sevdiğini gül gibi görür. Dalından koparılmış gülün solmaması için suda kalması gerekir. Bununla birlikte uzun süre suyun içinde kalan gül, zamanla çürümeye başlar. Bu gerçek, gurbette sevdiğinden ayrı kalan yârın durumuna benzetilmiştir. Bazı sevgililer vefalıdır. Senelerce gülünü görmese de onu unutmaz. Gülü unutmak, onun çürümesine meydan vermek demektir. Buna bağlı olarak, sevgiliden vazgeçmek, onu unutmak kolay olmamalıdır. Kolay unutmayanların, vefalı sevgililerin duygularına yer verelim:

Gülüm kurutmam seni
Suda çürütmem seni
Senelerce görmesem
Gine unutmam seni (165)

3.2.25. Soy - soplâ ilgili mâniler

Mânilerde yalnızca sevda, ayrılık gibi insanı yakından ilgilendiren temalara değil, toplumu ilgilendiren her şeye yer verilmiştir. Mânilerde işlenen temalardan biri de insanın soyu, aslıdır. Soyun nereden geldiği, nereye dayandığı çok önemlidir. Geçmişî sağlam olan birinin yetişme şekli de buna bağlı olarak düzgündür. Sevgilinin güzel olması, çok önemli değildir. Önemli olan soyunun sopunun nasıl olduğudur. Bir kişinin karakterinin şekillenmesinde atası, anası, babası etkili olur. Dolayısıyla sevgili çirkin olsun ama aslı belli olsun:

Al alma
Kızıl alma, al alma
Asıl al, çirkin olsun
Asılsız güzel alma

(123)

Herkes güzelliğe, dış görünüşe bir anda aldanır, ama güzellikten daha önemli olan, yuvaya mutluluk getiren sevgilinin asil bir soydan gelmesidir. Yukarıdaki mânide de bir anlamda eş seçerken neye dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmekte, bu konuda nasihat verilmektedir.

3.2.26. Mertlikle ilgili mâniler

Mertlik, her insanda bulunması gereken erdemlerden biridir. Mert olmak, sözünde durmak önemli kavramlardır. Mert insanı herkes sever, toplumda dikkati çeker ve çevresinde birçok dostu vardır. Namert ise toplumdan dışlanır, çevresinden ayrı, yalnız yaşar. Aşağıdaki mânide mert olan biri için köprü olunacağı ifade edilmektedir. Mert insan için her şey göze alınır, onun uğruna köprü bile olunur. Çünkü mert olan biri bunu hak eder:

Geçti menden
At oku geçti menden
Men merde köprü oldum
Namerd de geçti menden

(154)

Merdin uğruna, üzerinden geçeceği köprü bile olunur. Mert insana duyulan sevgi sonsuz ve karşılıksızdır. Buna karşılık namerd kötülenir. O, hiçbir şeyi hak etmez.

Toplumda mert ile namerdin aynı kefeye konulmasının verdiği rahatsızlık, mânide ifade edilmektedir.

3.2.27. Düşmanlıkla ilgili mâniler

Halk şiirimizin en önemli şekillerinden olan mânilerimizden düşmanlar da nasibini almıştır. Düşmana doğrudan söylenemeyen sözler mâniler aracılığıyla yerini bulmuştur. Düşman sahibi olmak hoş bir şey değildir. Buna rağmen çeşitli sebeplerden dolayı kimileri arasında düşmanlıklar hâsıl olmuştur. Mânilerimizde bazen düşmana beddua edilmiş, bazen düşman tarafından öldürülen birinin durumu ifade edilmiştir.

Güne düştüm
Gölgeden güne düştüm
Düşman gözün kör olsun
Dediğin güne düştüm

(165)

Yukarıdaki mânide düşmana beddua edilmektedir. Düşmanın ahı tutmuştur, zor günler yaşamaktadır. İçinde bulunulan kötü durumun sorumlusu düşman tutulmuştur. Bunun sonucunda da düşmana yapılacak en kötü şey, beddua etmektir. Beddua edilerek rahatlanacaktır.

Bazen düşmanlık daha ileriye götürülür. Karşılıklı canlar alınır, vuruşmalar olur. Aşağıdaki mânide de böyle bir tablo çizilmektedir. Sebebi tam olarak bilinmeyen bir sorundan dolayı düşman can almıştır:

Çaya vurdum yanımı
Toprah emdi kanımı
Ezrailin ne suçu
Düşman aldı canımı

(135)

Sevdalıların arasına girenler, onların arasını bozanlar da düşman kabul edilmiştir ve açıkça söylenmiştir. Sevenleri ayıranlar toplum tarafından sevilmemiş, toplumdan dışlanmıştır. Derde derman olan sevgiliyle arayı bozanlar birer düşmandır:

O yâr benim canımdır
Derdimin dermanıdır
Aramızı bozanlar
Benim can düşmanımdır (192)

4. SONUÇ

Bir milletin maddî ve manevî kültür değerleri derinlemesine incelendiği zaman, insanların hayat tarzı ve dünya görüşü hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Destanlarda kahramanlık ruhu, efsanelerde olaylara bakışı, masallarda hayalleri, hikayelerde aşkları, ağıtlarda kederi, türkülerde müzik anlayışı, ninnilerde çocuklara gösterilen sevgi ve ilgi, bilmecelerde zeka yapısı ve düşünce kıvraklığı, mânilerde ise sevinci, ıstırabı, hayata bakış açısı kolaylıkla anlaşılır. Mâniler doğrudan hayatın her safhasıyla yakından ilgili olduğundan halk kültürü içindeki önemi daha fazladır.

Yüksek lisans tez konusu olarak seçtiğimiz Muş'ta söylenen mânileri incelediğimizde de mânilerin çok derin bir kültüre sahip halk mahsulü olduklarını gördük. Bu önemli kültür hazinesinin unutulmaya yüz tutmuş bir kısmını gün ışığına çıkarma amacını ön planda tutarak bu çalışmayı hazırladık. Daha önce mâni üzerine yapılmış çalışmalardan ulaşabildiklerimizi inceledik. Muş'ta söylenen mâniler üzerine bir çalışma hazırlanmadığını tespit ettik. Dolayısıyla çalışmamızın bundan sonraki Muş ilinden yapılacak derlemelere faydalı olacağı kanısındayız. Araştırmalarımız sırasında Muş ağızı üzerine birçok mezuniyet tezinin yapılmış olduğunu gördük.

Çalışmamızda mâni hakkında genel bilgi verdikten sonra mânilerin ilk iki mısrasının doldurma mısralar olup olmadığı sorununa değindik. Mâninin halk edebiyatının diğer türleriyle ilişkisine ayrıntılı bir biçimde derlediğimiz mâni metinlerinden örnekler sunarak yer verdik. Mâni ile türkünün Muş ilinde birbirine karıştırıldığını yaptığımız derlemeler sırasında tespit ettik. Mâni ve türkünün birbirine yakın olduğunu, bazı mâni dörtlüklerinin art arda sıralanıp türkü olarak söylendiğini gördük.

Mânilerin derlenmesi hakkında bilgi verdikten sonra Muş'ta mâni derlerken edindiğimiz tecrübeler ve sahada yaşadığımız bazı sıkıntılara yer verdik. Derleme işinin sabır ve özen gerektiren bir iş olduğunu öğrendik.

Muş ve ilçelerinde yaptığımız derlemeler sonucunda 795 mâni metni tespit ettik. Derlediğimiz mânileri yapısına ve temasına göre tasnif ettik. Tasnif ederken derlediğimiz mânilerden örnekler vererek çalışmamızı zenginleştirdik. Yapısına göre incelerken 3 başlıkta ele aldık. Hece sayısına, mısralarına ve kafiye yapısına göre inceledik. Hece sayısı 7'den az olan 9 mâni, hece sayısı 7 olan 779 mâni, hece sayısı 7'den çok olan 7 mâni tespit ettik. Mısralarına göre incelerken 704 düz mâni, 87 cinaslı

mâni, 4 yedekli mâni olduğunu gördük. Kafiye yapısına göre incelediğimizde kafiyesi a a b b olan 15, x a x a olan 16, a a a a olan 12, a b a b olan 9, a b a a olan 733 mâni örneğine rastladık. Mânileri temalarına göre incelerken hayatla ilgili her konunun mânilerde yer aldığını gördük. Mânilerin halk arasında çok yaygın şekiller olmasını da buna bağlamaktayız. Sevda, ayrılık, felek, umut, güzellik, düşmanlık, kıskançlık gibi birçok tema Muş'ta söylenen mânilerin mısrasına yansımış, duygulara tercüman olmuştur. Bu yönüyle mânilerin kültürü ve folkloru gelecek nesillere aktarmada önemli birer araç olduklarını söylememiz mümkündür.

Yaptığımız derlemeler sırasında Muş ve ilçelerinde mâni söyleme geleneğinin oldukça yaygın olduğunu gördük. Mânilerin daha çok kadınlar arasında söylendiğini, derlemelerimiz sırasında tespit ettik. Derlediğimiz mânilerin 87 dördlüğü Hasköy, 9 dördlüğü Korkut, 19 dördlüğü Malazgirt, 24 dördlüğü Varto, 232 dördlüğü Muş Merkez, 424 dördlüğü Bulanık sahalarındaki kaynak şahıslarımızdan derlenmiştir.

Muş'ta kına gecelerinde, asker düğünlerinde, tarlada yapılan işlerde mâniler söylenerek eğlenilmiştir. Mâniler gençler arasında da vazgeçilmez bir eğlence aracı olmuştur. Muş mânileri gelişen çağa ve kültüre ayak uydurmuş, kendini yenilemiştir. Televizyon, cep telefonu gibi kavramlar gençler arasında söylenen mânilerde yerini almıştır. Bu özellik mânilerin zenginliğini yitirmeden gelecek nesillere aktarılacağına da kanıtıdır.

Derlediğimiz 795 mâniyi Metinler kısmında ilk mısranın birinci harfine göre alfabetik olarak sıraladık. Derlediğimiz mânileri mukayeseli bir şekilde inceleyerek halk edebiyatına ve folklorla faydalı olmaya çalıştık. Bu çalışma aracılığıyla Muş'ta ve ilçelerinde söylenen mânileri bir araya toplama olanağı elde ettik. Derlediğimiz mâniler Muş halkının duygusunu, düşüncesini, mutluluğunu ve heyecanını yansıtmaktadır. Gerek ekonomik, gerek eğitim, gerekse yaşam kalitesi bakımından iyi durumda olmayan Muş ilinde bütün olumsuzluklara rağmen bazı değerlerin ve geleneklerin korunduğunu gördük. Bu geleneklerden biri de mâni söyleme geleneğidir. Muş'ta özellikle gençler arasında mânilerin dilden dile dolaştığını tespit etmek oldukça sevindirici bir durumdur. Biz de çalışmamızda Muş'tan derlediğimiz mânilere yer vererek bu anlamlı ürünlerin unutulup yok olmasını engellediğimizi düşünmekteyiz. Çalışmamıza benzer çalışmaların yapılarak kültürel değerlerimizin gelecek nesillere aktarılacağını bilmek oldukça sevindiricidir. Muş ve ilçelerinden yaptığımız derlemeler zengin hazinemizin bir kısmıdır. Bu hazinenin bütününe ortaya çıkarmak millî şuura sahip araştırmacıların en önemli vazifesidir.

5. METİNLER

1

A benim bahdi yârim
Gönülde tahdi yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim bahdi yârim

2

A kara kız kara kız
Saçlarını tara kız
Gönlüm uçtu yuvadan
Perçeminde ara kız

3

Abe menden bar ister
Heç olmadan var ister
El degmemiş bostandan
Abe kalhmış bar ister

4

Adımdır Gonca
Soyadım Yonca
Beni unutma
Ömrün boyunca

5

Ağaç olaydım
Yolda duraydım
Yârim geçende
Gölge salaydım

6

Ah benim hindi gönlüm
Tepeden indi gönlüm
Değme güle konmazken
Dikene kondu gönlüm

7

Ah le yaman oğlane
Canım kurban oğlane
Oğlen getti gelmedi
Sarılmadı bu cane

8

Ah yad eller yad eller
 Derdimi bilmez eller
 Ben sevdaya düşerken
 Yârimi aldı eller

9

Ahşam oldi ahşamlar
 Suya iner tavşanlar
 Evli evüne geder
 Garib nerde ahşamlar

10

Ahşam oldi vaht oldi
 Sinem yâre taht oldi
 Benim bu kara bahtım
 Bilmem ki ne vaht oldi

11

Ahşam oldu ilkindi
 Mumlar şamdan dikildi
 Ellerin yâri geldi
 Benim boynum büküldi

12

Al almanı dördüni
 Sev igidin merdini
 Seveceksen güzel sev
 Çekme çirkin derdini

13

Al almaya gelmişem
 Şal almaya gelmişem
 Men oğlan bacisiyem
 Kız almaya gelmişem

14

Al almayı alladım
 Dalına nar bağladım
 Bekledim yâr gelmedi
 Gece gündüz ağladım

15

Al goyun guzusuna
Gan gaynar bazısına
Ne deyim ne söyleyim
Annımın yazısına

16

Al goyun meler gelür
Dağları deler gelür
Bir can bir canı sevse
Dağları söker gelür

17

Al haçeri vur kalbime
Kalbim kana bulansın
Fazla derine inme
Çünkü orda sen varsın

18

Alçah otur aya bah
Üskek otur çaya bah
Kız mevlamı seversen
Üzün döndür bize bah

19

Alma attım denize
Geliyor üze üze
Selam edin reise
Kızını versin bize

20

Alma attım denize
Gel bize yüze yüze
Ne olursun kaynana
Enişte gönder bize

21

Alma attım narlığe
Geldi düşti yüklüğe
Benim abem küçüktür
Dayanmaz askerliğe

22

Alma attim ezildi
Tabut yola düzüldi
Benim şu kara bahtım
Gurbetlığa yazıldı

23

Alma yanı
Gızarmış alma yanı
Nasıl gebre goyarlar
Mıradın almayı

24

Almadan
Bir dal kestim almadan
Bir de yâri göreydim
Allah canım almadan

25

Almalar allananda
Yel vurup sallananda
Çiğ deymiş güle benzer
Al yanağ öpülende

26

Almalar dilim dilim
Gel otur benim gülüm
Ne dedim neden küstün
Lal olsun benim dilim

27

Alme attım karşıye
Yuvarlandı çarşıye
Muşumuza tel gelmiş
Kızlar kale turşuye

28

Altı aydır kışımız
Çortidir aşımız
Kargadır kuşumuz
Darıdır lavaşımız

29

Altın erik uladım
 Dış kapıyı suladım
 Giderken kūsülüydüm
 Gelirken karşıladım

30

Altın tabah olaydım
 Yâr önüne konaydım
 Yârim esbab giyince
 Terzisi ben olaydım

31

Altın üzügüm şak şak
 Küstün ise barışak
 Aramızda dağlar var
 Mektup ile konuşak

32

Altını sarraf bilir
 Dertliyi cerrah bilir
 Benim sana sevgimi
 Yalnız bir Allah bilir

33

Alti alti, otuz alti
 Burasi köpri alti
 Metin düştü bayıldı
 Yâri öpti ayıldı

34

Altun saat bendedir
 Zincirleri sendedir
 Bütün dünya yâr dolsa
 Benim gönlüm sendedir

35

Altun üzügin yani
 Durmaz parmağım kani
 Demek ki unutmuşsan
 Sungudaki sevdani

36

Altun üzügüm var benim
Barmağıma dar benim
Şu güzel Muş içinde
Selvi boylu yâr benim

37

Altun üzük bendedir
Zincirleri göldedir
Bu yaralı kalbimin
Anahtarı sendedir

38

Altun üzük sıvanmaz
Üç aylardır kınanmaz.
Benim gönlüm sendedir
Senin kalbin inanmaz

39

Altun üzük taharsın
Bana hava atarsın
O nazik bahışınla
Yüregimi yaharsın

40

Altun üzük var benim
Barmağıma dar benim
Şu karşıki konakta
Orta boylu yâr benim

41

Altun üzük var benim
Barmağıma dar benim
Alacahsan al beni
Alacahlar var beni

42

Ana başta taç imiş
Her derde ilaç imiş
Bir evlat pir olsa da
Anaya muhtaç imiş

43

Anam goyunun ağı
 Dolanır gelir dağı
 Çobana arılı bağı
 Gızlara gerdek ağı

44

Arabam var dört teker
 Norşen'de kumu eker
 Norşen'in güzel kızı
 Medeni'ye naz eker

45

Araz araz han Araz
 Bingöl'den kalhan araz
 Gardaş gelip geçecek
 Bir yana alhan Araz

46

Araz'a gemi geldi
 Gemiyle hamı geldi
 Ağlasana nazlı yâr
 Ayrılıh demi geldi

47

Araz'a vurdum teşti
 Araz bulandı geşti
 Araz gurbanın olim
 O yâr ne dedi geşti

48

Araz'ı ayırdılar
 Gumunu savurdular
 Hele ben ne idim ki
 Anamdan ayırdılar

49

Armud ağacı aa
 Elim dolaştı saa
 Yiğit ona demişem
 Sevdigim ala gaa

50

Armut dalda dal yerde
 Bülbül ter her yerde
 tme ey garip bülbül
 Her birimiz bir yerde

51

Armudu taşlayalım
 Dibinde kışlayalım
 Kalem kağıt al yârim
 Maniye başlayalım

52

Armut ağacı deste
 Dibinde düştüm heste
 Ben heste yârim heste
 şerbetm kaldı taste

53

Arpa arağa geldi
 Zlf darağa geldi
 Kalhın selama durun
 O yâr odama geldi

54

Askerler bölük bölük
 İçinde var dğnlk
 Mevlam bunu bana yaz
 O yâr tam da mrlk

55

Asma rtti yzmi
 Yâr tutmıyor szmi
 Sevdasından lrsem
 Gremezsın yzmi

56

Aşağda ser kilimi
 Kaynana kes dilini
 Ahşam oğlun gelende
 Kırar kambur belini

57

Âşık gönlünde ne biter
Gönlünde ağı biter
Aşkı olmayan kişi
Musalla taşına benzer

58

Aşkımı yazdım sıraya
Sevgilim geldi buraya
Bir öpmek istediysem
Ayrılık girdi araya

59

Aşkın beni yıhmasın
Sana kimse bahmasın
Tut gönül ırmağını
Bize doğru ahmasın

60

Ata bindirin beni
Çayda indirin beni
Nazlı yâr gucağında
Vurun öldürün beni

61

Ata binmiş efendi
Ceketi kahverengi
Oturmuş mani yazar
Adı Metin Efendi

62

Ata vurdum gantarma
Çek bostanı otarma
Sen benimsin ben senin
Gir goynuma utanma

63

Atım atım kır atım
Geliyor adım adım
Çüt kaşın arasında
Kaldı benim muradım

64

Atımı atladurum
Yemini otladurum
Senin gibi igidi
Önümde patladurum

65

Atımın boyni kare
Binem gidem sefere
Yan gelem yan gelmiyem
Ağlasın bahti kara

66

Ati arap gedenin
Yükü şarap gedenin
Seslendim geri dönmez
Hali harap gedenin

67

Atladım daldan dala
Elim değdi yaprağa
Kız ben seni almadan
Girmem kara toprağa

68

Atlı geliyor atlı
Önünde bir tepsi tatlı
Ben yârime doymadım
Yârim ondan da tatlı

69

Atli geliyor atli
Boyni de kıravatli
Sevdiğimi aldılar
O maymun suratlılar

70

Avcıların tazısı
Kaderimin yazısı
Köşe bucahta galmış
Yarin körpe guzusu

71

Ay aç da gel, aç da gel
Bir ince yol seç de gel
Yârin ile kol kola
Kervana karış da gel

72

Ay bacamdan geridi
Bacam seyran yeridi
Geri durun evliler
Bura bekar yeridi

73

Ay dereler dereler
Aynalı pencereler
Gız oğlanı severse
Ne durur ne dinceler

74

Ay doğar anasından
Buludun arasından
Gız memen görünüyor
Düğmeler arasından

75

Ay doğar bulunmaz mi
Bana yâr bulunmaz mi
Senden önce ölürsem
Mezarım kazılmaz mi

76

Ay güneşten işihtir
Sıfra doli kaşıhtır
Bir kızlan bir de oğlan
Deli gibi aşihtir

77

Ay ışığı gelemem
Dile deste olamam
Ay buluda girende
Bağlasalar duramam

78

Ay ışığı ışığı
 Elinde var kaşığı
 Dün gece neredeydin
 Mehlenin yaraşığı

79

Ay seni
 Hak saklasın ay seni
 Hasta gönlü nar ister
 Benim gönlüm ay seni

80

Aya bah nece gider
 Dolanar gece gider
 Bir elim yâr goynunda
 Bir elim haca gider

81

Aya baktım ay beyaz
 Kıza baktım kız beyaz
 Cebe baktım para az
 Bu kız bana yaramaz

82

Ayağım kuma bastı
 O yâr bana göz attı
 O yârin gözü çıksın
 Pis gözle bana baktı

83

Ayakkabım kırmızı
 Anasının tek kızı
 Gel dedim de gelmedin
 Sanki paşanın kızı

84

Ayran içtim az kaldı
 Bardağımda pas kaldı
 Sen üzülme sevdiğim
 Buluşmaya az kaldı

85

Bacası dört köşeli
İçi mermer döşeli
Karlar gibi eridim
Ben bu aşka düşeli

86

Bağlar keklik yürümez
Kıştır karlar erimez
Yüreğim yarelidir
Perdelidir görünmez

87

Bah almanın hasına
Al düşmüş arhasına
Yârim suya gidende
Vuruldum arhasına

88

Bahar olsun, güz olsun
Yâr yollari gül olsun
Doksan dokuz yaram var
Bir de sen vur, yüz olsun

89

Baharın güli gibi
Gezerim deli gibi
Senden bir kohu geldi
Muş'un lalesi gibi

90

Bahça bağa girmişem
Özüne gül dermişem
Yedi gardaş ne lazım
Yârimi beyenmişem

91

Bahçada barsız adam
Ayvasız narsız adam
Kalaysız kaba benzer
Dünyada yârsız adam

92

Bahçadaki gülümsün
Ötmeyen bülbülümsün
Kara sevda üzünden
Benim güzel ömrümsün

93

Bahçalarda bibersin
Kavuşmadan gidersin
Aramıza fit sohan
Tez günlerde gebersin

94

Bahçalarda enginar
Enginarın rengi var
Ben yârimi tanırım
Yanağında beni var

95

Bahçalarda kalem var
Ardımızda gelen var
Eski yâri unuttum
Yenilere selam var

96

Bahçalarda saz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömri az olur

97

Bahçamda biberimsin
Gönlümde dilberimsin
Sana gönül veremem
Yabancısin gidersin

98

Bahçanızda dut var mı
Havada bulut var mı
Ben yârimi kaybettim
Bulmaya ümit var mı

99

Bahçelerde enginar
Boyu boyuma uyar
İkimiz çüt güvercin
Ayırmaya kim kıyar

100

Bahçelerde mor çınar
Boyu boyuma uyar
İkimiz tek aşıklar
Ayırmaya kim kıyar

101

Bahçemde biberimsin
Gönlümde dilberimsin
Sana gönül veremem
Yabancısin gidersin

102

Bahçenizde gül var mı
Gül dibinde yol var mı
Ahşam size gelecem
Karülyende yer var mı

103

Bal mısın arı mısın
Dağların karı mısın
Sana bir çiçek versem
Bilmem ki alır mısın

104

Bala serhoş, bala serhoş
Beşikte bala serhoş
Buraya nalbant gelmiş
Mıh vurur nale serhoş

105

Balıh üzdü
Deryada balıh üzdü
Malımı güzel yesin
Yemesin çarlıh üzlü

106

Balıklar suda yaşar
Bu sevda durmaz taşar
Ben bir güzeli sevdim
Görenin aklı şaşar

107

Balkonda gördüm seni
Kafaya taktım seni
Eğer benim olmazsan
Yakarım sülaneni

108

Balkonlardan inersin
Mini etek giyersin
Madem benden güzelsin
Niye bekâr gezersin

109

Başında puşan kurban
Dudağan dişan kurban
İstedim vermediler
Eşen yoldaşan kurban

110

Batımın batağına
Yârimin otağına
Yâr Allah'ın seversen
Al meni yatağına

111

Beklemeyi severim
Beklenen sen olunca
Özlemeyi severim
Özlenen sen olunca

112

Bele bağlar, bele bağlar
Yâr başını bele bağlar
Kuş uçmaz kervan geçmez
Yihılsın bele bağlar

113

Ben bir avuş boyaağam
 Yatmamışem uyağam
 Saat sekiz bucuhtur
 şükrügil'de konağam

114

Ben bir avuş kişnişem
 Cepten cebe düşmüşem
 Ben bir ağa kızıdım
 Bu hâllere düşmüşem

115

Ben bir deste galmışam
 Kapıya dayanmışam
 İster al ister alma
 Annına yazılmışam

116

Ben bir karabiberim
 Başım alıp giderim
 Çoh konuşma kaynanam
 Oğlun alıp giderim

117

Ben garip atım garip
 Yolda yoldaşım garip
 Korkarım düşem ölem
 Mezerde taşım garip

118

Ben güzel ben güzel
 Yârim güzel ben güzel
 Görmüşler böyle derler
 Yanağında ben güzel

119

Ben yaralı bir goçam
 Derdim goymaz ki gaçam
 Nerde bi dertli görsem
 Gidem derdimi açam

120

Ben yeşil bir fenerim
 Hem yanar hem gezerim
 Nişanlı da değilim
 Kime olsa giderim

121

Benim bu hame derdim
 Tutuşmuş dame derdim
 Yohluyam dereleri
 Yolluyam Şam'a derdim

122

Beyaz taksi geliyor
 Tozu duman ediyor
 Kızlar yoldan çekilin
 Metin abe geliyor

123

Biber koydum tavaya
 Başladı kızarmaya
 O yâr aklıma geldi
 Başladım ağlamaya

124

Bilmezmiş göğü deryayı
 Takmıyormuş dünyayı
 Seninle öğrenecek
 Yârin aşkı sevdayı

125

Bir çay geçtim daşı yoh
 Bir at bindim başı yoh
 Burda bir garip ölmüş
 Yanında gardaşı yoh

126

Bir de men
 Doldur içim bir de men
 Geldi geçti cevan ömrüm
 Cevan olum bir de men

127

Bir yara
Men hesteyem bir yâra
Dertlilen tabip gelse
Merhem sever bir yara

128

Bisiklete binersin
Bizim orda inersin
Anam babam sorarsa
Lastik patladı dersin

129

Bitlis önünde bağlar
Yâr oturmuş gül bağlar
Bu hasrete dayanmaz
Ne hastalar ne sağlar

130

Bitlis önünde kaya
Cahildim düştüm tora
Beni tora düşüren
Dilerem yansın nara

131

Bizim bağ üzüm dutar
Üzümü salğum dutar
Ne babamda merhamet
Ne benim üzüm tutar

132

Bizim Muş'ta bağ olur mu
Kara giysem al olur mu
Küçük yaşta dertli olanın
Yüreği dertsiz olur mu

133

Bizim Muş'un minaresi
Yıkılsın Kale Mahlesi
Bir yanımı kuş kurt almış
Bir yenimi aşk yarasi

134

Borazanlar çalınıyor
Komutanlar darılıyor
Darılmayın komutanlar
Can ciyerden ayrılıyor

135

Bostana ekdim gabah
Açılır tabah tabah
Sen beni beyenmezdin
Aldığın kahpeye bah

136

Bu bağlar bele bağlar
Hayasız arsız dağlar
İşte ben gider oldum
İşte siz, işte dağlar

137

Bu benim humma derdim
Dağlara sığmaz verdim
Ekliyem derelere
Gönderem Şam'a derdim

138

Bu çayır uzun çayır
Oğlan adı İsmayıl
Babam sene kız vermez
İster öl, ister bayıl

139

Bu dağ bu dağda galdı
Dalda budahda galdı
Gedin deyin anama
Yolum irahda galdı

140

Bu dağa kuşlar konar
Kuşlar havada uçar
Abem piçah altinde
Kim one su götürür

141

Bu dağı aşmağ olmaz
 Ayağa basmağ olmaz
 Men o yârdan küsmüşem
 Daha barışmağ olmaz

142

Bu dağın açı güzel
 Dalında saçı güzel
 Saçına değer verme
 Gece yatışı güzel

143

Bu dağın ardı haş haş
 Şekerden datlı gardaş
 Acep o gün olur mu
 Gavuşah bacı gardaş

144

Bu dağın ardındayam
 Güzeller yurdundayam
 Yârim güzel men güzel
 Gavuşmah derdindeyem

145

Bu dağın ardi mantar
 Gün be gün derdim artar
 Gel derdimin ortağı
 Beni bu dertten kurtar

146

Bu dağın arhasına
 Uyandım yâr sesine
 O yâr keklik ben avcu
 Düşseydim arhasına

147

Bu dağın etekleri
 Parlıyor petekleri
 Elvan çiçek kohuyor
 Gülleri tikenleri

148

Bu dağın kari menem
 Yel vurur erimerem
 Gedin anama deyin
 Gülmemiş oğli menem

149

Bu dağın oylumuna
 Kuş konmuş yaylımına
 Gel kardaş görüşelim
 Geldik yol ayrımına

150

Bu dağın oylumuna
 Guş gonar yaylımına
 Hakkını helal eyle
 Geldik yol ayrımına

151

Bu daği aşam dedim
 Aşam dolaşam dedim
 Bi vefasız yâr için
 Âleme paşam dedim

152

Bu dağlar avru geldi
 Guş uçtu yavru galdı
 Anahtar yârda getti
 Ellerim bağlı galdı

153

Bu dağlar aza dağlar
 Yâr gele geze dağlar
 Ben yârimi kaybettim
 Güvenim size dağlar

154

Bu dağlar eze dağlar
 Yâr gele geze dağlar
 Suları şarap olmuş
 Çiçeği meze dağlar

155

Bu dağlar goca dağlar
 atıp baş başa dağlar
 ıharam yâr görünmez
 Dnesiz daşa dağlar

156

Bu dağlar kmrdendi
 Geçen gün mrdendi
 Feleğin bir kuşu var
 Penesi demirdendi

157

Bu dağlar ulu dağlar
 Çeşmeli sulu dağlar
 Altunda el köşkü
 stnde bulud ağlar

158

Bu dağlar ulu dağlar
 Etrafi sulu dağlar
 Dibinden eller geçer
 Başında bulud ağlar

159

Bu dağlarda baran var
 Ardımızda gelen var
 ek bayraktar bayrağı
 Hâlimizi soran var

160

Bu dağlarda gar menem
 Gün vursa erimenem
 Yedi yıl yerde galsam
 Civanam rmerem

161

Bu dağlarda tavuşan
 Yol ver yâre kavuşam
 Gün gele devran dne
 Men de yâre kavuşam

162

Bu dağda kuş oturur
 Kuş kuşa yer götürür
 Bildirki şad göynümde
 Bu yıl baykuş ötüşür

163

Bu dere buz bağladı
 Dibi yarpuz bağladı
 Beni bir avcu vurdu
 Yaramı kız bağladı

164

Bu dere buz bağlamış
 Yarı yarpuz bağlamış
 Beni bir gelin vurmuş
 Yaramı kız bağlamış

165

Bu dere derin dere
 Suları serin dere
 Yârdan habar almışam
 Sevinmişem bin kere

166

Bu dere derin dere
 Suları serin dere
 Dere sen götür beni
 Yârin olduğu yere

167

Bu dere oluhludur
 Suları balıhlıdır
 Ben varmam kürd oğluna
 Ayağı çarıhlıdır

168

Bu dereden getmerem
 Çadırımı yelmerem
 Adımı kız koymuşam
 Dul kişiye getmerem

169

Bu derenin uzunu
 Gıramadım buzunu
 Aldım Çerkez gızını
 Çekemedim nazını

170

Bu derenin uzunu
 Gıramadım buzunu
 Aldım Türkmen gızını
 Çekemedim nazını

171

Bu gelen Hasan mıdır
 Sevdığım oğlan mıdır
 Dediler yârin geler
 Menzili yahın mıdır

172

Bu gelen nahır mıdır
 Gızaran tahıl mıdır
 Deyler yârin geler
 Ah yolu yahın mıdır

173

Bu ne biçim sevdadır
 Dilde değil candadır
 Mevlam kavuştur bizi
 Ellerim havadadır

174

Bu pınar eşme pınar
 Yaramıdeşme pınar
 O yâr burdan geçende
 Bensiz gonuşma pınar

175

Bu yol Korkut'a gider
 Döner tersine gider
 Burda bir garip ölmüş
 Kuşlar yasına gider

176

Bu yol pazara gider
 İzi nazara gider
 Anası altı aylık
 Oğlu pazara gider

177

Buda meni
 Hañel al buda meni
 Başına kül elediğim
 Beğenmez bu da meni

178

Bulah başında durma
 Bulağı bulandırma
 Sevgilim burada degil
 Güzünü dolandırma

179

Bulah bulah god bulah
 At minderi oturah
 Hoca gözün kör olsun
 Gıy nikahı kurtulah

180

Bulanığın kırağıynan
 Gül biçtim orağıynan
 Ben yârimi kaybettim
 Gezerim sorağıynan

181

Bulanığın taşları
 Cıvıl cıvıl kuşları
 Heç ahlımdan çılmıyor
 Yârimin bahışları

182

Bulanık yollarında
 Çimeydim göllerinde
 İlik düğme olaydım
 O yârin gollarında

183

Bulanık'ta açtı bahar
 Bülbül gül için ağlar
 Bu hasrete dayanmaz
 Ne hesteler ne sağlar

184

Bülbül bir sari kuşdur
 Sesi saraya hoşdur
 Kınamayın bülbüli
 Aşhlıh naçar işdir

185

Bübülem bağ gezerem
 Mecnunam dağ gezerem
 Seksen yerde yarem var
 El bilir sağ gezerem

186

Cam cama takılır mı
 Camdan ev yapılır mı
 Boş ağlama sevgilim
 Mehmetşah senden ayrılır mı

187

Camiler medreseler
 Mehmetşah geldi deseler
 Bir kuş kadar canım var
 Müjdeciye verseler

188

Caminin aldı pınar
 Elimi soksam donar
 Ne kız oldum ne gelin
 Yüreğim ona yanar

189

Caminin altı fener
 Kalbime geldi neler
 Hele yaşım küçüktür
 Başıma geldi neler

190

Caminin üstü ayaz
 Bir möhür buldum beyaz
 Katip kolun kurusun
 Seveni sevene yaz

191

Camiye fener geldi
 Gönlüme neler geldi
 Şu küçücük yaşımda
 Başıma neler geldi

192

Can işte canân hani
 Dert işte dermân hani
 Gönlün sarayı bomboş
 Beklenen sultan hani

193

Ceyhan gibi bakarsın
 Gönülleri yakarsın
 Bir içim su gibi ah
 Kalpten kalbe akarsın

194

Çarşıdan aldım lahana
 Gıydım goydum sahana
 Hiç ömrümde görmedim
 Böyle cazu kaynana

195

Çay getir çay getir
 Kelleleri say getir
 On tane parası al
 Birini de pay getir

196

Çaya vurdum yanımi
 Toprah emdi kanımı
 Ezrailin ne suçi
 Düşman aldı canımı

197

Çaydanlıkta çayım var
 Kaybedecek neyim var
 Biricik Bulanık'ta
 Güzel gözlü yârim var

198

Çayır ince biçilmez
 Suyu soğuk içilmez
 Bana derler yârdan geç
 Yâr tatlıdır geçilmez

199

Çekmecemin kilidi
 Üstüni gül büridi
 Bu ne zalım sevdadır
 Hayva cepte çüridi

200

Çıktım dağın başına
 Bir kız çıktı karşıma
 Sevda nedir bilmezdim
 O da geldi başıma

201

Çikolata tatlıdır
 Senin kadar değil
 Seni herkes seviyor
 Benim kadar değil

202

Çil tavuh çillenir mi
 Bağlar bülbüllenir mi
 Köyünde yâr sevenin
 Mintanı kirlenir mi

203

Çimen yerde çimen yerde
 Soyunam çimen yerde
 Yâre peşmal olaydım
 Soyunam çimen yerde

204

Çimleri yapmış döşek
 Uzanmış gevşek gevşek
 Ben bir şey olmaz derken
 Büyümüş olmuş eşek

205

Çiriş bağdan baharam
 Şirin yâra ağlaram
 O yâr burdan geçende
 Gölgesinden korharam

206

Çoban iti daşladı
 Gız maniye başladı
 Gızın ala gözleri
 Çobanı ataşladı

207

Çoban itin gudursun
 Arhasında su dursun
 Sevdim sevdim almadım
 Yedi yıl dilin dursun

208

Çobanam goyunuza
 Mabalım boynunuza
 Ya satın mal eyleyin
 Ya alın goynunuza

209

Çorabın ağı sarı
 Deste gül bağı sarı
 Yârıma gurban olsun
 Yoncalı küllüvarı

210

Çorabın ağına bah
 Destele bağına bah
 Yâr yadına düşende
 Çıh Yoncalı dağına bah

211

Dağ başında çedene
 Yuhu girdi bedene
 Kaynanam izin vermez
 Kalham gidem odeme

212

Dağ başında gezersin
 Mirze Bey'e benzersin
 Mirze Bey seni almaz
 Yine bana kalırsın

213

Dağ dağın aynasıdır
 Duman dağın yazıdır
 Bulanığın güzeli
 Başımın belasıdır

214

Dağda değdim
 Yeşil başlı beğdim
 Eve geldim dul oldum
 Eli bağlı kul oldum

215

Dağda yetişir funda
 Bir tek resmin var onda
 Seni çok çok seviyor
 Yani ne var ki bunda

216

Dağdan geldim dağ gibi
 Kolları budah gibi
 Egildim su içmeye
 Bağırıldı oğlah gibi

217

Dağdan gelir
 Daştan gelir
 Başı püsküllü
 Enişten gelir

218

Dağdan kestim kereste
 Guş besledim kafeste
 Dediler yârin heste
 Yetiştim son nefeste

219

Dağın başına felek
 Gözüm yaşına felek
 Akıbet guş gondurdun
 Mezar taşıma felek

220

Dağına hey dağına
 Gül getirdim başına
 Bir kanatlı kuş olsam
 Konsam yâr yanağına

221

Dağlar ağardı kardan
 Haber gelmedi yardan
 Ya gel ya mektup gönder
 Kurtar beni bu dardan

222

Dağlar dağımdı benim
 Gam ortağımdı benim
 Çoh söyleme ağlaram
 Dertli çağımdı benim

223

Dağlar dağladı beni
 Gören ağladı beni
 Ben feleğe neyledim
 Çarpaz bağladı beni

224

Dağlar dağladı beni
 Gören ağladı beni
 Ayırdı zalım felek
 Derde bağladı beni

225

Dağlar duman içinde
Sözüm harman içinde
Ben yârimi yitirdim
Şu Norşen'in içinde

226

Dağlara dolu düştü
Gır atın nalı düştü
Mezarım yol üstünde
Balamın yolu düştü

227

Dağlarda kar kalmadı
Yürekte fer kalmadı
Daha çok yazacahtım
Mektupta yer kalmadı

228

Dağları gezdim geldim
Başını düzdüm geldim
Yâri beyvefâ gördüm
Elimi üzdüm geldim

229

Dağların yeli gibi
Yağmurun seli gibi
Ağla gözlerim ağla
Ayrılık günü gibi

230

Dağları dağladiler
Görenler ağladiler
Yârimin zincirinen
Elimi bağladiler

231

Dağları dağlasınlar
Goy beni ağlasınlar
O yârin çemberiyle
Yaramı bağlasınlar

232

Dağları dağlasınlar
Men ölem ağlasınlar
Yârimin mendilinan
Çenemi bağlasınlar

233

Dam dama yapıştırtır
Tepsi dolu gaşıtırtır
Anne benim suçum yoh
El oğludur aşıtırtır

234

Dama serdim tentene
Topladım tane tane
Şu Hasköy'ün içinde
Sevdiğim var bitane

235

Damda dari harmani
Dereden değirmanı
Ergen kız heste olmuş
Pantordadır dermanı

236

Damımda duran oğlan
Elinde Kur'an oğlan
O Kur'an seni çarpsın
Sözünden dönen oğlan

237

Daş başına daş başına
Yol gider daş başına
Arvadı çirkin olanın
Düşüfdü daş başına

238

Defe vuram zimlesin
Aşih olan dinlesin
Sevdiğini almiyen
Heç evlendim demesin

239

Defimi çale çale
 Çıhtım bir yüksek dale
 Korharım dal kırile
 Muratlar gözde kale

240

Değirman boş dolanır
 Suyi serhoş dolanır
 Yârden bir kuşah gelmiş
 Belime beş dolanır

241

Değirmanın bendine
 Döner kendi kendine
 Kız Allah'ın seversen
 Al beni içeriye

242

Deli koyun
 Deli kurt, deli koyun
 Yârinden ayrılanın
 Adını deli koyun

243

Denen gelsin
 Azizem denen gelsin
 Menim bu dert günümde
 Düldüle minen gelsin

244

Deniz ne kadar serin
 Senin en güzel yârin
 Yahti yandırdı beni
 Canım ela gözlerin

245

Deniz pulsuz olur mu
 Balık susuz olur mu
 Söyleyin bana Sezen
 Hiç Kadersiz olur mu

246

Deniz üstünde otam
Uzat elini tutam
Elim elinde olsun
Otuz gün oruç tutam

247

Denizde bir gemi
Ben ise yelkeni
Manimi duyunca
Hatırlarsın beni

248

Denizin altı mildir
Bizi gayıran kimdir
Yârimden uzak durun
Bizim kalbimiz birdir

249

Derde kerem
Neylesin derde kerem
Goşmuşam gam kötânın
Derd sürer, derd ekerem

250

Derde kerem
Rabbimdir derde kerem
Tarlam gam, çiftüm keder
Sürdükçe dert ekerem

251

Derdimi yazmaz galem
Sevdenın sonu elem
Gönder güzelim gönder
Ayde yılda bir selem

252

Dere başı pıtırâh
Gel beraber oturâh
Bir sen söyle bir de ben
Bu sevdadan gurtulah

253

Dereler kölgelendi
Sinem kane bulandı
Azrahil can alanda
Yâr boynume dolandı

254

Dert bende yara bende
Eyleşmez yara bende
Gorhuran garip ölem
Yaralar gala bende

255

Deryalar dalğalandı
Derdim ziyâdelendi
Yârimden ayrılalı
Cigerim parelendi

256

Dolaba fincan koydum
İçine mercan koydum
Kaynanamın adını
Kuyruklu sıçan koydum

257

Dolmuş geliyor dolmuş
Dolmuşun rengi solmuş
Dolmuştaki güzel kız
Tam gelinlik kız olmuş

258

Dolu düşer
Gar yağar dolu düşer
Mezarım yol üste goyun
Belke yâr yolu düşer

259

Dozer geliyor dozer
Çekilin yohsa ezer
Öyle bir yâr sevmişim
Yürekte her gün gezer

260

Dozer geliyor dozer
 Çekilin yoldan ezer
 Benim bir sevdiğim var
 Müjdeden bile güzel

261

Dut ağacı buruldu
 Dibinde su duruldu
 Eller yârim dedikçe
 Menim boynum buruldu

262

Dut ağacı dutunca
 Dut yemedim doyunca
 Ağzın dilin gurusun
 Yâr demedim doyunca

263

Duvardaki maniye
 Saat geldi yediye
 Boynumdaki koliye
 Sevgilimden hediye

264

Düz mehlesi düz ayag
 Kalhın gidek yalneyag
 O yârin toyu oler
 Hep barabar öyniyag

265

Eger karın güzelse
 Düğün senin evinde
 Eger karın çirkinse
 Şivan senin evinde

266

Ekli
 Hep dertler derde ekli
 Telefonda dert bitmez
 Senin gitmen gerekli

267

Ekmek yaptım terledim
 Çıhtım dama parladım
 Dediler yârin gelir
 Goçu gurban eyledim

268

Elazığ elemlidi
 Etrafı kalemlidi
 Apartumanda oturanın
 Yüreği veremlidi

269

Elazığ uzun çarşı
 Tükenler garşı garşı
 Ele bir yârim var ki
 Ela göz galem gaşlı

270

Ele mi güne düştüm
 Kölgeden güne düştüm
 Felek gözün kör olsun
 Dediğin güne düştüm

271

Elemi o yan dağlar
 Al gana goyan dağlar
 Bu yanın zulmathana
 Neçedir o yan dağlar

272

Elif dedim be dedim
 Gız ben sene ne dedim
 Ne dedim de darıldın
 Lal olsun ağzım dilim

273

Elim değdi elime
 Nail oldum diline
 Ben dünyayı değişmem
 Saçının tek teline

274

Elinde bilezikler
İnce ince beş tane
Doğru söyle sevdiğim
Benden başka kaç tane

275

Ellere yâr ellere
Bülbül konmuş güllere
Canımız sağ oldukça
Vermem seni ellere

276

Elma attım denize
Dolandı çıhtı yüze
Gidin deyin reise
Derdim kulum Pakize

277

Elma attım dereye
Kız çıhtı pencereye
Kız Allah'ın seversen
Al beni içeriye

278

Elma attım ezildi
Tabut yola dizildi
Benim kara bahtıma
Hasköylüler üzüldi

279

Elma dalda asılsın
Sevgilim sen nasılsın
İkimizin derdi var
Gazeteye yazılsın

280

Emmimoğli damdadır
Beş parmağı kandadır
Gittim kani silmağa
Hele göynü bendedir

281

Enterim biçim biçim
Ölürüm senin için
Âlem bana düşmandır
Seni sevdiğim için

282

Eridim kamyş oldum
Altından gümüş oldum
Öyle bir yurda vardım
Bir at tutmaz kuş oldum

283

Erisin dağların karı
Geçti ömrümün baharı
Ecel kapımı çalmadan
Durma gel ömrümün varı

284

Erzurum'da bir guş var
Ganadında gümüş var
Beyim gitti gelmedi
Elbet bunda bir iş var

285

Erzurum dedikleri
Şekerdir yedikleri
Bir bir aklıma gelir
Annemin dedikleri

286

Esmer bugün ağlamış
Ciğerimi dağlamış
Beyaz tenin üstüne
Siyah kuşah bağlamış

287

Even bağan girmişem
Üzümünden yemişem
De ki helalin olsun
Men yârimi görmüşem

288

Evleri bir yamaçta
 Galem oyniyer gaşta
 Bu ne zalım sevdadır
 Ahıl goymiyor başta

289

Evleri görünüyor
 Gönüldür veriliyor
 Ayrılıh öyle zor ki
 Bırahıp gidilmiyor

290

Evleri oluhludur
 Suları balıhlıdır
 Ben kürt kızı alamam
 Ayağı çarıklıdır

291

Ezande yâr ezande
 Hedik kayner kazende
 Yavrum kurbanın olam
 Tıpış mıpış gezende

292

Ezelden geldim ezele
 Gönlüm düştü güzele
 Daha çoh sevecehtim
 Hayret galdım düzene

293

Ezim ezeden oğlan
 Bıyığ bezeden oğlan
 Babam sana gız vermez
 Get para gazan oğlan

294

Furun üstünde kürek
 Yene yandı bu yürek
 Her dertlere dayandın
 Buna da dayan yürek

295

Gabah uzanır geder
 Dalı bezenir geder
 Öpüş vermeyen kızlar
 Günah kazanır geder

296

Gala çek
 Galyan doldur gala çek
 Çirkin kahrın çekeceğin
 Get Sinop'ta gala çek

297

Galeden indim ancak
 Başımda yeşil sancak
 Ne kız oldum ne gelin
 Odlara yandım ancak

298

Gapıda duracağam
 Bıyığım buracağam
 Babanın inadına
 Seni kaçıracağam

299

Gapıda durma oğlan
 Bıyığın burma oğlan
 Babam sene kız vermez
 İt gibi ürme oğlan

300

Gapısı yahin yârim
 Gazadan sahin yârim
 Boyuna nazar değer
 Hamayıl tahin yârim

301

Gapıya geçi geldi
 El attım saçı geldi
 Ana gel görüşelim
 Ayrılıh göçü geldi

302

Gara atın kekili
Üstü ipek çekili
Bir can bir canı sevse
Kimdir onun vekili

303

Gara duta yasladım
Çise vurdu ısladım
Ben yârimin koynunda
Şeker ile beslendim

304

Garanfilim budama
Sefa geldin odama
Hakikatli yâr isen
Dünür gönder babama

305

Gardaşına bacısan
Başımın da tacısan
Benim hatire gızım
Sen başımın tacısan

306

Garibem yohtur arham
Kanadım yohtur kalham
Çıham dağlar başına
Yârim nerdedir baham

307

Garpuz kestim soyudu
Yâr dizimde uyudu
Garpuzu bıçahladım
Dört yanın saçahladım
Dün gece hardaydın
Yastığı gucahladım

308

Garsa yaz
Gece uzun Gars ayaz
Aşih gurbanın olam
Arzuhalım garsa yaz

309

Garşı dağdan gar getir
Mendiline goy getir
Mendilin de ter gohar
Altın tasa goy getir.

310

Garşı dağlar ne dağdı
Meskenim meyveli bağdı
Men çalışam yâr yesin
Neçe ki canım sağdı

311

Garşıda hayvalıhlar
Suda oynar balıhlar
Ne bu sevda olaydı
Ne de bu ayrılıhlar

312

Garşıda hergederler
Herge bir gün gederler
Cefâ çektim yâr sevdim
Böyle biler gezerler

313

Garşıdan görünürsün
Çarşafa bürünürsün
Mavi yazma içinde
Ay gibi görünürsün

314

Garşıki dağdan inerem
Almast gile giderem
Eger Almast terlemiş
Mendilimle silerem

315

Gavur Meydanın düzü
 Devriye sardı bizi
 Gayret edin gardaşlar
 Kurtarağ bacımızı

316

Gayada guş oturur
 Guş guşa yem götürür
 Bildirki şen göynümde
 Bu yıl kimler oturur

317

Gayalar direk direk
 Suyu nerden indirek
 Guşlar da lisan bilmir
 Yâra selam gönderek

318

Gazan ağlar
 Od yanar gazan ağlar
 Gurbette garib ölenin
 Kabrini gazan ağlar

319

Gece çıhtım havluya
 Sarıldım bir tavluya
 Tavlu beyaz ben beyaz
 Allah onu bana yaz

320

Geceler ay geceler
 Ay batar ay geceler
 Seni gören gözlerim
 Ne yatar ne geceler

321

Gecenin yarisidir
 Ömrümün yarisidir
 Güzel bi insaf eyle
 İnsaf din yarisidir

322

Geçler geçti benden
 Aç gözüm doymaz senden
 Kafir putundan dönmez
 Ben nasıl dönem senden

323

Geçme namert köprüsünden
 Ko aparsın su sel seni
 Yatma tilki gölgesinde
 Ko yesin aslan seni

324

Geçti menden
 At ohu geçti menden
 Men merde köprü oldum
 Namerd de geçti menden

325

Gederim ben de ben de
 Bir arzum galdı sende
 Ayva gibi sarardım
 Din iman yoh mu sende

326

Gederim dur diyen yoh
 Kebab oldum yiyen yoh
 Ayrıllık gömleğini
 Benden gayri giyen yoh

327

Gederim gedişimdir
 Yıllarım görüşümdür
 Eğil gözlerin öpem
 Belki son görüşümdür

328

Gel kapıdan geç oğlan
 Bir sigar yah oğlan
 Beni sana vermezler
 Bu sevdadan geç oğlan

329

Gemi geldi durdu mu
İskeleye vurdu mu
Söyle ey seher yeli
Yâr halımı sordu mu

330

Gemideyim gemide
Ayağım yemenide
Durun biraz bekleyin
Yârim kaldı geride

331

Gettim bağa üzüme
Diken battı dizime
Hasret galdım üzüne
Cevap vermez sözüme

332

Gınayı getir ana
Barmağın batır ana
Bu gece misafirem
Yanında yatır ana

333

Gır at bahçada otlar
Elim hazali gatlar
Yâr eli yâda deyse
Aniden bağrım patlar

334

Gış günü tuttun yahami
Goymadım yaza gönül
Geyindim zeri zerbabi
Döndün gülgeze gönül
Geze geze men usandım
Sen galdın teze gönül

335

Gide gide yoruldum
 Bir taş buldum oturdum
 Ben o sevgili yârin
 Gidişine vuruldum

336

Gidek Muşun yoluna
 Yol alah Bulanığa
 Yârim yanımda olsun
 Ölüm zor gelmez bana

337

Gidene bah gidene
 Güller darmış dikene
 Allah sabırlar versin
 Gizli sevda çekene

338

Gidenin üçü güzel
 Ardında saçı güzel
 Saçı başını yesin
 Yolda yürüşü güzel

339

Giderem elinizden
 Gurtulsam dilinizden
 Yeşil baş ördek olsam
 Su içmem gölünüzden

340

Giderim ben de ben de
 Bir hayvam kaldı sende
 İster saral ister sol
 Hiç gönlüm yoktur sende

341

Giderim bu düzinen
 Çıram yoh yıldızinen
 Beni de kabire goyun
 Bir kınalı kızinen

342

Giderim dur diyen yoh
 Kebab oldum yiyen yoh
 Gurbetten yârim gelmiş
 Gözün aydın diyen yoh

343

Giderim dur diyen yok
 Şeker oldum yiyen yok
 Ayrılık gömleğini
 Benden başka giyen yok

344

Giderim gidişindir
 Giydiğin ibrişimdir
 Hele bir dön bahayım
 Belki son görüşümdür

345

Giderim lokum lokum
 Kundurama doldu kum
 Hepsi elin yüzünden
 O yâre dedim zokkum

346

Giderim yavaş yavaş
 Kunduruma değdi taş
 Hepsi elin yüzünden
 O yâre dedim kardaş

347

Giderim yol uzun
 Hañçarım kol uzun
 Ele bir söz derim
 Yanarsın yol uzun

348

Giderim yolum budur
 Dert budur ölüm budur
 Ben sevdim eller aldı
 Ecelsiz ölüm budur

349

Giderim yolum budur
 Dert budur bela budur
 Yihılmış kalbim evi
 Yapılmaz bina budur

350

Gitti yâr gelmez geri
 Sevdan öldürür beni
 Muradına ermesin
 Yârdan ayıran beni

351

Gine men gine men
 Doldur içem gine men
 Geldi günüm geçti sağım
 Cehel olmam bir de men

352

Gine men gine men
 Doldur içem gine men
 Geçti ömür buldi kemal
 Genç olmaram gine men

353

Gir bağa boyun görem
 Elin uzat gül verem
 Cigerim kebab oldi
 Yâr seni nerde görem

354

Gitti yârim gelmez geri
 Bu sevda öldürür beni
 Muradına ermesinler
 Yârdan ayıranlar beni

355

Goca garılar tutar yağı
 Gelinler yiyer guymağı
 Acıcadır dırnağı
 Şirinedir guymağı

356

Gögercin vurdum uçtu
 Tüyü dağlara düştü
 Güzele duzah gurdum
 Yıvğala çirkin düştü

357

Gögerçin havadadır
 El vurma yuvadadır
 Bir elim yâr koynunda
 Bir elim duvardadır

358

Göğercin yumurtası
 Yârimin sedef tasi
 Yedi kardaşım öle
 Yâre tutaram yası

359

Gökte giden teyyare
 Selam söyle o yâre
 Benden ona fayda yoh
 Bulsun gendine çare

360

Gökte uçan çalağan
 Kurban olam yanağan
 Nerde misafir oldun
 Çağır beni konağan

361

Gökte yıldız serseler
 Meni toya alsalar
 Canım gurban ederem
 Yâri mene verseler

362

Göyde yıldız patalar
 Kırmızı yumurtalar
 Ben öyle gül değildim
 Kohliyeler atalar

363

Gözleridir kapkara
Bakışları hatıra
Selvidir onun boyu
Üstündür onun soyu

364

Gözlerimi göresen
Kız sen bana gelesen
Eger bana gelmezsen
Sen de bir gün ölesen

365

Gözlerin mavi mine
Vuruldum perçemine
Aşkın beni çevirdi
Aslının Keremine

366

Gözlerin yıldız yıldız
Sen gamsız bense tatsız
Sevgilim olacak ki
Dünya gelir bana vız

367

Gözünün karasına
Yârimin duruşuna
Canım fedâ ederim
O güzel bakışına

368

Guyular derince dir
Kölgeler serince dir
Öyle yan bakma bana
Yüreğim pek incedir

369

Gül demedi, gül demedi
Gül ekdim gül demedi
Gözün kör olsun felek
Bize bir gül demedi

370

Gül ekim hardan oldu
 Bilmerem neden oldu
 Yeni murat alardım
 Hapishaneden oldu

371

Gül eller
 Gamiş barmah gül eller
 Yigit fakir olursa
 Söylederler güleller

372

Gül üşüdü
 Kar yağdı, gül üşüdü
 Meni dertlere salan
 O yârin gülüşüdü

373

Gül yüzün aydır bana
 Kaşların yaydır bana
 Ben ölsem canım kurban
 Sen ölsem vaydır bana

374

Gülem gülü neylerem
 Güle hizmet eylerem
 Öz gülümü verseler
 Başga gülü neylerem

375

Güller çok güzeldir
 Senin kadar değil
 Herkes seni sever
 Benim kadar değil

376

Güller güller içinde
 Güller vazo içinde
 Allah Muş'u korusun
 Sevdiğim var içinde

377

Güllovaya varınca
 Çayır çimene dalınca
 Ben bugün yâri gördüm
 Kemer ince bel ince

378

Güllü haman üsteyem
 Al giyenler dostuyam
 Ellerin yâri gelmiş
 İncitme ben hesteyem

379

Gülüm kurutma beni
 Suda çürütme beni
 Senelerce görmesem
 Sakın unutma beni

380

Gülüm kurutmam seni
 Suda çürütmem seni
 Senelerce görmesem
 Gine unutmam seni

381

Gün hükmü güne geçer
 Her işte öne geçer
 Beni böyle üzmetken
 Kız eline ne geçer

382

Gün ortadan gün ortaya
 Sıfraz gelmez ortaya
 Horozunuz yoh banlıya
 Büyüğünüz yoh anlıya

383

Güne düştüm güne düştüm
 Gölgeden güne düştüm
 Düşman gözün kör olsun
 Dediğin güne düştüm

384

Güne düştüm günü düştüm
 Kølgeden güne düştüm
 Sebep ocağın batsın
 Dedigin güne düştüm

385

Güneş inmez engine
 Güzel düşmez dengine
 Dikkatli bakın resmime
 Benziyor muyum yârime

386

Güven gez
 Dağda biter güvengez
 Çirkin ile bal yeme
 Güzel ile dilen gez

387

Güven gez güven gez
 Dağda biter güvengez
 Ne feleğe bel bağla
 Ne maliyan güven gez

388

Güvercin vurdum gahmaz
 Ganı sel olup ahmaz
 Öyle bir yâr sevmişem
 Dönüp yüzüme bahmaz

389

Güzel ağlar benim
 Gözlerim ağlar benim
 Aparın meni anama
 Anam güzel ağlar benim

390

Güzel âşık cevrimi
 Çekemezsin derdimi
 Bu bir rıza lokmasıdır
 Yiyemezsin demedi mi

391

Güzelsin melek gibi
 Gönülden dilek gibi
 Atma beni başından
 Bir eski gömlek gibi

392

Hal hal yorğanı
 Üstü hal yorganı
 Ecel gelir can gider
 Üstümden al yorğanı

393

Harayından
 Su gelir harayından
 Günde bir kerpiç düşer
 Ömrümün sarayından

394

Hasköy bağım içinde
 Gülüm bardak içinde
 Allah Hasköy'ü korusun
 Sevdiğim var içinde

395

Hatıra hatıra dedin
 Başımın etini yedin
 Al sana bir hatıra
 Baktıkça beni hatırla

396

Havada larçın oynar
 Göğde güvercin oynar
 Yâr ahlıma gelince
 Arhamda saçım oynar

397

Hayat bir yarış
 Gel sen de karış
 Mutlu olmasan bile
 Mutlu olmaya çalış

398

Hayatın akışına
 Şimşeğin çakışına
 Canım feda ederim
 Yârimin bakışına

399

Hıçkırık tutti beni
 Tutti kurutti beni
 Bi vefasız yâr sevdim
 Gitti unitti beni

400

Hizmetçiden yâr olsa
 Çarşı yihar sesinen
 Beslemeden hanım olsa
 Hamam yihar tasinen

401

Hoca ezan ohiyor
 Bana doğru bahiyor
 Benim sevgili yârim
 Buralarda geziyor

402

Hoppudum gidek nenengile
 Şıkkıdım gidek nenengile
 Düneyin geldik nenengilden
 Bögün ne yüzden gidek nenengile

403

Hu geldi, Hu geldi
 Bendi bağla su geldi
 Ellerde toy düğün var
 Bize Hakk'tan bu geldi

404

İçerem aci tütün
 Sevmişem yâri bütün
 Sevmişem alacağam
 Çaltasın Sungu bütün

405

İki çeşme yan yana
Su içtim kana kana
Seni doğuran ana
Olsun bana kaynana

406

İki duvar arası
Buldum gavur parası
Kızın gönlü var iken
Ne karışır babası

407

İki tabak balım var
İki güzel yârim var
Biri ölse biri var
Ne de güzel bahtım var

408

İki tahta kalındır
Kaynanam ne zalımdır
Ne kadar zalim olsa
Oğlu benim malımdır

409

İnce çubuğ uzadım
Uzah yollar gözedim
Gedişini görebilmem
Gelişini gözedim

410

İnce çubuk biç de gel
İnce yola düş de gel
İnce yolnan gelmezsen
Kervana karış da gel

411

İnci menem inci menem
Sedef sen, inci menem
Düşem sinen üstüne
Can verem inci menem

412

İndim çayır biçmeye
Eğildim su içmeye
Dediler yârin geldi
Kanatlandım uçmaya

413

İndim derede durdum
Matarama pul vurdum
Çoh sallanma sevdiğim
Senden eyisini buldum

414

İndim derede durdum
Dabañçama pul vurdum
Burdan geçen kızların
Memesine el vurdum

415

İndim kuyu dibine
Bahtım suyun rengine
Analar kız beslemiş
Vermiyor sevdiğine

416

İndim punar başına
Sabun goydum daşına
Can gurban canım gurban
Gaynımın gardaşına

417

İpek kumaş tahmiren
Yaralitem ağliyem
Neşterlenmiş yarami
Gül yerine kohliyem

418

İpek mendil bendedir
Sahladim koynumdadır
Cennetden huri gelsin
Gene kalbim sendedir

419

İran'a doğru
 Bu yol gider İran'a doğru
 Başımı kesin kanım aksın
 Kadir bilene doğru

420

İri gözleri ela
 Başıma oldu bela
 Sonunda oldum Mecnûn
 O ise oldu Leyla

421

İsitma tuttu beni
 Tuttu guruttu beni
 Gurbet elde sevdiğim
 Ne tez unuttun beni

422

Kaburgayam kuzuyam
 Hocanın öz kızıyam
 Çatla patla kaynana
 Oğlunun çüt gözüyem

423

Kaftanların sandıhta
 Kalmişem karanlıhta
 Yâri bana verseler
 Yatarım samanlıhta

424

Kahve biştiği yerde
 Bişip taşıdığı yerde
 Güzel çirkin aramaz
 Gönül düştüğü yerde

425

Kahve goydum bişti mi
 Soğudu yâr içti mi
 Sormağ ayıb olmasın
 Yâr buradan geçti mi

426

Kahve goydum cezveye
 O yâr gitmiş gezmeye
 Ellerim alıştı
 Düğmesini çözmeye

427

Kalbimi delen ok
 Seni sevenler çok
 Seni benim kadar
 Seven hiç kimse yok

428

Kale başı pıtırağ
 O yâr gelsin oturağ
 Bir men diyem bir de o
 Bu sevdadan kurtulağ

429

Kale başında tandır
 Yandır Allah'ım yandır
 Meni gögerçin eyle
 Yârin yanına kondur

430

Kale Parkı'nda kızlar
 Ağızlarında sakızlar
 Ben Leyla'yı görende
 Yüreğim başı sızlar

431

Kalede buluşalım
 Kuş dili konuşalım
 Kız Allah'ın seversen
 Bayramdır barışalım

432

Kaleden in diyen yoh
 Hâlin nedir soran yoh
 Yârim gurbetten gelmiş
 Gözün aydın diyen yoh

433

Kaleden indim ancak
Göğümde sarı sancak
Ne kız oldum ne gelin
Toprağa girdim ancak

434

Kaleden indirdiler
Trene bindirdiler
Daha yaşım küçüktü
Askere gönderdiler

435

Kaleden indirdiler
Trene bindirdiler
Benim sevdiğim yâri
Gurbete gönderdiler

436

Kaleli kantar eli
Sen dertli men yaralı
Gittim tabip yanına
Tabip menden yaralı

437

Kalemim acı yazar
Karşısı çarşı pazar
Mavili geyin de gel
Deymesin sana nazar

438

Kalenin alimleri
Ne hoştur talimleri
Gün oldu toy kuruldu
Yalandır düğünleri

439

Kalenin ardı Mersin
Beklerim yârim gelsin
Beklemekten usandım
Allah belanı versin

440

Kalenin bedenleri
Çevririn gidenleri
Vurun vurun öldürün
Yâr goyup gidenleri

441

Kanatli kuş olaydım
Pencerene konaydım
Sen mektup yazar iken
Ben kalemin olaydım

442

Kandım sevda seline
Hañcer vurdi beline
Vurulmuşum ben senin
O güzel gözlerine

443

Kapıda gördüm seni
Gül ile ördüm seni
Gözüme inanmazdım
Elimle verdim seni

444

Kapımıza gül gerek
Güllere bülbül gerek
Benim gibi bir ere
Senin gibi kul gerek

445

Kar daşı
Karlı dağdan kar daşı
Hasta gönlü nar ister
Benim gönlüm kardaşı

446

Kar yağar bardam bardam
Yollar kapandı kardan
Ne gelen var ne giden
Haber alam o yârdan

447

Kara bağlar
 Yâr başını böyle bağlar
 Kuş uçmaz kervan geçmez
 Veran kalsın bele bağlar

448

Kara çadar is mi tutar
 Yağlı kılıç pas mı tutar
 Anam ağlar bacım güler
 Elin kızı yas mı tutar

449

Kara deve
 Girmez eve
 Kes başını
 Girsin eve

450

Kara kara kazanlar
 Kara yazı yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 Aramızı bozanlar

451

Kara katır
 Yana yatır
 Kalkar otlar
 Yine yatır

452

Kara kazan koldadı
 Bugün yârim yoldadı
 Ses verdim ses almadı
 Veran dağlar daldadı

453

Kara kazan koldadır
 Bugün yârim yoldadır
 Ses verdim sesim gitmez
 Véran dağlar daldadır

454

Kara kazan olmuşam
 Derdi düzer olmuşam
 Kuş dili bilmez idim
 Mektup yazar olmuşam

455

Karabiber akside
 Ben giderim takside
 Allah bizi kavuştursun
 Ahşam ile yatside

456

Karadan
 Dağlar kalhsın aradan
 Elbet bir gün gavuşturar
 Yeri göğü yaradan

457

Karadır kaşın ördek
 Yeşildir başın ördek
 Her gün çüt çüt gezerdin
 Hani yoldaşın ördek

458

Karalar bağlamişam
 Her gece ağlamişam
 Yârim beni görmesin
 Kendimi sahlamişam

459

Karaları al eyledim
 Acıları bal eyledim
 Senin sevdan yüzünden
 Düşmanımı dost eyledim

460

Karanfil eker misin
 Balınan şeker misin
 Dünyada yahtın beni
 Ahrette çeker misin

461

Karanfil eker misin
Bal ile şeker misin
Bu dünyada ettiğin
Ahrette çeker misin

462

Karanfil ekilidir
Evleri sekilidir
Bir can bir canı sevse
Kim onun vekilidir

463

Karanfil oylum oylam
Geliyor selvi boylum
Selvi boylum gelende
Şen olur deli gönlüm

464

Karanfilem biberim
Mehlenizde dilberim
Ağız burun bükmeysin
Misafirem giderim

465

Karanfilem bir sini
Men sevdim birisini
Boynumu da vursanız
Demerem doğrusunu

466

Karanfilim budama
Sefa geldin odama
Eger çoh istiyorsan
Elçi gönder babama

467

Karanfilim budama
Safa geldin odama
Gelirse güzel gelsin
Çirkin komam odama

468

Karanfilim dalım yoh
 Ben bekarım yârim yoh
 Yârim eller koynunda
 Benim heç habarım yoh

469

Karanfilin gülü mor olmuş
 Bilmem bana ne olmuş
 Önce abi demiştim
 Sonra sevgilim olmuş

470

Karasu'dan atladım
 Çarşaf mendil katladım
 Muradım olsun diye
 Tüm dertlere katlandım

471

Karataştan baharlar
 Sürme gözi yaharlar
 Senin gibi güzeli
 Alnından çoh öperler

472

Kargamışa kargamışa
 Kar yağar kar gamışa
 Lohman hekim de gelse
 Felek netsin kargamışa

473

Karlı tipili dağlar
 Dal fesimi yâr bağlar
 Bu dertler ki bende var
 Eşiden duyan ağlar

474

Karpuz kestim kan çıhti
 İçinden yılan çıhti
 Benim sevgili yârim
 Askerde subay çıhti

475

Karpuz kestim kırmızı
 Şu gelen kimim kıızı
 Selam verdim almadi
 Sanki paşanın kıızı

476

Karşı dağda üzüm var
 Kara kaşta gözüm var
 Başkasına varırsan
 Sana bir çift sözüm var

477

Karşı dağın karidim
 Güneş vurdu eridim
 Evel dostun ben idim
 Uzah bahan ben oldum

478

Karşıdan atlı geçer
 Atlar atlatır geçer
 Alemi sevindirir
 Beni ağlatır geçer

479

Karşıdan gelir atlı
 Altında kilim katlı
 Anam babam sağolsun
 Yârim hepsinden tatlı

480

Karşıde kara yılan
 Yılan boynuma dolan
 Benim sevdiğim yârim
 Beyaz gömlekleli oğlan

481

Karülyenin etegi
 Tel tel olmuş ipegi
 Sen de mi adam oldun
 Mehellenin köpegi

482

Karülyenin eteği
 Eteğidir peteği
 Çıhmış beni istiyor
 Mehellenin çiçeği

483

Kasım ayı kar olur
 O seninle yer olur
 Başkasını istemez
 Ancak sana yâr olur

484

Kaşları keman gibi
 Okunur dua gibi
 Gurbet bizi ayırdı
 Zalim bir diyâr gibi

485

Kaşlarının karası
 Gözlerinin elası
 Hekim-i Lohman gelse
 Yohtur munun çaresi

486

Kayfe koydum kurulu
 El vermeyin durula
 Yâri yârdan ayıran
 Sol böyründen vurula

487

Kaynana kara yılan
 Bütün sözleri yalan
 Gelinler mor bir çiçek
 Bütün sözleri gerçek

488

Kebabın közi gibi
 Yanaram kuzi gibi
 Düşmanlarım duymasın
 Gezerim deli gibi

489

Kebap üste naz üste
 Yürek yanar k z üste
 Goy beni  ldürsünler
 Bir alagöz gız üste

490

Kekligim  ter gelir
 T y n  döker gelir
 Hakikatli y r ole
 Dağlari söker gelir

491

Kertakom'da bir kuş var
 Kanadında gümüş var
 Salih gitti gelmedi
 Elbet bunda bir iş var

492

Kezban'a deyin gelsin
 Uçağa binsin gelsin
 Ecel geldi can gitti
 İndide dayan gelsin

493

Kış gelir güneş gider
 Kar yağar dolu düşer
 Mezarımı yol üstüne kazın
 Beyvef  yârin yolu düşer

494

Kışlanın  ni  ınar
 Hep kuşlar ona konar
 Bugün yâri görmedim
 Y regim ona yanar

495

Kıza dedim ismin ne
Açılmamış gül dedi
Güller tez solar dedim
Gülerek aptal dedi
Bir öpücük ver dedim
Askere yasağ dedi

496

Kızım atım beş olsun
Kanatlınsın kuş olsun
Nereye gitse Mevlam
Kızıma yoldaş olsun

497

Kilim yere sersinler
Kanedimi kırsınlar
Üç gün oruç tutaram
Yavrum bana versinler

498

Kim apardı meni
Bilmirem kim apardı meni
Anama söyleyin ağlamasın
El oğlu apardı meni

499

Kime gidem
Kimim var kime gidem
Bu derdi yârdan aldım
Dermana kime gidem

500

Koca habi yuttılar
Balıhlari tuttılar
Allah belanı versin
Bizleri unuttılar

501

Komşu kızı bahma bana
 Bıaktın beni bu hâla
 Beyaz gerdan benim ola
 Kız anan kaynanam ola

502

Koyunu koyun gelsin
 Postunu soyun gelsin
 Hepsi de sizin olsun
 Balamı koyun gelsin

503

Köpri altında kiken
 Yahtın beni gül iken
 Allah seni de yahsın
 Üç günlük gelin iken

504

Köprü üstünden geçtim
 Köpri beni salladı
 Şu mavi gözli oğlan
 Beni aşka bağladı

505

Köşe başı beklerim
 Vay benim emeklerim
 Eller yârim diyende
 Sızlıyor gemiklerim

506

Kumral sevme çillidir
 Sarışınlar kirlidir
 Seveceksen esmer sev
 Sevdikçe şekerlidir

507

Kurk altında yumurda
 Her dem beni unutma
 Her hatıran düştükçe
 Göz yaşını kurutma

508

Kurum saglar
Bacayı kurum saglar
Gitti büyükler
Geride galdı kurumsaglar

509

Kuşa vurunca uçtu
Tüyü dağlara düştü
Güzele tuzah gurdum
Şansıma çirkin düştü

510

Küçük harh uzunu
Yarpuz almış üzünü
Yüz yılda beklesem
Görmeydim yâr yüzünü

511

Lala yalgız
Gül yaşar lala yalgız
Korham gurbette ölem
Mezarım gala yalgız

512

Leblebi goydum tasa
Doldurdum basa basa
Benim yârim pek güzel
Azıcık boydan gısa

513

Mangal maşasız olmaz
Şehir paşasız olmaz
Arkara'dan tel gelmiş
Gızlar gocasız olmaz

514

Mani benim ezberim
Kız ben seni severim
Eger sevmiyorsan söyle
Bırakıp da giderim

515

Mani benim ezberim
 Kan ağlıyor gözlerim
 İçim içim yanıyor
 Sevdiğim evleniyor

516

Mani benim ezberim
 Kan ağlıyor gözlerim
 Sevgilimin yolunu
 Ölene dek gözlerim

517

Mani maniye geldim
 Gaymah yemeye geldim
 Meramım gaymah değil
 Yâri görmeye geldim

518

Mani maniye açar
 Mani bilmeyen kaçar
 Gelin mani diyelim
 Mani defteri açar

519

Maniye avaz derler
 Güzele beyaz derler
 Şu Hasköy erkekleri
 Kader sana az derler

520

Maniye hoşum geldi
 Ağlatma yaşım geldi
 Çıham gapıya baham
 Belki gardaşım geldi

521

Maniye melez derler
 İlden ile gez derler
 Maniye doyum olmaz
 Dillerde çerez derler

522

Masa üstünde bıçak
 Özhan kendini vuracak
 Özhan kendini vurma
 O kız senin olacak

523

Masa üstünde erik
 Ellemeyin giderik
 Benim yârim gurbette
 Ciğerim delik delik

524

Masa üstünde pekmez
 Hiçbiri bana yetmez
 Şu Norşen'in kızları
 Arabasız gelin gitmez

525

Maşa maşaya benzer
 Maşa köşeye benzer
 Yoncalı'nın kızları
 Yavru ceylana benzer

526

Maşallah aresine
 Gül bitmiş deresine
 Beni melhem eyleyin
 Abemin yaresine

527

Maşallah aresine
 Gül bitmiş deresine
 Bu gece misafirem
 Yavrumun odesine

528

Mavi boncuh düzerem
 Oturmuşam bükerem
 Yârin geldi deseler
 Ufah ufah tökerem

529

Mavi giymesin uymaz
 Gözüm sana hiç doymaz
 Seni görmek isterim
 Hain komşu bırakmaz

530

Mavi gömlek asılı
 Ben verdim parasını
 Kim yarimi sorarsa
 Satarım anasını

531

Maviler giyme uymaz
 Gözlerim sana doymaz
 Her gün görmek isterim
 Hain komşu bırakmaz

532

Maydanos bağladiler
 Ciğerim dağladiler
 Men seni almaz idim
 Başımı bağladiler

533

Maydanos demet demet
 Yârimin adı Memet
 Memet benim olursa
 Mekanım olur cennet

534

Maydanos deste deste
 Oğlan gel beni iste
 Anam vermezse eğer
 Diz çok Allah'tan iste

535

Maydanoz biçilir mi
 Acı su içilir mi
 Allahıza söyleyn
 Yârdan vazgeçilir mi

536

Maydonos ot degil mi
Yaprağı dört degil mi
Ben burada sen orda
O bana dert degil mi

537

Medeni leceksin
Mezara gireceksin
Yedi tahta altında
Ne mani diyeceksin

538

Mekke'de hurma dali
Dibinde yeşil hali
Ya Rabbim sen kavuştur
Ya hazreti ya Ali

539

Mektubunu tez yolla
Sineminde ez yolla
Derdinden belki lm
Bir hayırlı söz yolla

540

Mektup yazdım dört köşe
İçine nişan dşe
Abe al bunu ohu
Baci hatıran dşe

541

Mektup yazdım gış idi
Kalemim gümüş idi
Daha oh yazacahdım
Elim uşmş idi

542

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalhsın aradan
Elbet bir gün kavuşturar
Seni beni yaradan

543

Mektup yazdım yaz idi
Kalemim kiraz idi
Daha çoh yazacakhtım
Mürekkebin az idi

544

Men babamın kızidim
Sandıhtaki bezidim
El kaldırdı attı
Sanki elin kızidim

545

Mendilim benek benek
Ortasi çarhi felek
Felek evi yihılsın
Ne don kaldı, ne könek

546

Mendilim beyaz ipek
Irmahlardan geçecek
Yol verin mendilime
Sevdiğime gidecek

547

Mendilim para para
Korharam yel apara
Sen orada ben burda
Selamım kim apara

548

Mendilim uçtu uçtu
Bil bakalım ne düştü
Onca güzel içinde
Gönlüm yârime düştü

549

Mendilim var sandıhta
Kaldım ben karanlıhta
Elim elinde olsa
Yatarım ben koynunda

550

Mendilimi işledim
Etrafın nakışladım
Sevdiğimin ismini
Gömleğime işledim

551

Mendilin uci çivit
Men seni sevdim igit
Sevdim de alamadım
Belki ölesen igit

552

Meni meniye açar
Meniden galdım naçar
Gırılacah gollarım
Yarsız yorğanı açar

553

Merd atası
Doldur ver merde tası
Oğul bed öyle çıhtı
Neylesin merd atası

554

Merd atası
Doldur ver merde tas
Evlat hayırsız olsa
Ne yapsın merd atası

555

Merdivan basah basah
Yuharı çılhmah yasa
Validen heber gelmiş
Kızlara koca yasa

556

Merdivandan inerim
Eteğimi giyerim
Bahma it oğlu it
Seni rezil ederim

557

Merdivanım kış ayah
 Kırhine çektim dayeh
 Dediler yârin geldi
 Ne el tutti ne ayeh

558

Merdivenden inemedim
 Gömleğimi giyemedim
 Af edersin sevgilim
 Günaydın diyemedim

559

Meşe meşeye benzer
 Meşe köşeye benzer
 Güzel Muş'un kızları
 Yavri ceylana benzer

560

Minarede ezen var
 Ezen vahti gezen var
 Yıhılsın düz mehlesi
 Yüregimi ezen var

561

Minarenin âlemi
 Kaşlar kudret kalemi
 Madem doktor değildin
 Neden açtın yaramı

562

Morfinim beyaz olsun
 İçtiğim şarap olsun
 Sevdiğim güzel kıza
 Bir canım feda olsun

563

Muş büyüktür bilinmez
 Dibi mermer delinmez
 Muş'un güzel kızları
 Hiçbir yerde görünmez

564

Muş Muş içinde
 Muş çukur içinde
 Muş'u Allah korusun
 Çünkü yârim içinde

565

Muş Muş idi Muş idi
 Kalemim gümüş idi
 Çoh yazılar yazardım
 Mürekkeb bitmiş idi

566

Muş'umda dört minare
 Bülbül konar kenare
 Muş'umun ahalişi
 Torba taha dilene

567

Muş'un düz yolları
 Güzeldir kızları
 Hele manileri
 Yahar insanları

568

Muş'un etrafı bağlar
 Oturmuş bir kız güler
 Sordum niye gülersin
 Bozulmuş dedi bağlar

569

Muş'un karlı dağlarında
 Gül kopardım bağlarında
 Öyle bir yâr sevdim ki
 On altı yaşlarında

570

Muş'un suyu ılıktır
 Dam dama yapışıktır
 Boş sızlanma kaynanam
 Kızın bana aşığıdır

571

Muş'un yeşil dağları
 Bingöl'ün ovaları
 Yahti yandırdı beni
 Şu Norşen'in kızları

572

Muş'un yolu bu mudur
 Desti dolu su mudur
 Gız gidişen gurbanam
 Tez gelişin bu mudur

573

Muşlulara gül gerek
 Güllere bülbül gerek
 Senin gibi güzele
 Benim gibi er gerek

574

Muşumuz dört bucahtır
 Suları soğucahtır
 Kim Muşlu'ya kız vere
 Cenneti bulacahtır

575

Naçar biçer ağlama
 Gündüz geçer ağlama
 Bir kapıyı kapatan
 Bir gün açar ağlama

576

Nahçıvan'ın yası yolu
 Sular geldi bastı yolu
 Men giderdim yâr yanına
 Namerd oğlu kesti yolu

577

Naim gelir mektepten
 Kravatı ipekten
 Kim Naime ne demiş
 Candan değil yürekten

578

Nazına gamzesine
Göz ucu süzmesine
Vurgunum ölesiye
Kalbimin zerresine

579

Ne desen
Ne nakıştı ne desen
Anlatması zor değil
Anlamazlar ne desen

580

Norşen Norşen içinde
Norşen alev içinde
Yanma Norşenim yanma
Sevdiğim var içinde

581

Norşen'e yâr Norşen'e
Sular ahar Norşen'e
Yâr soyunmuş yıhanır
Oğlan sen de gir göle

582

Norşen'in ağaçları
Çiçek açar başları
Kara yilana benzer
Sevdiğimin kaşları

583

Norşenim Van'a bahar
İçinde şamran ahar
Ele bir yâr sevmişem
Her gören ona bakar

584

O güneyler güneyler
Gaşların gel gel eyler
Yâr yâra garşı gelse
Toy bayram o gün eyler

585

O hep yolunu gözler
Ama aşkını gizler
Yine de pek yakında
Fısıldar tatlı sözler

586

O kuzey o güneyler
Gaşların gel gel eyler
Senin orda duruşun
Beni burda kül eyler

587

O yani mermer
Bu yani mermer
İçinde var
Sari Ömer

588

O yâr benim canımdır
Derdimin dermanıdır
Aramızı bozanlar
Benim can düşmanımdır

589

O yâr gözün
Kim görmüş o yâr gözün
Aslan kuvvetten düşse
Karınca oyar gözün

590

O yâra o yâra
Sular çağlar o yâra
Küsülüydüh barıştım
Canım gurban o yâra

591

Oda yandı
Od düşdü oda yandı
Egildim su serpmeye
Septtiğim su da yandı

592

Odalardan gece geçtim
 Şeker bulah suyu içtim
 Ben güzel bir yâr sevdim
 Ondan da ayrı düştüm

593

Odam odane karşı
 Taş atma odeme karşı
 Yeter beni yandırdın
 Dosta düşmana karşı

594

Odamın cami kırık
 Gezeram boynu buruk
 Düşmanlarım görmesin
 Böyle acı ayrılık

595

Odede hasırım var
 Tarlede mısıрым var
 İtin köpeğin kızı
 Menim ne kusurum var

596

Oğlan adın Ali midir
 Boyun selvi dali midir
 Sevdin sevdin vazgeçtin
 Bu oğlan deli midir

597

Oğlan yeleşin kirli
 Ne gezersin kibirli
 Oğlan köyde bir idi
 Üstü başı kir idi

598

Oğul oğul budala
 Bülbül konar bu dala
 Olmuşam yâr delisi
 Koy desinler budala

599

Otlari biçer tırpan
 Heciler keser kurban
 Yârim toprağa girmiş
 Toprağan taşan kurban

600

Otobüsler gidiyor
 Tozu duman ediyor
 Otobütün içinde
 Kızım gelin gidiyor

601

Oturdum havuz başına
 Yazı yazdım taşına
 Gelen geçen okusun
 Neler geldi başıma

602

Oy beriye beriye
 Gel gidelim beriye
 Niye benle gelmedin
 Altun dişli huriye

603

Oy dereler dereler
 Neler bilirim neler
 Senin degildir benim
 O güzel mavi gözler

604

Oy havardır havardır
 Sinem kabar kabardır
 Bir yanıımı kurt yemiş
 Bir yanıım beyhaberdir

605

Oy lili saramadım
 Bir mured alemadım
 Cem i kuş yuva yaptı
 Kuş kadar olamadım

606

Oy Muş'um güzel Muş'um
Ben sana vurulmuşum
Bu diyâr-ı cennetin
Yoluna baş koymuşum

607

Öksüzem yüzüm gülmez
Dertliyem kimse bilmez
Köz köz olan yaramı
Örterem kimse bilmez

608

Pattigin değirmeni
Yârim döger harmani
Ele bir dert almışem
Nezükdedir dermani

609

Pazarda satarlar nar
Olmaz böyle seven yâr
Seni her gördüğünde
Kalbi gelir ona dar

610

Pe pe periler
Ürüyama girdiler
Adın nedir dediler
Kader dedim gittiler

611

Pencerede oturmuş
Kitap almış ohuyor
Perçemine gül tahmış
Sallandihça kohuyor

612

Pencerede tül perde
Perdenin ucu yerde
Yürek oynar can titrer
Yâri gördüğüm yerde

613

Pencereden bak bana
 Fındık fıstık at bana
 Fındık fıstık istemem
 Nişan yüzük tak bana

614

Pencereden guş uçtu
 Mendilim suya düşdü
 Ağla gözlerim ağla
 Ayrılıh bize düştü

615

Penceresi cam cama
 Selam söyle amcama
 Amcam kızı vermese
 Turşu kursun fincana

616

Perdenin arasidir
 Sevginin yarasidir
 Köyümün ağasıdır
 Mirasın babasidir

617

Peynirim hem kaşarım
 Şu dağları aşarım
 Kaç senedir sevdiğim
 Ben peşinden koşarım

618

Pınardan dudu geçti
 Elimi vurdu geçti
 Dudum mevlâm seversen
 O yâr ne dedi geçti

619

Pirincim bir kaşıhtır
 Falım çok karışıhtır
 Ana benim suçum ne
 O kız bana aşıhtır

620

Pisi pisi mav dedi
 Bir kaşık yağ dedi
 Yağ olmasa bal olsun
 Benim yavrum sağ olsun

621

Punarin başındayım
 On iki yaşındayım
 On iki yaştan beri
 Sevdanın peşindeyim

622

Raftan aldım makası
 Kestim gömlek yakası
 Bizim evden görünür
 Sevdiğimin pacesi

623

Rehan ekim duvare
 Bülbül gele suvare
 Evvel kadrin bilmedim
 Şimdi oldum divane

624

Saatin birindeyim
 Denizin dibindeyim
 Beni soran olursa
 Yârimin kalbindeyim

625

Sabah horozi banlar
 Dinleyin Müslümanlar
 Yârim küsmüş gidiyor
 Komayın Müslümanlar

626

Sabah oldi uyan yâr
 Kalbime kan koyan yâr
 Dilerem murat alma
 El sözüne uyan yâr

627

Sabah oldi uyan yâr
 Gel yastıĝa dayan yâr
 Yastıh seni tutamaz
 Gel baĝrıma dayan yâr

628

Sabahın yeli eser
 Eser kararımı keser
 Eller şirin uyhuda
 Men olmuşam dengaser

629

Sabahtır ezene bah
 Gebrimi kazane bah
 Ana benim suçum ne
 Deftere yazana bah

630

Sabahtır gülizardır
 Bülbül güli kızardır
 Bu benim kara bahtım
 O yâre ah u zârdır

631

Sabahtır gülüzardır
 Gül bülbüli gızardır
 Yüzüme ne bakarsan
 İçerim ah u zârdır

632

Sabahtır sabahlıĝın
 Kimden alim saĝlıĝın
 Baĝla kuş kanadına
 Gönder gelsin yoĝlıĝın

633

Saç ucini dolama
 Oĝlan bahma odama
 Eger gönlün bendese
 Mektubun yaz anama

634

Saçımda siyahım var
 Bülbül gibi ahım var
 Göz gördi gönül sevdi
 Benim ne günahım var

635

Saçının tarağıyem
 Yolunun toprağıyem
 Göğsünde bir gül açmış
 Men onun yaprağıyem

636

Sağdan sola geçerim
 Bir güzeli seçerim
 Yârim beni tahmasa
 Ona güler geçerim

637

Sallandım indim bağa
 Başım değdi yaprağa
 Dedim ben murad alim
 Genç goydular toprağa

638

Samanlıkta kediler
 Miyav miyav dediler
 Çoh yaşasın kediler
 Kaynanamı yediler

639

Samanlıkta su durur
 Oğlan mendil yudurur
 Oğlan bekar kız bekar
 Elbet onlar kudurur

640

Sana şarap vereyim
 İç ama sorhoş olma
 Sana bir gül vereyim
 Sev ama soldurma

641

Sarardım kamyş oldum
Eridim gümüş oldum
Ben bu aşka düşeli
Yuva tatmaz kuş oldum

642

Sararmışam solmuşam
Güzele vurulmuşam
Kuş dili bilmez iken
Şimdi bülbül olmuşam

643

Sarı çiçek laledir
Gün doğmamış öylendir
Aşkımızdan ölürüz
Bizde âdet böyledir

644

Sarı kavun kesmezler
Seni bana vermezler
Gel bu gece kaçalım
Karanlıhta görmezler

645

Sarı taksi boyandı
Kapımıza dayandı
Dün gece kaçacaktık
Zalim baban uyandı

646

Sarı vapur süslüdür
Evleri yol üstüdür
Geçme sevdiğim geçme
Sonra derler dostudur

647

Sarı ve yeşil yaprah
Elbet bir gün solacah
Bu iki satır sana
Hep hatıra kalacah

648

Sarı yardan
 Su gelir sarı yardan
 Felek gözün kör olsun
 Ayırdın yârı yârdan

649

Sarı yardan
 Su gelir sarı yardan
 Feleğin gaydası budur
 Ayırır yârı yârdan

650

Sarı çiti sararam
 İtirmişem araram
 O yâr beni unutmuş
 Her gelene soraram

651

Sarı gül kırmızı gül
 Bir kıza verdim gönül
 Vefasız kahpe felek
 Birazcık da bize gül

652

Seherde girdim bağa
 Gül sarılmış yaprağa
 Muradını almeyen
 Nasıl girer toprağa

653

Sen bilinen ilk aşkımsın
 Öncesi yoh, sonrası yoh
 Eger sensiz olcahsam
 Hayatımın anlamı yoh

654

Seni gören gözlerim
 Ben o yârî özlerim
 Sen Azrail ben heste
 Yine seni gözlerim

655

Seni sordular bana
 Güzel dedim hoş dedim
 Aşk sordular bana
 Nazar deymesin dedim

656

Sense dağlar
 Senet veram sene dağlar
 Tutaydım yâr elinden
 Çıkaydım sene dağlar

657

Sepet sepet yumurta
 Sıkın beni unutma
 Unutursan küserim
 Mektubumu keserim

658

Ses verdim sesten oldum
 Göğerdim bostan oldum
 Bi vefasız yâr için
 Kendimi dosttan ettim

659

Sevdiğim kız gelin olmuş
 Benim değil, elin olmuş
 Beyaz gelinlik içinde
 Gderken hep ağlıyormuş

660

Seven insan unutmaz
 Unutsa sevmemiştir
 Sevip de unutmuşsa
 Sevmeyi bilmemiştir

661

Sevgilim var el gibi
 Gezerim deli gibi
 Bir yâra aşih oldum
 Görmedim bunun gibi

662

Seviyorum ama kimi
En tatlı birisini
Nasıl anlatsam sana
İlk haflere baksana

663

Sevsen de sevmesen de
Sevgilim demesen de
Ben seni seviyorum
Sen sevme beni desende

664

Sıra sıra dağlar
Birbirini kovalar
Yeni yeni fıstıklar
Birbirini gıdıklar

665

Sıra sıra siniler
Kınelerden geldiler
Men yâre ağliyanda
Eller üstüme güler

666

Sigaramın incesi
Gönlümün eglencesi
Bi sabah gel, bi ahşam
Bi de Cuma gecesi

667

Sigaramı yakaram
Muş yoluna bakaram
Eger yârim gelmedi
Sungu bütün yakaram

668

Sigaramın dumanı
Yohtur yârin imanı
Altundan köşk yaptırdım
Gümüştan merdivanı

669

Siğaram duman duman
 Seni düşündüğüm zaman
 Bir zalımın hançeri
 Sırtımdan vurdu beni

670

Sivik uci kuş puni
 Oldum yarin düşkini
 İsterem yanan gelem
 Yalın ayah kış günü

671

Siyah saçın örmezler
 Seni bana vermezler
 Gel benimle kaçalım
 Karanlıkta görmezler

672

Siyah üzüm çedene
 Yuhu geldi bedene
 Gaynanam izin vermir
 Gaham gidem odeme

673

Soğuk bir su olaydım
 Testilere dolaydım
 Kız Allah'ın seversen
 Nişanlın ben olaydım

674

Soğuk sular akarsa
 Ateş olup yakarsa
 Görmez olsun bu gözler
 Başkasına bakarsa

675

Su ağar huşur huşur
 Abem pator değişir
 Kurban olam abeme
 Ne giyine yakışır

676

Su ahar güldür güldür
 Mendilim dolu güldür
 Yeri göğü yaradan
 Bir gün de meni güldür

677

Su bağladım tutluğe
 Getti değdi yüklüğe
 Bizim oğlan küçüktür
 Dayanmaz evlülüğe

678

Su başında kara kartal
 Kanatları beni tartar
 Sizin köyde bir güzel var
 Bakışları beni yakar

679

Su gelir ahar gider
 Her yanın çıhar gider
 Bu dünya bir pencere
 Her gelen bahar gider

680

Su gelir ahma ile
 Kenarın yihma ile
 Kız ben sana ne yaptım
 Bir defa bahma ile

681

Su gelir bend uyanır
 Dünya yeşil boyanır
 Benle senin aşkından
 Göyde melek uyanır

682

Su gelir bendi döger
 Göger bostanım göger
 Anadan yetim galdım
 Her gelen beni döger

683

Su gelir bendi döğer
 Göğer bostanım göğer
 Ben burda garib düştüm
 Her gelen beni döğer

684

Su gelir daşa değer
 Kirpikler gaşa değer
 Ele bir yâr sevmişem
 Yedi gardaşa değer

685

Su gelir güldür güldür
 Mendilim dolu güldür
 Kuş gel kanadın yazam
 Derdimi yâra bildir

686

Su gelir hark uzunu
 Yüzü yaprah düzülü
 Eğilsin garşı dağlar
 Görem yârin yüzünü

687

Su gelir merdim merdim
 Su değer benim derdim
 Sular mürekkep olsa
 Yazılmaz benim derdim

688

Su gelir millendirir
 Çayırı çimlendirir
 Ele bir sevdiğim var
 Dilsizi dillendirir

689

Su gelir taşa değer
 Kirpikler kaşa değer
 Ele bir yârim var ki
 Yedi gardaşa değer

690

Su koydum su tasına
 Gül koydum ortasına
 Özhan'ı damat yaptık
 Gelinin odasına

691

Su sıra ibrih sıra
 Asiyam gider Mısır'a
 Goyun olup otlasam
 O yârin peşi sıra

692

Suda sabun eriye
 Sen bahma heç geriye
 Bir sevgilin olacah
 Benzer o bir periye

693

Sungu yolu düz gider
 İçinde bir kız gider
 O kız yolun şaşırılmış
 İnşaallah bize gider

694

Sungu yolun başında
 Bir taş buldum oturdum
 Yıldızları sayarken
 Birisine vuruldum

695

Suya giderim suya
 Elmamı soya soya
 Dedim yârimi verin
 Konuşam doya doya

696

Sürme meni, sürme meni
 Kapından sürme meni
 Eski emektarınam
 Çek gözen sürme, meni

697

Şafaklar süzülende
 Al alma dökülende
 Yârimi çağırasız
 Mezarım örtülende

698

Şahin pençesinde
 Yavru guş gibi
 Yandı kara bağrım
 Oldu şiş gibi

699

Şeftali değer ağlar
 Dalını eğer ağlar
 Eğer ben ağlamiyem
 Dert derde değer ağler

700

Şeftali şitil ettim
 Yarama fitil ettim
 Yaralarım sağalmır
 Allah'a şükür ettim

701

Şeftali şitil ettim
 Yarama fitil ettim
 Ölüm Allah'ın emri
 Mevlama şükür ettim

702

Şelaleden su akar
 Yârim karşıdan bakar
 Bakmasınlar yârime
 Benim yüreğim sızlar

703

Şirazdır
 İsfihandır Şirazdır
 Tıfil ağlar süd ister
 Memem küçük şir azdır

704

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı

705

Taksi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Bu Muş'un kızları
Hepsi bana yanaşır

706

Taksiden inmem diyor
Dolmuşa binmem diyor
Gönlünü bana vermiş
Hâlâ da varmam diyor

707

Tandırımı yandıram
Sevdiğimi kandıram
Elin elimde olsun
Dediğin yerde duram

708

Tarlalarda boz ilan
Gözüm doldü toz ilen
Acep kısmet olur mi
Ben de gezem siz ilen

709

Tarlalarda pırasa
Yaprağına kar yağsa
Bizim köyün kızları
Hepsi Meha'ya kaçsa

710

Tavandaki fareler
Tık tık, tık tık dediler
Kahrolsun pis fareler
Peynirimi yediler

711

Tersinemi
Yandırır ter sinemi
Felek gözün kör ola
Her işim tersine mi

712

Tesbahım yana deger
Sallana cana deger
Küçükken yetim galdım
Her gelen beni döğer

713

Tipe bahtım kudurdum
Bir taş buldum oturdum
Bilmem ki ben o yârin
Neresine vuruldum

714

Topalli âlimleri
Ne hoştur talimleri
Çeyizleri kesilmiş
Yalandır düğünleri

715

Torpağı kat çevirdim
Nece hâllere girdim
Ana beni eversen
Elbisemi diktirdim

716

Tren gelir boy boye
İçi doli mor boye
Bileydim ayrılıh var
Öperdim doye doye

717

Turnalar kahar olmuş
Yurdundan gider olmuş
O yâr burdan gideli
Derdim beş beter olmuş

718

Tut ağacı boyunca
 Tut yemedim doyunca
 Ağzım dilim lal olsun
 Yâr demedim doyunca

719

Tut ağacı tutludur
 Dibi yeşil otludur
 Gurban olam Allah'a
 El gızı ne tatlıdır

720

Tut ağacım buruldu
 Dibinde su duruldu
 Eller yârim diyende
 Benim boynum buruldu

721

Tut yerde tuttu beni
 Tuttu kuruttu beni
 Gidin yârime diyin
 Ne tez unuttu beni

722

Tütün ekim dallandı
 Sürekli havalandı
 Şu Hasköy'ün kızları
 Bir bakışa aldandı

723

Uçan kışlar uçan kuşlar
 Derdimi açan kuşlar
 Ağam buradan getmiş
 Geriye gidin kuşlar

724

Uğurlu sayındır beş
 Getirir sana bir eş
 Hiç kayıtsız duvranma
 Şu talip işini deş

725

Uy dağlar ulu dağlar
 Çeşmeli sulu bağlar
 Ben derdimi söylese
 Gök durur bulud ağlar

726

Uzaktan yâr gelir
 Yeleği dar gelir
 Ben sevdim el aldı
 O bana zor gelir

727

Uzun ubuh uzadam
 Uzun yollar gzedem
 Eşin yoh ahabın yoh
 Seni kime benzedem

728

Uzun saçı rmezler
 Seni bana vermezler
 Gel beraber kaçalım
 Karanlıkta görmezler

729

Uzun uzun kabahlar
 Yarim beni sayırlar
 Ben yarime gidemem
 Babası beni taşlar

730

Uzunum uzamişem
 Kapına dayanmişem
 İster al, ister alme
 Kaderen yazılmışem

731

Üçtepe'nin taşları
 Cıvıl cıvıl kuşları
 Hiç aklımdan çıkmıyor
 O yârın bakışları

732

Üçü uçan dağdır
 Üçü cennet bağıdır
 Üçü döner dös vurur
 Üçü vurar dağdır

733

Üskek pacalar alti
 Abem picama kati
 Teymen kurbanın olem
 Abemin emaneti

734

Üz de var
 Elli de var üz de var
 Öpmeli eyah da var
 Tüpürmeli üz de var

735

Üzügün ver sahliyem
 Gül yerine kohliyem
 Tarih tövbesi olsun
 Barmağime tahmiyem

736

Van Gölü kadar derin
 Erzurum kadar serin
 Senin en güzel yerin
 O masmavi gözlerin

737

Varto Güm Güm çatal çatal
 Arasında sular akar
 Benim sevdiğim yârım
 Baygın bakar can yakar

738

Varto Güm Güm iplik gibi
 Uzuyor çiftlik gibi
 Benim sevdiğim yârım
 Kınalı kekkik gibi

739

Varto Güm Güm yollari
Neden böyle toziyor
Bu ayrılık sevgilim
Arazimi boziyor

740

Vatan borcu bitecek
Beni merak etmeyin
Bir emanet bıraktım
Sakın onu üzmeyin

741

Vay beni vaylar beni
Götürür çaylar beni
İki tahta dört adam
Götürür dağlar beni

742

Ya deli
Ya ahıllı ya deli
Mezerde ruhum titrer
Yâra değse yad eli

743

Yağmur yağar göl olur
Yolcilere yol olur
Gedin anama deyin
Ağlamasın kahrolur

744

Yağmur yağar taşlara
Vurgunem kardaşlara
Olmuşem kanatsız kuş
Konardım ağaçlara

745

Yağmur yağdı petare
Kalhın gidah sitare
Ben garib, eşim garib
Hûda bizi kurtare

746

Yanacah

Ya baltadır ya nacah

Yana yana kül oldum

Daha neyim yanacah

747

Yanan men

Ulaşmadım yanan men

Mazarın derin yaptır

Gelen girem yanan men

748

Yandı canım vay

Tutuşdu yandı canım

Desem el kınar beni

Demesen yandı canım

749

Yâr diyarı yâr diyarı

Su geldi yar diyarı

Alçaklan yüce dağlar

Görsensin yâr diyarı

750

Yâr geldi gece getti

Yuhladım gece getti

Can verdim emek verdim

Emeğim puce getti

751

Yâr içerden yâr içerden

Yaram ganar yâr içerden

Gözüm gapıda galdı

Çıhmadı yâr içerden

752

Yara bağlar

Gül goyun yara bağlar

Sen yaramı elleme

Yâr yahşı yara bağlar

753

Yârâ ben yâra ben
 Gideydim o yâra ben
 Sevdiğime yakışmış
 Yanağında güzel ben

754

Yara bende
 Dert bende yana bende
 Lohman Hekim neylesin
 Çekilmez yara bende

755

Yara bende
 Dert bende yara bende
 Ya bu derd ile ölem
 Ya bulam çare ben de

756

Yara beni
 Gidin deyin yara beni
 Hekimler çare bulamadı
 Öldürecek bu yara beni

757

Yaradan var yaradan var
 Yeri göğü yaradan var
 Tabip elleme yaram
 Bende her yaradan var

758

Yaradan yaradan
 Kurtar beni yaradan
 Gönül gitmek ister yâre
 Dağlar kalhsa aradan

759

Yaradana duva eder
 Açılan bütün eller
 Gözlerim kaldı yolda
 Uyhu tutmaz geceler

760

Yaram az, yaram az
Derdim çohtur yaram az
İyi günde arayan
Kötü günde aramaz

761

Yaramaz yaramazdır
Yarım çoh yaramazdır
Cümle yaram sağaldi
Bir yaram yaram azdır

762

Yarasızlar yarasızlar
Dert vurur yara sızlar
Yaralının hâlinden
Ne bilir yarasızlar

763

Yarı papuç zenane
Bakın damdan inene
Üç Kur'an beni vursun
Kararından dönene

764

Yarım alma
Yemeğe yarım alma
Azrail gurban olam
Canım al, yârım alma

765

Yarimi dağladiler
Gözümü bağladiler
Men mazara gidende
Peşimden ağladiler

766

Yaşamak bir bahane
İnsan çıhmış meydane
Hem yenilir hem yener
Ama neye bahane

767

Yay gibi eğri olsam
 Elde tutarlar beni
 Ok gibi doğru olsam
 Ele atarlar beni

768

Yayla yaylaya bahar
 Yayla suyu yan ahar
 Güzel kızlar var iken
 Çirkinlere kim bahar

769

Yaylanın yolundayım
 Gürgenin dalındayım
 Anam beni sorarsa
 Gızların yanındayım

770

Yaza yaza yaz geldi
 Çarşıya kiraz geldi
 Aldım bir kilo kiraz
 O da yâre az geldi

771

Yazan ağlar
 Mektubum yazan ağlar
 Men gurbette ölürsem
 Mezerim gazan ağlar

772

Yazı bilmem
 Ohuram yazı bilmem
 Bu gış ben buradayam
 Gelecek yazı bilmem

773

Yazı yazdım karasız
 Derde düştüm çarasız
 Ben düştüm bu ataşa
 Siz düşmeyin yanarsız

774

Yazımız böyle yazılmış
Alın yazımız karaymış
Gelmez olaydım dünyaya
Kaderde ayrılık varmış

775

Yazi yazdım karadan
Dağlar kalhsın aradan
Felek bizi ayırmış
Sen kavuştur yaradan

776

Yazi yazdım yaz idi
Kalemim beyaz idi
Daha çoh yazar idim
Mürekkebin az idi

777

Yedi lüleli pınar
Guşlar dalına gonar
Sevdüm sevdüm almadım
Üregim ona yanar

778

Yeşil biber
Kırmızı biber
Beni sevmezsen
Öl de geber

779

Yeşil gözlere yandım
Benim olacah sandım
Meyer vefasızmışsın
Yazıh sana inandım

780

Yeşil tepsi maşallah
Sen benimsin inşallah
Anamın gelini yok
Sen olursun inşallah

781

Yetiştik toy akşamı
Durun yandırın şamı
Geline bezek kurun
Gelin olan edalı

782

Yılane bak yılane
Yılan yerde dolane
Beni yârdan edenler
Torba takıp dilene

783

Yıldız göyde fani fâni
Açma yaramın kani
Yastıh senden soraram
Hani döşek sultani

784

Yıldızlar dizi dizi
Kader ayırdı bizi
Allah'ım kurban olam
Kavuştur ikimizi

785

Yılana bah yılana
Yılan kaçtı ormana
Anam beni verecek
Kara kaşlı oğlana

786

Yol gelir fani fani
Kaldır güzel yorğani
Yastıh kurbanın olam
Hani döşek sultani

787

Yol üstünde bir mazar
Üstünde Metin yazar
Metin kalemi almış
Yârine mektup yazar

788

Yol üstünde duraram
 Men boynumu buraram
 Gelen geçen yolcudan
 Men yârimi soraram

789

Yük üstünde kümeler
 Tombul beyaz memeler
 İstedim de vermedi
 Goy yesin de pireler

790

Yüz bin sene yağmur yağsa
 Kâr eylemez mermere
 Yazılı olsun kasabınan
 Tellağınan berbere

791

Yüz de var
 Elli de var yüz de var
 Çift gezen bahtafar
 Heç demirsen tek de var

792

Yüzünde güller açar
 Etrafa neşe saçar
 Çoh tatlısın güzelim
 Değmesin sana nazar

793

Zaman geçiyor zaman
 Bu kızlar da pek yaman
 Analari çok çeker
 Bu kızlarından aman

794

Zanduh üste gezerim
 Zanduğa gül düzerim
 Ben bir begin kızıtım
 Gurbet elde gezerim

795
Zeytin kara ben kara
Zeytine vermem para
O yâr beni unutmuş
Ciğërim para para

6. KAYNAK ŞAHISLAR HAKKINDA BİLGİ

Adı Soyadı : Songül BALAHAN
Doğum Tarihi : 1964
Tahsili : Lise
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulank / 25.04.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 6, 7, 21, 32, 39, 48, 75, 76, 81, 89, 90, 112, 223, 382, 501, 503, 675, 676, 677.

Adı Soyadı : Eyüp BİLGİN
Doğum Tarihi : 1919
Tahsili : Okuma yazma biliyor
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Hasköy / 16.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden
Söylediği Mâniler : 1, 16, 28, 30, 49, 50, 51, 52, 65, 69, 77, 80, 83, 87, 88, 93, 96, 110, 111, 121, 124, 127, 134, 142, 197, 201, 253, 390, 410, 521, 577, 683, 691, 701, 756

Adı Soyadı : Yusuf ÇALDIR
Doğum Tarihi : 1973
Tahsili : Lise
Mesleği : Esnaf
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 18.05.2004
Kimden Öğrendiği : Yaptığı derlemelerden, büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 8, 13, 14, 15, 19, 23, 29, 31, 37, 42, 48, 56, 79, 82, 85, 98, 100, 103, 157, 161, 170

Adı Soyadı : Ali ÇAYDAŞ
Doğum Tarihi : 1948

Tahsili : İlkokul
Mesleği : Serbest meslek
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Yoncalı Beldesi / 26.04.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 3, 26, 71, 84, 105, 147, 148, 149, 150, 372, 678

Adı Soyadı : Ekber ÇAYDAŞ
Doğum Tarihi : 1941
Tahsili : Lise
Mesleği : Değirmenci
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Yoncalı Beldesi / 26.04.2004, 12.05.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden
Söylediği Mâniler : 10, 17, 18, 24, 351, 352, 353, 408, 463, 473, 485, 490, 491, 511, 572, 610, 648, 679, 751, 766

Adı Soyadı : Esger ÇAYDAŞ
Doğum Tarihi : 1932
Tahsili : İlkokul
Mesleği : Değirmenci
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Yoncalı Beldesi / 26.04.2004, 12.05.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden, çevresinden
Söylediği Mâniler : 25, 29, 40, 70, 93, 94, 95, 99, 102, 253, 274, 661, 705, 732

Adı Soyadı : Zahire DENİZ
Doğum Tarihi : 1946
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Yoncalı Beldesi / 13.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden
Söylediği Mâniler : 54, 55, 72, 88, 104, 106, 116, 191, 251, 269, 296, 300, 328, 371, 448, 451, 493, 689, 693, 724, 782, 794

Adı Soyadı : Mustafa DUDUNALI
Doğum Tarihi : 1942
Tahsili : Ortaokul
Mesleği : Emekli
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Arakonak Köyü / 11.05.2004
Kimden Öğrendiği : Evlerine misafir olan âşıklardan, babasından, kendisinin söyledikleri
Söylediği Mâniler : 11, 34, 35, 43, 119, 120, 149, 150, 372, 393, 500, 563, 671

Adı Soyadı : Rıfat DUDUNALI
Doğum Tarihi : 1968
Tahsili : Lise
Mesleği : Serbest meslek
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Arakonak Köyü / 26.04.2004, 11.05.2004
Kimden Öğrendiği : Âşıklardan, babasından, annesinden
Söylediği Mâniler : 2, 6, 12, 20, 25, 27, 47, 122, 163, 164, 165, 176, 181, 189, 207, 227, 369, 451, 479, 480, 489, 511, 572, 573, 622, 637, 655, 656, 690, 694, 698, 726, 727, 728, 741, 745, 755, 776, 780, 791

Adı Soyadı : Sakine DUDUNALI
Doğum Tarihi : 1948
Tahsili : İlkokul
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık /Arakonak Köyü / 26.04.2004, 11.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden, eşinden
Söylediği Mâniler : 22, 34, 43, 59, 60, 71, 76, 85, 97, 99, 101, 137, 138, 221, 275, 389, 551, 552

Adı Soyadı : Mustafa ER
Doğum Tarihi : 1985

Tahsili : Lise
Mesleği : Öğrenci
Derleme Yeri / Tarihi : Sungu / 29.03.2003
Kimden Öğrendiği : Dedesinden
Söylediği Mâniler : 64, 68, 78, 86, 131, 132, 133, 167, 191, 199, 273, 299,
 333, 334, 385, 441, 442, 451, 473, 551, 565

Adı Soyadı : Nermin EROĞLU
Doğum Tarihi : 1929
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 18.05.2004
Kimden Öğrendiği : Düğünlerden, çevresinden
Söylediği Mâniler : 567, 568, 593, 601, 603, 747, 756

Adı Soyadı : Muteber ERGÜL
Doğum Tarihi : 1935
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / 14.05.2004
Kimden Öğrendiği : Düğünlerden, büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 275, 283, 284, 325, 326, 390, 393, 397, 434, 438, 440

Adı Soyadı : Okyay ERĐİN
Doğum Tarihi : 1958
Tahsili : Üniversite
Mesleği : Öğretmen
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / 10.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden
Söylediği Mâniler : 128, 695

Adı Soyadı : Ayten KARAGÖZ
Doğum Tarihi : 1963
Tahsili : Lise
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / 28.04.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden
Söylediği Mâniler : 11, 27, 33, 45, 46, 65, 66, 86, 137, 138, 139

Adı Soyadı : Nergis KARAKOYUN
Doğum Tarihi : 1933
Tahsili : Okuma yazma biliyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / 23.04.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden, kendisinin kocası için söyledikleri
Söylediği Mâniler : 4, 5, 12, 16, 26, 36, 84, 117, 129, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 154, 155, 156, 161, 169, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 273, 275, 277, 286, 287, 288, 294, 299, 301, 303, 311, 313, 314, 315, 317, 327, 328, 404, 406, 427, 433, 442, 456, 459, 462, 465, 513, 596, 607, 648, 663, 694, 695, 696, 705, 723, 723, 768, 772, 778, 781

Adı Soyadı : Hatem KOLTUK
Doğum Tarihi : 1943
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Varto / 16.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 36, 38, 61, 63, 66, 73, 74, 84, 85, 93, 105, 128, 142, 159, 278, 290, 291, 298, 305, 308, 309, 355, 399, 409

Adı Soyadı : Yusuf MENTEŞE
Doğum Tarihi : 1979
Tahsili : Lise
Mesleği : Serbest meslek
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 18.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 69, 135, 136, 166, 169, 181, 244, 245, 246, 266, 268, 328, 432, 435, 481, 493, 499

Adı Soyadı : Medeni MUYAN
Doğum Tarihi : 1938
Tahsili : Okuma yazma biliyor
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / Sungu Beldesi / 24.04.2003
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 256, 257, 263, 268, 296, 297, 306, 307, 464, 465, 481, 482, 495, 499, 510, 512, 514, 602, 608, 609, 617, 619, 620, 641, 668, 669, 687, 688, 716, 717, 719

Adı Soyadı : Gül Hanım OĞAN
Doğum Tarihi : 1931
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Güllüova Köyü / 10.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 390, 391, 395, 399, 398, 420, 422, 625, 629, 631, 632, 640, 641, 642, 650, 657, 660, 663, 665, 668, 700, 792, 793

Adı Soyadı : Celal ÖZDEMİR
Doğum Tarihi : 1926
Tahsili : İlkokul

Mesleği : Emekli
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 28.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden
Söylediği Mâniler : 327, 411, 419, 421, 427, 760, 765, 769, 773, 780, 783, 784, 785

Adı Soyadı : Kader SÖZEN
Doğum Tarihi : 1989
Tahsili : İlköğretim
Mesleği : Öğrenci
Derleme Yeri / Tarihi : Hasköy / 17.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden, arkadaşlarından
Söylediği Mâniler : 105, 113, 141, 147, 150, 164, 166, 179, 371, 375, 399, 427, 432, 460, 462, 471, 475, 509, 529, 532, 550, 555, 580, 581, 641, 649, 659

Adı Soyadı : Sevda SÖZEN
Doğum Tarihi : 1962
Tahsili : Ortaokul
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Hasköy / 17.05.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden
Söylediği Mâniler : 92, 94, 97, 130, 132, 145, 148, 240, 242, 262, 278, 312, 317, 360, 368, 372, 375, 400, 417, 420, 421, 622, 763, 765

Adı Soyadı : Nazım ÖZTÜRK
Doğum Tarihi : 1931
Tahsili : Okuma yazma biliyor
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Malazgirt / 23.04.2004

Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 444, 445, 454, 458, 467, 468, 496, 498, 623, 624, 625,
 638, 642, 649, 703, 713, 722, 788, 792

Adı Soyadı : Bülent POLAT
Doğum Tarihi : 1965
Tahsili : Lise
Mesleği : Memur
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 18.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 217, 224, 233, 271, 278, 296, 298, 304, 319, 329, 386,
 397, 399, 418, 423, 425, 472, 473 487, 485

Adı Soyadı : Bedriye SÖNMEZ
Doğum Tarihi : 1958
Tahsili : Okuma yazmayı bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / Çukurbağ Köyü/ 11.05.2003
Kimden Öğrendiği : Annesinden
Söylediği Mâniler : 394, 395, 399, 409, 414, 418, 475, 478, 486, 494, 497,
 498, 522, 523, 542, 546, 550, 559, 563, 577, 579,
 585,598, 600, 789

Adı Soyadı : Evren SÖNMEZ
Doğum Tarihi : 1986
Tahsili : Lise
Mesleği : Öğrenci
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / Çukurbağ Köyü / 11.05.2003
Kimden Öğrendiği : Annesinden, dayısından
Söylediği Mâniler : 49, 53, 58, 69, 71, 86, 98, 115, 116, 144, 149, 153, 161,
 169, 177, 479, 596, 599

Adı Soyadı : Mehmet ŞAŞMAZ
Doğum Tarihi : 1948
Tahsili : İlkokul
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Yoncalı Beldesi / 26.04.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 91, 92, 144, 145, 154, 161, 188, 189, 191, 197, 198,
 256, 277, 287, 288, 329, 337, 345, 386, 677, 696, 781,
 787

Adı Soyadı : Mir Ağa ŞENAYDIN
Doğum Tarihi : 1947
Tahsili : İlkokul
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Yoncalı Beldesi / 26.04.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden
Söylediği Mâniler : 171, 191, 220, 224, 257, 355, 399, 443, 680, 687, 693,
 700, 709, 761, 766

Adı Soyadı : Sümmani TANGAÇ
Doğum Tarihi : 1930
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Çiftçi
Derleme Yeri / Tarihi : Korkut / 21.05.2004
Kimden Öğrendiği : Çevresinden, âşıklardan
Söylediği Mâniler : 130, 132, 133, 137, 138,177, 178, 179, 180, 188, 255,
 256, 257, 258, 275, 276, 335, 336, 365, 367, 381, 388,
 490, 518, 525, 570, 580, 599, 681, 688

Adı Soyadı : Alaaddin TOPLU
Doğum Tarihi : 1933
Tahsili : Ortaokul

Mesleği : Esnaf
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 20.05.2004
Kimden Öğrendiği : Büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 90, 109, 123, 125, 127, 128, 170, 172, 191, 251, 267,
618, 640, 644, 651, 658, 660, 670, 675, 677, 680

Adı Soyadı : Özhan YAKUT
Doğum Tarihi : 1985
Tahsili : Lise
Mesleği : Öğrenci
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / Sungu Beldesi / 19.06.2003
Kimden Öğrendiği : Dedesinden
Söylediği Mâniler : 116, 236, 264, 265, 348, 354, 355, 357, 358, 461, 467,
459, 478, 498, 557, 567, 569, 639, 650, 652, 653

Adı Soyadı : Çilli YARDIMCI
Doğum Tarihi : 1921
Tahsili : Okuma yazma bilmiyor
Mesleği : Ev hanımı
Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Arakonak Köyü / 26.04.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden, düğünlerde büyüklerinden
Söylediği Mâniler : 48, 79, 87, 91, 133, 276, 277, 282, 389, 390, 391, 398,
420, 463, 477, 495, 496, 566, 587, 665, 666, 789

Adı Soyadı : Mehmetşah YALÇIN
Doğum Tarihi : 1979
Tahsili : Lise
Mesleği : Esnaf
Derleme Yeri / Tarihi : Muş / 18.05.2004
Kimden Öğrendiği : Annesinden

Söylediği Mâniler : 247, 256, 259, 277, 299, 309, 328, 329, 337, 354, 410, 454, 465, 468, 505, 506, 507, 535, 536, 537, 548, 549, 561, 569, 608, 616, 659, 660, 707, 717

Adı Soyadı : Gülşenem YAVUZ

Doğum Tarihi : 1934

Tahsili : Okuma yazma bilmiyor

Mesleği : Ev hanımı

Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Güllüova Köyü / 12.05.2004

Kimden Öğrendiği : Annesinden, büyüklerinden

Söylediği Mâniler : 56, 59, 67, 68, 69, 126, 137, 139, 146, 159, 168, 216, 229, 230, 248, 257, 260, 262, 276, 279, 339, 340, 341, 361, 386, 446, 455, 459, 477, 478, 480, 494, 495, 516, 525, 537, 699, 727, 738, 745

Adı Soyadı : Gülşevim YAVUZ

Doğum Tarihi : 1962

Tahsili : Lise

Mesleği : Ev hanımı

Derleme Yeri / Tarihi : Bulanık / Güllüova Köyü / 12.05.2004

Kimden Öğrendiği : Annesinden, anneannesinden

Söylediği Mâniler : 81, 222, 454, 780, 781, 779

Adı Soyadı : Gız Hanım YOLCU

Doğum Tarihi : 1922

Tahsili : Okuma yazma bilmiyor

Mesleği : Ev hanımı

Derleme Yeri / Tarihi : Korkut / 12.05.2004

Kimden Öğrendiği : Çevresinden, büyüklerinden

Söylediği Mâniler : 157, 383, 476, 519, 522, 645, 647, 770, 788

SÖZLÜK

- A -

- alçahlan** : Alçak ol
annına : Alnına

- B -

- bahtafar** : Mutlu
bala : Çocuk
banlamak : Bağırarak
bar : Yük
bend : Engel; set
bezek : Süs
bıldırki : Geçen sene
bulah : Çeşme

- Ç -

- çivit** : Çamaşır yıkarken kullanılan mavi boya
çorti : Muş'ta lahanadan yapılan bir yemek
çüt : Çift

- D -

- dari** : Buğdaygillerden kuraklığa dayanıklı bir bitki
dengaser : Bayılmak üzere olmak
deyler : Derler; söylerler
dinceler : Dinler
dişan : Dişine
döş : Omuz
dudağan : Dudağına

- E -

- eyisi** : İyisi

- F -

- fit** : Fitne; fesat; karışıklık

- G -

gala	: Kül
gala çekmek	: Hapis yatmak
galyan	: Tütün konulan kap
gantarma	: Gem
gayda	: Kaide; kural
görsensin	: Görünsün
gul	: Dert; düşünce
gül	: Çift
gülgez	: Bir çiçek adı
Güm güm	: Muş'un Varto ilçesinin eski adı
güvengez	: Dağda yetişen ot

- H -

hal hal	: Benek benek
harman	: Tahılı saptan ayırmak için yapılan dövme işi
hatıran	: Hatırına; aklına

- İ -

ilkin	: İlk önce; öncelikle
indi	: Şimdi

- K -

ko	: Bırak
Karasu	: Muş'un beldesi olan Sungu'da yer alan bir akarsu
kargamışa	: Kendisine beddua edilmiş olan
karülye	: Karyola
kayfe	: Kahve
kelem	: Lahana
Kertakom	: Muş'un beldesi Sungu'dan iki kilometre uzaklıkta olan bir köyün adı
kırağıynan	: Kenarıyla
könek	: Gömlek
kurumsaglar	: Kötüler
küllüvarı	: Hepsi

- L -

larçın : Bir kuş türü

- M -

mabal : Günah

malıyan : Malına

mazar : Mezar

mehle : Mahalle

mih : Çivi

- N -

nahir : Büyükbaş hayvan sürüsü

nalbant : Nala

Norşen : Sungu'nun eski adı

- O -

orağıynan : Orağıyla

öyniyag : Oynayalım

- P -

pantor : Pantolon

patalar : Parlar

peşmal : Peştamal; belden aşağıya bağlanan bir çeşit örtü

petare : Sürekli yağan ve uzun süre durmayan yağmur

pıçah : Bıçak

puce : Boşa gitmek; ziyan olmak

pun : Kuş yuvası

puşi : Başa bağlanan büyük örtü

- S -

sağalmak : İyi olmak

saralan : Sararan

seki : Sıra; dizi

sıfra : Sofra

sıfrez : Sofranız

sini : Büyük tepsi

sitar : Bir yere sığınmak; barınmak
sivik : Hızlı
suvare : Sulaya

- Ş -

şamran : Küçük su birikintisi
şir : Süt
şitil : Fidan

- T -

talim : Öğretme işi
tel : Telefon
tesbah : Tesbih
tıfil : Küçük çocuk
tor : Tuzak
tüpürmeli : Tükürülecek

- Ü -

üşkek : Yüksek

- V -

veran : Viran

- Y -

yalgız : Yalnız
yalneyag : Yalınayak
yanan : Yanına
yıvğal : Tuzak
yoğlık : Mendil
yuhlamak : Uyumak
yüklük : Evlerde yatakların konulduğu yer

- Z -

zanduh : Sandık
ziyade : Fazla; aşırı derecede olan

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Vefik Paşa (1908); **Lehçe-i Osmânî, İstanbul**, Mahmut Bey Matbaası.
- AKALIN, Lütfullah Sami (1970); **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Varlık Yayınevi.
- , (1972); **Türk Mânileri**, C. I, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- ALÂETTİN, İbrahim (1930); **Yeni Türk Lügati**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi.
- ALP, Ali Rıza – Sabahat Alp (1958); **Büyük Osmanlı Lügati**, İstanbul, Ekincigil Matbaası.
- Ansiklopedik Sözlük** (1993); İstanbul, Milliyet Yayınları.
- ARTUN, Erman (2001); **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- ATALAY, Besim (1998); **Divanü Lügati't Türk Tercümesi**, C. I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti** (1976); Bakı, Élm..
- Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyası** (1976); Bakı, Baş Rédaksiyası Heyeti
- BAŞGÖZ, İlhan (1957); **Mânilerimizden**, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (1973); **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, Gerçek Yayınları.
- ÇELEBİ, Evliya (1986); **Seyahatnâme**, İstanbul, Özaydın Matbaası.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1987); “Ninnilerimiz”, **Erdem**, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1975); **En Yeni Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Birlik Matbaası.
- DİLÇİN, Cem (1992); **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1968); “Halk Şiirinde Türler”, **Türk Dili**, s. 207, Ankara.
- DOĞAN, Mehmet (1982); **Büyük Türkçe Sözlük**, Ankara, Birlik Yayınları.
- Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü** (1948); İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1977); **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- , (1986); **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ESET, Niyazi (1944); **Mukayeseli ve Neşredilmemiş Mâniler**, Ankara, Halkevi Neşriyatı.

..... , (1946); **Mâniler Kılavuzu**, Ankara, Halkevi Neşriyatı.

EVLİYAOĞLU, Sait – Şerif BAYKURT (1987); **Türk Halk Bilimi**, Ankara.

GAYDARCI, G. A. vd. (1991); **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü** (Aktaranlar: İsmail Kaynak, Mecit Doğru), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

GİBB, Wilkinson (1943); **Osmanlı Şiir Tarihi** (Çev: Ali Çavuşoğlu), İstanbul, Akçağ Yayınları.

GOLDSTEIN, Kenneth (1983); **Sahada Folklor Derleme Metotları** (Çev: Ahmet Edip Uysal), Ankara, Kültür Bakanlığı.

GÖKSU, Hasan (1970); **Mânilerimiz**, İstanbul, Say Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1968); **Mevlana – Seçme Rübailer**, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

GÖRKEM, İsmail (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar**, Ankara, Akçağ Yayınları.

HACALOĞLU, Recep Albayrak (1992); **Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

HACİP, Yusuf Has (1991); **Kutadgu Bilig**, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.

HATEMİ, Hüsrev (1963); “Azerbaycan Bayatıları”, **Türk Kültürü**, S. 3, s. 36.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü (?), İstanbul, Hayat Yayınları.

İslâm Ansiklopedisi (1934); İstanbul, Türk Diyanet Vakfı.

KABAKLI, Ahmet (1973); **Türk Edebiyatı**, İstanbul, Türkiye Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay – Halil AÇIKGÖZ (1998); **Azerbaycan Bayatıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAALİOĞLU , (1975); **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevleri.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal (1969); **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, Ankara, İnkılap ve Aka Yayınevleri.

..... , (1980); **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.

KARABAŞ, Seyfi (1981); **Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru**, Ankara, Yapı Kredi Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991); Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAYA, Doğan (1998); “Mâni Kavramı ve Mâni Şeklinin Tarihçesi Üzerine”, **Mehmet Önder Armağanı**, Ankara.

..... , (1999); **Anonim Halk Şiiri**, Ankara, Akçağ Yayınları.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1933); **En Güzel Türk Mânileri**, İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan (1989); “Genel Olarak ‘İfade’ Kavramı ve Bir Mâni Çözümlemesi”, **Milli Eğitim**, S. 90, Ekim 1989, s. 34-38.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet (2000); **Açıklamalı, Örnekli Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, Kaya Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1926); **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları.

..... , (1930); **XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri**, İstanbul, Evkaf Basımevi.

..... , (1934); **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar**, İstanbul.

..... , (1976); **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet Yayınları.

..... , (1999); **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

KUDRET, Cevdet (1980); **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, İstanbul, İnkılap Yayınları.

KUNOŞ, İgnacz (1978); **Türk Halk Edebiyatı** (Hızl: Tuncer Gülensoy), İstanbul, Kervan Kitapçılık.

KUTSİ, Tahir (1975); **Türk Halk Şiiri**, İstanbul, Toker Yayınları.

ONAY, Ahmet Talat (1996); **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**, Ankara, Akçağ Yayınları.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya – Amil Çelebioğlu (1979); **Türk Bilmeceleri Hazinesi**, İstanbul.

ÖNDER, Mehmet (1976); **Aldı Sözü Anadolu**, Ankara, Sosyal Yayınlar.

ÖZKIRIMLI, Atilla (1982); **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, Cem Yayınları.

ÖZTÜRK, Ali (1985); **Türk Anonim Edebiyatı**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1967); **Resimli Türk Dili Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

..... , (1954); **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevleri.

PRÖHLE, Wilhelm (1991); **Karaçay Lehçesi Sözlüğü** (Çev: Kemal AYTAÇ), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1995); **Türkçe Sözlük**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

SAMİ, Şemseddin (1978); **Kamus-i Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları.

- SEYDİ, Ali (1908); **Resimli Kamus-i Osmânî**, İstanbul, Cihan Yayınları.
 , (1929); **Resimli Yeni Türkçe Lügat**, İstanbul.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1938); **Halk Ninnileri**, İstanbul, Halit Kitabevi.
- Tahirü'l Mevlevî (1973); **Edebiyat Lügati**, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- TAN, Nail (2000); **Folklor (Halk Bilimi)**, İstanbul, Kitap Matbaacılık.
- TERZİBAŞI, Ata (1961); “Türk Edebiyatında Mâni Biçiminin Doğuşu ve Gelişimi”,
Türk Yurdu, C. 3, Ankara.
 , (1975); **Kerkük Hoyratları ve Mânileri**, C. 1, İstanbul, Ötüken
 Yayınevi.
 , (1980); **Kerkük Havaları**, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2000); **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, İstanbul, Boğaziçi
 Yayınları.
- TORUN, Ali (1989); “Mâni Tarzı ve Bu Tarzın Menşei Hakkında Bazı Düşünceler”,
Millî Folklor, Haziran, S. 25.
- TUĞLACI, Pars (1972); **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul, Pars Yayınları.
Türk Ansiklopedisi (1976); Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Türkçe Sözlük (1983); Ankara, Türk Dil Kurumu.
- VASILIEV, Yuriy (1995); **Türkçe – Yakutça Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu
 Yayınları.
- YARDIMCI, Mehmet (1998); **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri,
 Tekke Şiiri**, İstanbul, Ürün Yayınları.
- YENER, Cemil (1973); **Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, Bateş Yayınları.
Yeni Türk Ansiklopedisi (1985); İstanbul.
- YORGANCIOĞLU, Oğuz (2003); **Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler**,
 Gazimagusa, Mert Temel Basımevi.
- YUDAHIN, K. K. (1994); **Kırgız Sözlüğü** (Çev: Abdullah Taymas), Ankara.
- YÜKNEKİ, Edip Ahmet (1951); **Atabetü'l Hakayık** (Hzl: Reşit Rahmeti Arat),
 İstanbul, Türk Dil Kurumu.

ÖZ GEÇMİŞ

1980 Elazığ Maden ilçesi doğumluyum. İlkokulu Cumhuriyet İlkokulu'nda, ortaokulu Mezre Ortaokulu'nda, liseyi Mehmet Akif Ersoy Lisesi'nde bitirdim.1998 yılında okumaya başladığım Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 2002 yılında tamamladım. Muş merkez beldesi olan Sungu'ya Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak atandım. Aynı yıl yüksek lisansa başladım. 2003 yılı Ocak ayından itibaren Maden İmam Hatip Lisesi'nde görevime devam ettim. Halen aynı okulda müdür yardımcısı olarak görev yapmaktayım.